

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
UGDYMO MOKSLŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR FILOSOFIJOS KATEDRA

Gediminas Čiurlionis

R. RORTY KŪRYBINĖ EPISTEMOLOGIJA

Magistro darbas

(Šiuolaikinės filosofinės antropologijos magistro studijų programa)

Vadovas:

Dr. Augustinas Dainys

Vilnius, 2018

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
UGDYMO MOKSLŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR FILOSOFIJOS KATEDRA

TVIRTINU

Edukologijos ir filosofijos katedros vedėjas

doc. dr. L. Jašinauskas

2018-05-

R.RORTY KŪRYBINĖ EPISTEMOLOGIJA

Magistro darbas

Studijų programa: Šiuolaikinė filosofinė antropologija

Recenzentas
LEU UMF

2018-

Vadovas
LEU UMF

Dr. Augustinas Dainys
2018-05-

Atliko
LEU UMF, Šiuolaikinės filosofinės
antropologijos

Gediminas Čiurlionis
2018-05-25

Vilnius, 2018

**PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO MAGISTRO DARBO
TEMA „R.RORTY KŪRYBINĖ EPISTEMOLOGIJA“
SAVARANKIŠKUMĄ**

Patvirtinu, kad įteiktas diplominis darbas:

1. Atliktas savarankiškai ir niekur nebuvo pateiktas ankstesniais ar šiais metais.
2. Nebuvo naudotas kitame Institute / Fakultete / Universitete Lietuvoje ar užsienyje.
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą naudotos literatūros sąrašą.

Gediminas Čiurlionis

Tvirtinu
(parašas)

Turinys

ĮVADAS.....	5
1. RORTY FILOSOFINIS FONAS.....	10
1.1. Platono-Kanto kanonas.....	10
1.2. Privilegiuotas mąstymas.....	12
1.3. Filosofija ir gamtos veidrodis.....	16
1.4. Paradigminis mąstymas?.....	19
1.5. Bildung.....	23
2. NUO TRADICINĖS EPISTEMOLOGIJS LINK KŪRYBIŠKUMO.....	27
2.1. Romantiškas pragmatizmas.....	27
2.2. Kalbinis pervirsmas.....	30
2.3. Klasikinis pragmatizmas prieš Rorty neopragmatizmą. Kalba kaip antimetodiškumas.....	35
2.4. Siekis pakeisti filosofiją. Kalbos žaidimai.....	38
2.5. Link sociumo. Kalbos holizmas. Quine ir Sellars.....	41
3. NUO KŪRYBIŠKUMO LINK KŪRYBIŠKOS EPISTEMOLOGIJS.....	46
3.1. Filosofija kaip poezija.....	46
3.2. Metaforos tai mano tiesos.....	49
3.3. Privatūs interesai ar vieši? Liberalus Ironikas ir liberali utopia.....	52
IŠVADOS.....	59
LITERATŪRA.....	61
SANTRAUKA.....	63
SUMMARY.....	64

Ivadas

Darbo tikslas. Darbo pavadinimas yra *R.Rorty kūrybinė epistemologija*. Pagrindinis tikslas – parodyti, kad Rorty kritikuodamas tradicinę epistemologiją nori pereiti nuo teorijų darymo epistemologijoje prie epistemologijos kaip savęs kūrimo. Bandoma atsakyti į klausimus: kas lieka atsisakius teorinio pažinimo būdo? Ar realybė yra sukurta, ar atrasta? Koks yra santykis tarp filosofijos ir poezijos? Koks yra santykis tarp savęs ir filosofijos? Kuo pragmatizmas naudingas pažinimo teorijai? Ar filosofijai reikalingas metodas pažinti tiesą? Kaip kūryba gali padėti suprasti save ir visuomenę?

Suprasti Rorty kūrybinę epistemologiją kaip tam tikrą nuėjimą į šoną nuo mokslinės epistemologijos romantinės epistemologijos link. Suprasti, kad šiam perėjimui reikalingas filosofinio metodiškumo atsisakymas ir filosofijos kaip poezijos priėjimas šiuolaikiniame kontekste. Pereiti nuo supratimo, kad realybė yra atrandama, prie supratimo, kad realybė yra sukurta. Pažvelgti iš Rorty epistemologinės pusės į filosofiją ir suprasti, kad jo epistemologija gali būti skirta ne aiškinti pasaulio anapusiškumą, o lavinti žmogaus asmenybę ir skatinti savęs kūrimą ir savęs lavinimą.

Darbo uždaviniai. Rorty suprantamas kaip nuoseklus filosofas. Jis neturi savo ankstensio ar vėlesnio laikotarpį, kuriais filosofinės mintys būtų kardinaliai pasikeitusios (pavyzdžiui, kaip Wittgenstein'o filosofijoje). Per visą savo filosofavimo karjerą jis laikėsi nuoseklaus mąstymo, tik kartais pakeisdamas nuomonę tam tikrais klausimais. Darbe analizuojama ir tyrinėjama ši Rorty mąstymo gija. Pagrindinis darbo uždavinys – išsiaiškinti, koku būdu Rorty filosofija galima suprasti kaip tam tikrą epistemologinį projektą. Darbas yra išskaidytas į tris dalis, kuriomis siekiama pateikti specifinį Rorty filosofijos aspektą – kūrybišką epistemologiją.

Pirmame skyriuje, pasitelkiant T. S. Kuhno mokslo filosofiją, taip pat hermeneutinės filosofijos prielaidas, nagrinėjama, kokius argumentus Rorty pateikia prieš metafizinį mąstymą.

Antrame skyriuje siekiama išnagrinėti, kaip Rorty filosofija, vadinama pragmatizmu, gali padėti atskleisti kalbos reikalingumą filosofiniame mąstyme. Tokiam siekiui reikalingas romantizmo supratimas ir kitokia kalbos filosofijos samprata. Taigi antrame skyriuje nagrinėjamas pragmatizmo ir romantizmo santykis Rorty filosofijoje. Taip pat pereinant prie kalbos reikalingumo filosofijai, apžvelgiami Rorty nagrinėjamų filosofų apmąstymai apie kalbą: Wittgenstein'o kalbos žaidimų analizė, Hegelio dvasios samprata, Quine ir Sellars holistinė interpretacija, Dewey pragmatizmo įtaka kalbai.

Trečiame skyriuje susitelkiama į šio darbo pagrindinę mintį ir bandoma pateikti, koku aspektu Rorty filosofiją galima laikyti kūrybine epistemologija. Pasitelkus filosofijos statuso pasikeitimo apmąstymus, išryškintas liberalaus ironiko vaizdinys. Bandoma atsakyti į klausimą, kam

reikalingos tiesos, kai filosofijos statusas pasikeičia į poezijos statusą, ir nagrinėjamos metaforos, kaip naujovių bei tiesų pasireiškimo atvejai.

Tyrimo problema. Tyrimo problema susideda iš dviejų dalių: epistemologinė ir kalbos filosofijos problematikos. Epistemologija turi galias šaknis filosofijoje. Jau nuo antikos laikų tikrovė buvo skirstoma į tikrą ir netikrą, o epistemologinis požiūris turėjo užtikrinti būdus kaip atskirti, kas šiame pasaulyje yra tikra, o kas – tik iliuzija. Filosofijos istorijoje epistemologija užėmė svarbų vaidmenį kaip sritis, gebanti žmogui pasiūlyti metodą, kuris leistų pasiekti pažinimą. Viena iš epistemologijos užduočių – atrasti transcendentinį pagrindą, kuriuo būtų galima pažinti pasaulį kaip tikrai tikrą. Epistemologija užvaldė filosofiją ir pateikė save kaip intelektualią veiklą, kuri žmogui matomą pasaulį pateikia kaip neužtektinai pakankamą, ir bandė įrodyti, kad būtinas metafizinio pagrindo ieškojimas, kuris užtikrintų, kad žmogus jaustųsi atradęs tikrą tiesą.

Rorty suinteresuotas atsisakyti tradicinės tiesos supratimo. Tiesa, tradicinėje filosofijoje suprantama kaip amžinybė ir kaip pamatas, kuris pagrindžia pasaulį. Tokiame supratime epistemologija pasirodo kaip gebėjimas atrasti tradicinės filosofijos tiesą. Tokiu epistemologiniu supratimu, filosofija turi save pateikti kaip mokslinę discipliną, nes tik vadovaujantis moksliniais metodais, galima užtikrinti amžinos tiesos pažinimą. Mokslškumas filosofijoje suprantamas grynai metodologiniais, tad ir epistemologiniais bruožais, kur žmogaus protas, būdamas racionalus, pasaulį bando pateikti racionaliai. Šį procesą Rorty vadina *gamtos veidrodžiu*. Tokiame supratime, žmogaus protas vaizduojamas kaip gebantis atspindėti pasaulį ir pateikti jį tokį racionalų, koks yra žmogaus protas.

Rorty siekdamas tikslo atsisakyti tradicinės epistemologijos keliamų problemų teigia, kad tradicines problemas reikia atidėti į šalį kaip nebeaktualias, ir koncentruotis į klausimus, kurie būtų artimesni žmogaus gyvenimo pagerinimui. Kitas Rorty žingsnis – perėjimas iš metafizinio realybės supratimo į kalbinį.

Taigi kyla kita darbo problematika – apie kalbos filosofiją. Jau nuo Platono laikų poezijai buvo priskiriamas pats žemiausias pasaulio pažinimo lygmuo. Platonas kalbėjo, kad tikrąjį pažinimą galima pasiekti tik supratus idėjinį pasaulį, o ne idėjų atspindį, kas buvo regimas pasaulis, taigi poezija jam reprezentavo atspindžio atspindį – atspindys to, kas atspindi tikrąją Platono tikrovę. Kaip viena iš poezijos terpių – kalba buvo nurašoma kaip nepajėgi suteikti rimto pagrindo atskleisti tiek metafizinį, tiek išorinį pasaulį; tradicinėje filosofijoje kalba buvo siūloma tik kaip tam tikras informacijos atspindėjimas.

Rorty priima kalbą kaip lygiagrečią metafiziniam supratimui ir linksta prie to, kad atsisakius filosofijos kaip mokslinės disciplinos, į ją reikia žiūrėti iš naratyvinės perspektyvos. Poezija pakeisti metafiką. Metafizines problemas pakeisti poetinėmis problemomis; protą – kūrybiškumu; esmę – metaforomis. Ir apskritai pakeisti filosofijos statusą, o pakeitus, į kalbą žiūrėti kaip į gebančią

generuoti naujoves. Protas Rorty filosofijoje tampa antraeilium dalyku, o visas dėmesys skiriamas kalbos įsisąmonimui. Filosofija tampa kūrybine disciplina, kuri labiau palaiko tiesų nuolatinį kūrimą, nei vienos amžinos tiesos atradimą.

Darbo struktūra. Darbas suskirstytas į tris skyrius. Pirmame skyriuje, kuris pavadintas „Rorty filosofinis fonas“, nagrinėjama Rorty kritika tradicinei filosofijai, Platono-Kanto kanonui. Iškeliama Rorty ypatumai šiuo klausimu: jo antifundamentalistinės, antimetodinės, antiesentialistinės pažiūros. Keliami metafizikos, filosofijos kaip mokslinio metodo, esmės reikalingumo problema.

Antrame skyriuje „Nuo tradicinės epistemologijos link kūrybiškumo“ toliau nagrinėjama Rorty kritika tradicinei filosofijai. Nagrinėjama kalbos samprata kaip tiesioginė alternatyva metafiziniam tiesos supratimui. Gretinamas pragmatizmas ir romantizmas kaip išskirtiniai Rorty filosofijos aspektai. Kalba supranama kaip kalbos žaismas, kuris holistinėje struktūroje pats save pagrindžia. Filosofijos statusui suteikiamas romantiškas atspalvis. Kalba pasireiškia kaip kūrybinė priemonė sukurti tiesas ir supranama kaip lavinimas.

Trečias skyrius „Nuo kūrybiškumo link kūrybiškos epistemologijos“ toliau tęsia filosofijos statuso pasikeitimo problematiką, kur filosofija tiesiogiai suprantama kaip poetinis reiškinys. Pateikiama mintis, kad filosofuoti – tai kurti gyvenimo eilėraščių. Aliuzija į poeziją, filosofijai leidžia suprasti, kad tiesos yra kuriamos metaforomis, kurios formuluoja žmogaus galutinį žodyną. Šis žodynas Rorty reiškia gebėjimą keistis ir lavinti save, nuolat stengiantis pakeisti ir žodyną. Žmogus išskaidomas pagal interesus: privačius, kurie atskleidžia žmogaus ironiškumą, ir viešus, kurie parodo jo liberalumą. Iškyla žmogaus žiaurumo problema, kurią bandoma įveikti liberaliu ironiku.

Problemos išskirtinumas. Rorty šiuolaikinė filosofijoje nėra laikomas aukšto rango filosofu, kaip antai M. Heidegeris, I. Kantas, E. Huserlis ir panašaus kalibro filosofai. Nepaisant to, jis filosofijos istorijoje yra palikęs savo žymę su viltimi didinti savo populiariumą. Galima manyti, kad Rorty nesusilaukė didelio populiarumo ir dėl, kad dar ne tiek daug laiko praėjo nuo jo išleistų darbų. Taigi ir Lietuvoje Rorty filosofija nesusilaukia išskirtinio dėmesio ir tiriamumo. Akademinuose tyrinėjimuose Rorty dažniausiai pasirenkamas kaip magistrinio darbo tyrimų objektas. Nors tyrimų nėra daug, prie Rorty tyrinėjimų labiausiai prisidėjo Lietuvos Edukologijos universitetas (LEU) bei Vytuto Didžiojo Universitetas (VDU). VDU turi L. Milkevičiūtės magistrinį tyrimą pavadinimu *Richardas Rorty: filosofija kaip edukacijos projektas*, kuriame autorė Rorty tyrinėja iš švietimo ir socialinių perspektyvų: „Šiame darbe Rorty filosofija pateikiama kaip tradicinių, modernųjų normų keitimo pavyzdys, siekiama parodyti, kaip žinojimo sampratai išsivadavus iš epistemologinių spekuliacijų, paremtų reprezentacine ir kontempliacine žinių koncepcija, edukacinė filosofija įgyja ne tiesos propagavimo, o socialinę funkciją. Švietimo tikslu tampa poreikis modifikuoti žmogiškąsias

praktikas“¹.

LEU S. Vrublevskytės magistrinis darbas *Asmens tapatumo samprata šiuolaikinėje filosofinėje antropologijoje*, kuriame Rorty trumpai analizuojamas kitų filosofų kontekste su „jo neonyčinė naratyvaus tapatumo koncepcijos“² problematika. Kiek daugiau dėmesio Rorty susilaukė A. Pometko magistriniam darbe *Naratyvioji asmenybės tapatybė: Alexanderis Nehamas, Richardas Rorty*, kuriame nagrinėjamas kartu su A. Nehamu ir analizuojama „kokią įtaką susikurtas tapatumas turi pačiam jo kūrėjui, asmenims, su kuriais jam tenka susidurti, bei jo socialiniam kontekstui; taip pat aiškinamasi kaip svetimų pasakojimų apie save žodynai (paprastai sutinkami literatūroje) gali padėti naujai save perkontekstualizuoti.“³

Ne universitetiniuose tyrimuose daugiau dėmesio Rorty susilaukė iš J. Baranovos. Jis yra minimas daugelyje jos darbų ir straipsnių, kaip antai *XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu* ar *Filosofija ir literatūra : priešpriešos, paralelės, sankirtos*. Baranova jį tyrinėja įvairių filosofų kontekste, kaip ponyčišką filosofiją, o jos darbuose ypač aktualus dėmesys Rorty įtaka literūriniam supratimui.

Tiek paminėtuose darbuose, tiek kituose moksliniuose tyrinėjimuose Rorty pateikiamas dviejų perspektyvų akiratyje: literatūrinio ir edukacinio. Dažniausiai nagrinėjama jo kaip naratyvaus filosofo įtaka literatūros supratimui filosofijoje, bei kaip edukacinių problemų vystytojo įtaka socialiniuose ugdymuose bei politinėje veikloje, tačiau niekada iš epistemologinės perspektyvos. Tad šio darbo išskirtinumo kriterijus, kad Rorty laikomas epistemologiniu filosofu. Nepaisant jo indelio į įvairiausias filosofijos socialines ir edukologines problemas, jis šio darbo vizijoje bus laikomas mąstytoju apie tiesų pažinimą ir prieinamumą.

Tyrimo šaltiniai. Šiame darbe remtasi dvejais pagrindiniais Rorty kūriniais *Filosofija ir gamtos veidrodis* bei *Atsitiktinumas, Ironija ir Solidarumas*. *Filosofija ir gamtos veidrodis* galimas pavadinti kaip Rorty kritinis darbas tradicinei filosofijai, kuriame jis aptarinėja šiuolaikinės filosofijos istoriją, ir kokios problemos atkeliavo bei kokios vertos spręsti šiuolaikiniame pasaulyje. *Atsitiktinumas, Ironija ir Solidarumas* yra Rorty brandesnis darbas, nors tai yra straipsnių rinkinys, bet juose jaučiamas stiprus Rorty filosofijos nuoseklumas jam rūpimomis problemomis. Taip pat buvo remtasi kitais keliais jo darbais, daugiausia *Filosofija kaip poezija*, kur Rorty aptarinėja filosofijos santykį su literatūra ir romantizmu.

Neapsieita ir be kitų filosofų darbų, kaip, kad Wittgenstein‘o *Filosofiniai tyrinėjimai* ar T. Kuhn‘o *Mokslų revoliucijų struktūra*, kurių pagalba buvo bandoma suprasti Rorty santykį su kalbos

¹ L. Milkevičiūtė, *Richardas Rorty: filosofija kaip edukacijos projektas*, magistrinis darbas, Kaunas VDU 2010, p. 3

² Simona Vrublevskytė, *Asmens tapatumo samprata šiuolaikinėje filosofinėje antropologijoje*, magistrinis darbas, leu 2012, Vilnius.p. 6

³ A. Pometko *Naratyvioji asmenybės tapatybė: Alexanderis Nehamas, Richardas Rorty*, magistro darbas 2005, leu Vilnius p. 5

filosofija ir Rorty filosofijos ypatumus. Pastariesiems buvo taip pat pasitelkti Rorty tyrinėtojų darbai: Alan Malachowski *Richard Rorty* ir J. Targalia *Richard Rorty and the Mirror of Nature*, kuriuose detalai analizuojama Rorty kūryba.

Rorty filosofijos supratimui buvo remtasi ir LEU bibliotekos prenumeruojamoms duomenų bazėmis ir iš ten pasiekiamais straipsniais. Daugiausiai naudojamos Academic Search Complete (EBSCO) ir Taylor & Francis duomenų bazės. Taip pat buvo naudotasi vieša duomenų baze: <https://www.jstor.org>

1. Rorty filosofinis fonas

Kalbant apie Rorty filosofiją, reikia pirmiausia atkreipti dėmesį į foną, kuriame užgimė jo mąstymo būdas. Svarbiausias dalykas, ką reikia suvokti, kad žmogaus mąstymas yra sąlygotas istorinių perspektyvų. Kaip ir kiekviena kultūra, kaip ir kiekvienas individualus žmogus, taip ir kiekvienas filosofinis mąstymas turi istorinį foną, kuris sąlygoja jo dabartinę mąstyseną. Filosofijoje tai ypač aktualu, mat turbūt nėra tokios disciplinos, kuri taip stipriai semtųsi įdėjų iš savo pirmtakų.

Filosofija yra kontravertiška disciplina ir, ką su viena ranka ima, tą su kita atima. Tad ir filosofijai jos istorijos palikimas dažnai būna ne penas siekti tąsos, bet kritinis žvilgsnis į save pačią ir bandymas mąstyti visiškai kitu kampu. Filosofija atsigręžia į savo istoriją kritiniu žvilgsniu ir būtent nuo savo kritikos keliasi it sfinksas naujam gyvenimui ir naujam mąstymo būdai.

1.1. Platono-Kanto kanonas

Rorty kritinis žvilgsnis nukrypęs į tai, ką jis vadina Platono-Kanto kanonu⁴. Tai ką galima būtų pavadinti visa Vakarų filosofijos tradicija, o tiksliau, jos metafizika. Kas Rorty nepatinka metafizikoje, tai yra, kaip ji formuluoja santykį su pasauliu. Geriausiai ir paprasčiausiai apibūdinantis šį santykį pavyzdys yra suformuluotas Platono, kuomet jis kalba apie idėjas ir tiesą vartodamas olos alegoriją: žmonės, būdami įkalinti oloje, matydami ant olos sienos tik šešėlius, įsivaizdavo, kad tai yra kažkas tikra. Šešėliams duodami vardus, žmonės manė, kad turi tikrąjį santykį su pasauliu, nors tikrasis pasaulio vaizdinys buvo pasiekiamas tik išėjus iš olos ir pamatant, kas iš tikrųjų sukeldavo tuos šešėlius.

Svarbiausias akcentas šioje Platono alegorijoje yra santykis su pasauliu. Jis išskaidytas tarp tikro ir netikro, tarp to, kas tik regimybė, ir to, kas yra amžina. Netikrasis priklauso šiam žemiškam pasauliui, o tikrąjį gali atskleisti tik tokios būtybės, kurios save išdrįsta pavadinti filosofais. Būdamas filosofas sugebi atrasti tikrąjį pasaulį, atrasti jo amžinas idėjas ir tiesas. Tai ir yra tas tradicinis Platono-Kanto kanonas, kuris per visą filosofijos istoriją ir skirtingus filosofus įvairiai pakeitė savo formas ir pozicijas, bet tendenciją išlaikė visad vieną – atskirti idėjų pasaulį nuo žemiško, su siekiu jį atrasti kaip amžiną tiesą.

Kalbėdamas apie Platono-Kanto kanoną, Rorty nekalba tik apie Platoną ar Kantą, bet nori užčiuopti tą tendenciją filosofijoje, kuri jo manymu persekioja filosofiją nuo pat jos pradžios, t. y. bandymas aiškinti pasaulį kaip esantį sukurtą žmogaus proto. Kalbėdamas apie kanoną, jis turi mintyje visus filosofus, kurie norėjo tokį bandymą padaryti galimu: „Platonizmas, termino reikšmė, kurią aš

⁴ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*, Cambridge: University Press, 1989, p. 96

naudoju, nenurodo genijaus minčių (labai sudėtingų, gudrių, nuolat kelenčių abejones), kurios parašė Dialogus. Užtuot, tai nurodo į filosofinių atskirimų rinkinį (regimybės-tikrovės, medžiagos-proto, padaryto-rasto, jutiminio-intelektualaus, ir t. t.): tai, ką Dewey vadino „dualizmų veisliniu lizdu“ [brood and nest of dualisms]. Šitie dualizmai dominuoja Vakarų filosofijoje ir gali būti atsekti viename ar kitame Platono skyriuje. Dewey, kaip ir aš, galvojo, kad žodynas, kuris koncentruojasi į šiuos tradicinius atskirimus, tapo kliūtimi mūsų socialinei vilčiai“⁵.

R. Rorty toks tradicinis kanono mąstymas yra tik viltis užčiuopti kažką, kaip stabilų ir bendrą, to, kas slypi už regimybės ir ją atkuria kaip šešėlį, kažką, kas turi būti vienybė visos regimybės: „dalykai šitame kanone, didžiųjų filosofų darbai, yra klasikiniai bandymai matyti viską stabiliai ir kaip visumą. Metafizikų bandymas pakilti virš regimybių daugialypumo, viliantis, kad žvelgiant iš viršaus, nelauktas vienumas taps akivaizdus, vienumas, kuris kaip ženklas, kad kažkas tikra buvo įžvelgta, kažkas, kas laikosi už pačių regimybių ir jas gamina“⁶.

Šiuo atveju kalbama, apie bandymą metafiziniu būdu atskleisti, rasti pasaulio vienį, kas metafizikoje dažnai vadinama esybe. Kažką vientiso, unikalaus ir išskirtinio, kažką, kas neregima akimis, o pasiekama tik vos ne I. Kanto grynojo proto principais. Rorty svetimas toks metafizinis siekis. Ne kiek svetimas, bet nenorimas. Jis nori atsisakyti bandymų pasaulį nusakyti kaip vientisą darinį kažkur neregimybėje. Tas metafizinis kažkas, ta taip trokštama esybė, Rorty kelia nepasitikėjimą ir nenorą pasiduoti iliuzijai, kad ten kažkas yra.

Čia Rorty pasirodo kaip antiesentialistas. Jis nesutinka su mintimi, kad pasaulis turi būti nusakomas metafiziniu pagrindu, ir kad reikia vengti bandymo surasti tokį pagrindą. Filosofijos istorijoje yra tokia filosofinė problema, kuri formuojama klausimu: jeigu medis nukrenta miške ir nėra nieko aplinkui, kas tą kritimą išgirstų, tad ar tas medis iš tikrųjų yra? Rodos, toks klausimas turi sukelti klausiančiojo nuostabą, kad be suvokiančiojo subjekto, pasaulis negali egzistuoti. Lygiai tokios pačios gudrybės imasi metafizika, siūlydama, kad be metafizinio pagrindo, jei jis nebus suprstas, pasaulis negali egzistuoti. Rorty siūlo atskirti tai, kas yra pasaulyje, ir tai, ką galima pasakyti apie pasaulį: „mums reikia padaryti atskirtį tarp pareiškimo, kad pasaulis yra ten ir pareiškimo, kad tiesa yra ten. Sakyti, kad pasaulis yra ten, kad tai nėra mūsų kūrinys, tai bendru supratimu sakyti, kad daugelis dalykų erdvėje ir laike yra priešasčių padariniai, kurie neįtraukia žmogaus protinių būsenų. Sakyti, kad tiesos nėra ten, tai paprasčiausiai sakyti, kad kur nėra sakinių, tai nėra ir tiesos; kad sakiniai yra žmonių kalbos dariniai, ir kad žmonių kalba yra žmonių kūrinys“⁷.

Nagrinėjant Rorty antiesentialistinį požiūrį, išryškėja du dalykai, kuriuos Rorty nori atskirti. Pirmiausia, įsivaizdavimas, kad pasaulio reiškiniai, nors ir nepriklauso nuo proto įsikišimo, bet filosofų suvokiami kaip tiesiogiai susiję su protu. Tokiame įsivaizdavime, protas pateikiamas, kaip

⁵ Rorty, R., *Philosophy and Social Hope*. Harmondsworth: Penguin, 2000., p. xii

⁶ Rorty, R., *Contingency, irony, and solidarity*, p. 96.

⁷ Ten pat, p. 5

tas matmuo, kuris gali atskleisti tiesą. Rorty įvairiausiais būdais per savo tekstus ir raštus bando atsisakyti tokio įsivaizdavimo. Pasinaudojant metafora, tokį įsivaizdavimą galima prilyginti ligai-filosofija serga ir Rorty nori ją pagydyti.

Antra, būdą kaip pagydyti tokį įsivaizdavimą, Rorty randa kalboje. Rorty kalba yra žmonių kūrinys, tad ir tiesą jis suprantą kaip žmogišką kūrybą. Vaistas, galintis pagydyti šį klaidingą įsivaizdavimą (metafizinę ligą), Rorty manymu yra kalba ir jos vartojimo būdai. Kalbos supratimas, tiksliau, jos supratimo pakeitimas, Rorty yra ypač svarbus ir aktualus. Tik tiksliai supratęs, kaip yra vartojama kalba, bus galima kalbėti apie metafizinės ligos pašalinimo būdus.

Svarbu suprasti, kad Rorty filosofinis projektas, kuris aptariamas šiame darbe, skyla į keletą dalių. Rorty suprantamas kaip filosofinis diagnozotojas. Jei sakytume, kad filosofija serga, tai Rorty manymu, ta liga, kuria užsikrėtusi filosofija, yra epistemologija, bent jau tokia, kokia ji yra pristatoma tradicinės metafizikos. Ligos pasireiškimo simptomai Rorty yra visos epistemologinės problemos, kurios per filosofijos šimtmečius pasireiškė įvairiais suskirstymais, dualizavimais tarp to ir ano. Tačiau svarbiausias filosofijos sutrikimas – pagrindinis dėmesio skyrimas atskirčiai tarp proto ir kūno, kas galiausiai privedė filosofiją prie savęs kaip epistemologijos pateikimo būdo.

1.2. Privilegiuotas mąstymas

Rorty manymu, išsisknijusi tradicija dualizuoti pasaulį ir žmogų, yra nepelnytai privilegiuota. Ši privilegija kilo iš natūralaus žmogaus gebėjimo suprasti savo proto, sąmonės procesus, kitaip sakant gebėjimo pažvelgti į savo vidų, turėjimą prieinamumą prie savo vidaus arba kaip Rorty nurodo, „privilegiuotu prieinamumu“⁸. Privilegiuotas prieinamumas prie vidinių žmogaus būsenų metafizikai suteikė pagrindą manyti, kad pažindama vidines žmogaus būsenas, ji įgys ir išorinio pasaulio pažinimą, ko pasekoje, bandymas pažinti vidinį iškarto supriešinamas išoriniam, regemybė-tikrovei, galiausiai priveda ir iki visų kitų dualizmų.

Toks supriešintas vidinis pažinimas kyla iš prielaidos, kad turi būti kažkokia bendra savybė, kuri leistųsi būti atpažinta, o taip pat ir pažinta. Filosofija buvo vedama impulso pažinti pažinimą. Tokio impulso: „kuris Platoną privedė galvoti, kad tai, ką jis vadino „tikrai tikru“ turi būti labiau kaip skaičius, nei purvo gabalas, vedantis daugelį šiuolaikinių analitinių filosofų tiek prie modernių fizikinių mokslų sureikšminimo struktūrai, kuriuo filosofinis tyrimas turi vadovautis, tiek prie bandymo pačią filosofiją padaryti mokslu. Jie mano, kad fizikiniai mokslai ne tik pasako, kaip dalykai pasireiškia, bet ir pasako kas yra tikrai tikra. Taigi jie mano, kad svarbu išvystyti neutralią epistemologiją ir neutralią semantiką, vardant to, kad galėtų pritaikyti protą ir kalbą prie fizikinio

⁸ Rorty R, *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, New Jersey:Princeton University Press.1979, p. 69

pasaulio paveikslo“⁹.

Impulsas pažinti pažinimą filosofus vedė prie manymo, kad filosofija turi pasireikšti kaip visų mokslų motina. Kad tikrai ji gali suteikti visiems mokslams stiprų pagrindą, kurio dėka, filosofija galėtų pasireikšti kaip mokslų mokslas. Filosofinis siekis save parodyti kaip visų mokslų pagrindą reikalavo tik vieno paprasto dalyko: sukurti metodologinę priemonę, kuri padėtų įrodyti, kad tiesa pasiekama tik metafiziniame lygmenyje. Epistemologija turėjo įrodyti filosofijai, kad tik ji turi privilegiją pažinti „tikrai tikrą“ tiesą: „Pažinti tai tiksliai atvaizduoti, kas yra už proto ribų, taigi suprasti pažinimo prigimtį ir galimybę; tai suprasti koku būdu protas gali sudaryti tokius atvaizdavimus. Filosofijos pagrindinis rūpestis yra būti bendra atvaizdavimų teorija, tokia teorija, kuri suskirstys kultūrą į sritis, kurios atvaizduoja realybę gerai, į tokias [sritis], kurios atvaizduos ne tiek gerai, ir į tokias, kurios išvis neatvaizduos. (nepaisant pretenzijos tai daryti)“¹⁰.

Pažinimo siekis išvysti tiesą už regimybių, tiesą esančią ten, anapus šio pasaulio, filosofijos istorijoje pavirto į siekį redukuoti pasaulio supratimą į teoriją, o tiksliau, į epistemologiją. Epistemologija nuo Dekarto laikų iškilo kaip centrinė filosofijos kalbėsena. Rorty tai vadina „epistemologinio posūkio“¹¹ paradigma. Dekarto akcentuotą epistemologinį abejotumą, teoriją kurioje jis pristatė „vidinės akies“ koncepciją, pakeitė Locko skepticizmo teorija. Rorty nori akcentuoti epistemologinį įsitvirtinimą, kuris filosofijoje ilgai dominavo ir kūrė savo tradiciją: „Epistemologija, kuri užėmė filosofiją septynioliktame amžiuje transformavo skepticizmą nuo akademinio smalsumo [...] ir tikslios, paplitusios teologinės problemos [...] į kultūrinę tradiciją. Tai padarė duodama naują filosofinį žanrą – sistemą, kuri vėl sujungia subjektą su objektu“¹².

Rorty kritikuodamas tradicinę filosofiją nesistengia kritikuoti filosofijos istorijoje visų filosofų pateiktų supratimų apie santykį su pasauliu, bet jis atkreipia dėmesį į norą ir jausmą filosofų pasaulį pateikti kaip tam tikrą siekiamybę tikrovės, bandant tą siekiamybę pateikti, kaip atsakymą, kuo žmogus yra išskirtinis nuo jį supančios gamtos. Rorty manymu, Platono atsakymas buvo: „mes esame išskirtiniai nes, kitaip nei gyvūnai, galime žinoti kaip dalykai, įskaitant ir save, yra iš tikro. Jis primygtinai siūlo, kad mūsų vidinis vaizdinytis turėtų būti kilęs iš būtybių galinčių suprasti universalias ir besąlygines tiesas – tiesas, kurios nėra nei vaizdūs apibrėžimai nei atsitiktinė aplinkybė“¹³.

Atsakymas, kurį reikėtų suprasti kaip pažinimą to, kaip mums reikia suprasti mus supantį pasaulį, o svarbiausia pažinimą, kad mus supantis pasaulis yra netikras ir mes turime siekti pažinti tikrąją tikrovę, arba kaip Rorty nusako Platono įsitikinimą tikrai tikru. Šis siekis pažinti tikrai tikrą filosofijoje pavirto siekiu pažinimą sutapatinti su mokslinio pobūdžio elementais ir pažinimą paversti

⁹ Rorty, R. *Philosophy as poetry*. Charlottesville & London: University of Virginia press. 2004, p. 32

¹⁰ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*, p. 3

¹¹ Ten pat, p. 126

¹² Ten pat, p. 113

¹³ Rorty, R., *Philosophy as poetry*, p. 30

„pažinimo teorija“¹⁴. Filosofiją bandoma susieti su matematiniais skaičiais, su universaliomis teorijomis ir taip ją pateikti, kaip užtikrintą būdą pažinti tiesą.

Privilegija, kuria naudojasi epistemologija, žmogaus prieinamumu pačiam sau, tampa privilegija ir pačiai filosofijai teikti save kaip mokslų moklą. Epistemologija suteikia privilegiją filosofijai teigti, kad ji gali pasiekti tikrai tikrą tiesą, amžinas vertybes ir idealus. Bet Rorty nori pasakyti, kad epistemologijos privilegiuotas mąstymas nieko neturi bendro su tiesų pažinimu, kad tiesa, kaip vėliau matysime, pagal Rorty yra kūriama, o ne atrandama. Rorty yra antiepistemologistas. Jis nepasisako už tikrai tikros tiesos paieškas, už tą vieną amžiną vertybę, kuri gali būti tik metafiziniame lygmenyje.

Jei prisimins filosofijos lyginimą su sfinksu, galima įžvelgti, kad toks paukštis pasirodo kaip niekad nepaliekantis savo lizdo, savo kraštovaizdžio, savo kultūros ir supratimo . Toks įsitvirtinimas galiausiai veda prie susiaurinimo ir vienakryptiškumo. Aišku, toks pasirinkimas, priimti metafizinį vienašališkumą, filosofijai duoda impulsą tikslo ieškojimui ir paskatą manyti, kad galiausiai bus pasiektas kelio galas. Toks kelio galas, kuriame bus atsakyti visi filosofiniai klausimai ir išspręstos visos žmogiškos problemos.

Iš Rorty perspektyvos, metafizinės problemos neranda galutinio atsakymo, nes jos visada perkraunamos kitų susijusių problemų. Vienas dualizmas veda prie kito dualizmo. Vienos esminės problemos veda prie kitų esminių problemų. Bandant atsakyti į vieną filosofinę problemą iškeliamos begalės kitų filosofinių problemų, ko pasekoje atsiranda didelė nenutrūkstama problemų grandinė, kurioje silpnoji grandis, pagal Rorty, tai nesugebėjimas pažiūrėti į save iš šono.

Pirmoji grandis, kuri privedė filosofiją prie nenutrūkstamo filosofavimo tomis pačiomis bėdomis, Rorty manymu buvo proto-kūno perskyra. Protas buvo atskirtas nuo kūno ir protas buvo pradėtas nagrinėti kaip tas vienintelis, kuris turi privilegiją pažinti tikrai tikrą tiesą. Kūnui, jau nuo Platono laikų, buvo priskirtos tokios savybės, kurios apibūdinamos kaip negalinčios įžvelgti iliuzijų, nesugebančios atskirti, kas tikra, kas netikra.

Tačiau nereiktų klaidingai manyti, kad Rorty imasi naujo filosofinio projekto siekiant atsakyti visiems laikams, kokia iš tikro yra ta tiesa, pasiekama vien tik proto gebėjimais. Kaip nurodo J. Tartaglia, Rorty manymu „mums net nereikia bandyti suprasti tai, nes mintis yra ta, kad istorinis nesusipratimas, turi būti atpažintas ir atmetas. Vis dėlto, Proto-kūno problema yra tik vienas iš Rorty pagalbinių taikinių, nes tai proto gebėjimas reprezentuoti pasaulį, kuris ir tapo pagrindiniu filosofijos istorijoje.“¹⁵ Rorty filosofinio projekto vienas iš siekių – parodyti, kad tradicinės filosofinės problemos, visai net nebūtinos spręsti. Kaip ir pats nurodo savo veikalo įžangoje *Filosofija ir gamtos veidrodis*: „šitos knygos tikslas, tai pakirsti skaitytojo pasitikėjimą „protu“ kaip kažką, apie ką turi

¹⁴ Rorty, R., *Philosophy and the Mirror of Nature*, p 3

¹⁵Tartaglia, J., *Rorty and the Mirror of Nature*. New York: Routledge. 2007, p. 27

būti „filosofinė nuomonė“; „pažinimu“, kaip tai, kas turėtų būti tik kaip „teorija“, kuri turi savo „pagrindus“ [foundations]; ir „filosofija“, kokia ji yra priimama nuo Kanto laikų. Taigi skaitytojas, ieškodamas naujos teorijos apie šiuos dalykus, bus nuviltas. Nors aš ir svarstau „proto-kūno problemos sprendimus“, bet tai skirta nerasti naujam sprendimui, bet parodyti, kodėl aš manau, kad čia išvis nėra problema“¹⁶.

Rorty antiepistemologiskumas pasireiškia tuo, kad jis nenori pateikti naujo epistemologinio pagrindo, bet nori priversti skaitytoją suabejoti tuo epistemologiniu metafiziškumu, kuris tradicinėje filosofijoje yra taip įsišaknijęs, kad net nemato, nuo ko jis pradėjo, ir kuo ta pradžia epistemologiją taip apakino, kad net ir bandydama pasiekti savo išsvajotą epistemologinį pagrindą, ji tik išvelia į pasikartojančias paieškas.

Abejonės sukėlimui Rorty deda tikrai daug pastangų. Bet jis tai daro su sava maniera ir savo ritmu, kurie priveda prie Rorty originalumo filosofiniame kontekste. Rorty siūlo „atidėti į šoną“ filosofinės paradigmas, kurios išgalinusios tradicinėje filosofijoje. Jo originali mintis atidėti į šoną filosofines problemas, aišku, kelia tam tikrą nepasitikėjimą, bet kaip sako A. Malachowski „manyti kitaip, tai neįvertinti, koks radikalus yra Rorty siūlymas. Jis nėra suinteresuotas „atidėti į šoną“ filosofijos, kad tik ją pakeisti „išvystyta filosofijos istorija“ ir žiauriais išoriniais apribojimais „tikslumo atvaizdavimui“, kurie dažniausiai šliejasi prie tokios srities“¹⁷.

Rorty yra radikalus, nes nebijo pasakyti, kad tam tikroms filosofinėms problemoms spręsti net neverta švaistyti energijos. Filosofijos istoriją jis supranta kaip tam tikrą probleminių paradigmu kaitą, kurios dažniausiai taip ir sprendžiasi: viena paradigma ir jos problemos atidedamos į šoną, kai atsiranda daug naujesnė ir problematiškesnė paradigma. Senesnės paradigmos problemos tampa visai neaktualios naujai paradigmai ir nauja paradigma tiesiog atideda į šoną, kas tampa visai neefektyvu.

Rorty originalumas pasireiškia tuo, kad jis sugeba suprasti istorinio konteksto pokyčius ir pasisako už mintį, kad jau subrendo tas momentas, kai tapo reikalinga pakeisti problematiką. Pereiti nuo vienos paradigmos prie kitos. Bet, kad įvyktų paradigmos pokytis, filosofija turi suprasti, kad ji gali atidėti į šoną savo problematikas. To Rorty pradžia ir siekia – leisti suprasti skaitytojui, kad įmanomas paprastas vieksmas, kuris nuo uždaro mąstymo prives prie atvirų galimybių.

Apie atidėjimą į šoną ir paradigmu kaitą toliau kalbame ateinančiuose skyriuose. Kol kas svarbu suprasti, kad Rorty požiūris į tradicinę filosofiją yra kritiškas tuo, kad leidžia mums suprasti, išsiaiškinus, kai kurių problemų istorinį kontekstą ir kilmę, jos tampa visai epistemologiškai nesvarbios. Rorty kritikuoja epistemologijos sekėjus nesugebėjimu į save pažiūrėti iš šono ir negalėjimu suprasti, kad jų siekiami atsakymai gali būti netokie svarbūs.

¹⁶ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*, p. 7

¹⁷ Malachowski, A. *Richard Rorty*. Chesham: Acumen. 2002, p. 44

1.3. Filosofija ir gamtos veidrodis

Savo veikale *Filosofija ir gamtos veidrodis* Rorty nori parodyti, kad tradicinės filosofijos problemos pagrįstos logine prielaida, kad pasaulis yra reprezentuojamas žmogaus proto tokiu pat principu, koku atsistojus prieš veidrodį galime išvysti savęs reprezentaciją. Rorty ne veltui pasirenka veidrodžio metaforą. Pirmiausia, veidrodžio metafora asocijuojasi su filosofine prielaida, kad kaip akys yra priemonė matyti regimus dalykus, taip protas yra priemonė matyti neregimus dalykus, kurie atsispindi žmogaus mintyse. Antra, svarbu parodyti šios metaforos trapumą – nors veidrodis ir turi galimybių nurodyti kažką anapusiško, bet pats savaime jis yra trapus it stiklas. Būtent šį trapumą Rorty akcentuoja kaip tradicinės filosofijos siekį nusakyti tiesą, kuri filosofijai turėtų būti pats svarbiausias ir labiausiai trokštamasis dalykas.

Rorty pasiskolina ir W. Shakespeare'o metaforą „stiklinė esybė“¹⁸, kuria nori nusakyti tam tikrą žmogiškumo bruožą, tiksliau norą išskirti save iš gamtos „tai yra visi dalykai, kurių lavonai neturi, bet išskirtinai žmogiški“¹⁹. Ši citata kalba apie žmogiškus sugebėjimus galvoti universalijomis, matematiniais terminais, idėjomis ir panašiai. Veidrodžio metafora siejama su „stikline esybe“, nes leidžia įgyti „intelektualių formų, nei tų, kurios yra jutimiškos, atskleidžiamų materialių veidrodžių. Antra, veidrodžiai yra padaryti iš medžiagų, kurios yra tyresnės, labiau apdirbtos, labiau subtilios, labiau delikačios“²⁰.

Veidrodžio tyrumas, delikatumas ir subtilumas filosofiją vedė prie įsitikinimo, kad filosofija turi galimybę atskleisti kažką amžino ir nemirtingo, įsigilinti į gamtą ir žmogų, idant galėtų užčiuopti esybę, kuri yra tokia trapi, kad tik racionalus protas gali ją išlaikyti, jos nesudrumsdamas. Filosofas stovėdamas prieš tokį veidrodį, kuris turi jam parodyti kažką trapią ir tyro, jis turi matyti save kaip tvirtą ir racionalų, kaip gebantį išvysti ir suimti veidrodžio realybę. Filosofui rodysis, kad racionalumas gali atlaikyti amžiniškumą modernios filosofijos prielaidose.

Tačiau Rorty, stovėdamas prieš tokį veidrodį, nemato savęs tiesiančio ranką į veidrodžio anapusybę. Jis mato save rankoje laikantį kūjį, tą kūjį, tą nyčišką kūjį, su kuriuo nori įskelti ir sudaužyti veidrodį. Jis filosofuoja kūju, bando paneigti vertybes, priskirtas filosofiniam mąstymui, nori atsisakyti filosofinių stabų. Nors Rorty ir žavėjosi, ir palaikė Nyčės mintis, bet pačio Rorty filosofija nebuvo tokia nihilistinė ir stovėjimas prieš veidrodį su kūju, Rorty reiškia visai ką kitą.

Rorty kritikuodamas tradicinę filosofiją nesistengia galutinai išspręsti jos problemų, nesiekia surasti galutinių atsakymų į metafizinius klausimus, jam visai nesvarbu, kokio pobūdžio turi būti transcendentalinė realybė, ar kokio universalaus metafizinio pagrindo reikia, norint atskleisti tikrai tikrą tiesą. Rorty nenori užginčyti praeities filosofų ir jų pateiktų argumentų į savo iškeltas problemas.

¹⁸ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*, p. 42

¹⁹ Ten pat, p. 44

²⁰ Ten pat, p. 43

Ko Rorty nori, tai būti žmogiškas ir pasakyti, kai kurie filosofiniai klausimai yra visai nebūti spręsti. Kaip jis pats išsireiškia – „atidėti į šoną“ [Set aside]: „atidėti į šoną epistemologiją ir metafiziką kaip galimas disciplinas. Aš sakau „atidėti į šoną“ negu „ginčytis prieš“, todėl, kad jų požiūris į tradicines problemas yra toks pats požiūris kaip septyniolikto amžiaus filosofų į skolastikos problemas. Jie neįtraukia savęs į atradimus tvirtinimų ar blogų argumentų darbuose, parašytų savo pirmtakų (nors kartais jie ryžtasi ir tam). Verčiau jie išvelgia intelektualaus gyvenimo galimybę, kurioje filosofinės refleksijos žodynas paveldėtas iš septyniolikto amžiaus atrodys toks pats beprasmis kaip ir trylikto amžiaus filosofinis žodynas atrodė apšvietai“²¹.

Šioje citatote svarbūs keli momentai. Pirmiausia, Rorty koncentruojasi į epistemologiją ir metafiziką, kaip į labiausiai filosofijos puoselėtas disciplinas. Antra, jis nori šias disciplinas atidėti į šoną. Neužginčyti, bet atidėti į šoną. Trečia, Rorty atidėjimą supranta kaip natūralų istorinį procesą, nuolat aptinkamą idėjų istorijos kontekstuose ne tik filosofijos, bet ir kitų disciplinų, tokių kaip fizikos, matematikos, biologijos ir kitų tikslųjų ir humanitarinių mokslų, mokymuose.

Kai Rorty kalba apie filosofijos disciplinų atidėjimą į šoną ir nenorą jų užginčyti, kyla elementarus klausimas, ar tokiu požiūriu tik nebandoma pabėgti nuo filosofijos problemų paprasčiausiai jų nematant, t. y. atsisakyti šių disciplinų nagrinėjimo, puoselėjimo ir su jomis susijusių temų nagrinėjimo? Paprastai klausiant, ar nebandoma atsisakyti pačios filosofijos? Kas tuomet turi likti, ar kas turi būti nagrinėjama, jei pagrindinės filosofijos problemos bus nustumtos į šalį ir numestos į kokį bibliotekos kampą? Ar nenorima užmiršti filosofijos problematikų?

Rorty iš savo kritikų susilaukė panašių kaltinimų. Antai S. Blackburn'as kritikuoja Rorty atidėjimą tik kaip „būdingą temą“²² pragmatizmui, visai nesureikšmindamas Rorty siekio atidėti filosofines problemas į šalį, bet jo bandymą priskiria tik kaip pobūdį pragmatinei filosofijai. Lygtaisi turi susidaryti išpūdis, kad pragmatinė filosofija visai nesiekia aiškinti filosofinių problemų ir tuo naudodamasi ji pagrindžia savo metadologiją. Bet kaip nurodo A. Malachowski, Rorty nori: „atidėti į šalį tokius klausimus, ne tam, kad išvengtų klausimų kėlimų apskritai, bet tam, kad išsilaisvintų iš susietų prielaidų ir padrąsintų naujiems klausimams, kurie galėtų atnešti naudingesnius rezultatus, negu tai padariusi pasenusi tradicija [...] Mes turime pripažinti bent jau tai, kad Rorty yra apsėstas svarbiu klausimu, ar apskritai Vakarų filosofijos tradicijos perduoti susenę klausimai, prasidėję maždaug Platono laikais ir išpuoselėti analitinėje filosofijoje, verti vargo?“²³.

Rorty kelia fundamentalų klausimą, bet ne tokį, kokį įsivaizduoja tradicinė filosofija. Jam svarbu suprasti, ar apskritai verta mąstyti apie tradicinius filosofinius klausimus: kiek jie išliko naudingi ar apskritai jie reikalingi dabartiniame pasaulyje? Kai kuriems filosofams tokie išvedžiojamai gali pasirodyti, kaip neadekvatūs pačiai filosofijai, mat filosofiniai klausimai yra vos ne prigimtiniai

²¹ Ten pat, p. 6.

²² Blackburn, S. *Spreading the Word*. Oxford: Oxford University Press. 1984, p. 259–60

²³ Malachowski, A. *Richard rorty*. P. 141

žmogaus klausimai, t. y. klausiant tam tikrų klausimų, jau automatiškai užkoduoja, kad jie yra filosofiniai ir juos būtent tik filosofija turi atsakinėti. Bet problema iškyla ne dėl pačių klausimų, bet kaip jie yra suvokiami filosofijoje.

Rorty norėdamas pateikti savo filosofines pažiūras, dialogą mezga su analitine filosofija, kaip su tradicinės metafizikos stovykla. Analitinė filosofija jam yra ta mokykla, kuri stipriai susieta su tradiciniu mąstymu, kuriam Rorty akcentuoja stiprų norą pakeisti. Aišku, Rorty keldamas prielaidais, kad tam tikru lygmeniu, analitinės problemos yra nevaisingos ir nevertos nagrinėjo, susilaukė įviauriausių priekaištų iš analitikų. Toliau pateikiama keletas minčių, kaip analitinės filosofijos atstovai reaguoja į Rorty siūlymą atidėti į šoną jų gvildenamas problemas.

T. Nagelis kelia prielaidą, kad Rorty filosofinių problemų atidėjimas panašus į jų sutapatinimą su „varginančiais pažįstamais, kurie daro sąmyšį jo socialiniame gyvenime“²⁴. T. Nageliui tai panašu į nenorą susidurti su nemaloniais asmenimis vien dėl to, kad jie yra nemalonūs. Pagal Nagel'į, yra bent dvi filosofinės problemos: „išorinio pasaulio problema ir problema apie kitus protus“²⁵, kurios „iškyla natūraliai“²⁶. Iš tokių minčių kyla prielaida, kad analitinė filosofinė doktrina yra natūralus atsakas į žmogiškas egzistencines bėdas. Bet bėda, su kuria susiduria analitinė filosofija yra neapmąstyta galimybė, kad problemas, kurias bando išspręsti analitinė filosofija, yra jos pačios sukurtos, t. y. labiau dirbtinio pobūdžio, nei natūralaus, apiori atrandamos žmogaus sąmonėje.

Natūralios filosofinės problemos „išnyra, iškart jas reflektuojant“²⁷. Analitinei filosofijai filosofinė problematika pasitelkiama kaip natūralus dalykas. Analitinė filosofija atsisako minties, kad klausimo problematika gali būti primesta istorinio konteksto. Ji sau įsidedgusi mintį, kad pasaulio pažinimas yra natūralus siekinys ir, kad pasaulis būtų pažinamas, reikia save suvokti kaip reprezentuojantį pasaulį, t. y. kaip veidrodį, kuriame suvokus žmogaus esmę, atsispindės ir pasaulio esmė. Bet Rorty filosofinių problemų atidėjimas į šalį svarbus tuo, kad jis nori parodyti šiek tiek kitokį požiūrį į problemų sprendimą. Jis problemas nori suvokti ne kaip natūralų dalyką, kur problemos sprendimas randamas pasitelkiant prielaidą, kad atsakymą tiesiog reikia atrasti, nes jis slypi kažkur anapusybėje, bet kaip kažką atsitiktinio, sukurto greičiau laikmečio problematikos, istorijos konteksto.

Jei analitinei filosofijai klausimas, kas yra žmogus, būtų bandomas spręsti pasitelkus problematiką, kuri skambėtų daug maž taip: kaip pažįstu, toks aš ir esu. Tai dabar reikia į tokia problemą žiūrėti tokia formulacija: kada aš esu, toks ir esu. Dėmesys telkiamas ne į klausimo svarbumą, bet į formuluotės sudarymą - kodėl ir kaip. Iškart kyla natūralus klausimas, ar tik Rorty nebando pakeisti filosofijos į filosofijos istoriją? Ar jo fundamentalumas neatsisuka prieš jį patį? Juk jei filosofija būtų tik istorinis darinys, ar ji neliktų tik istorija? Jei jau formuluojamas koks nors

²⁴ Nagel, T. "Go With the Flow", *Times Literary Supplement*, 1998, 28 August, p. 3

²⁵ Ten pat, p. 3

²⁶ Ten pat, p.3

²⁷ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*, p. 3

filosofinis klausimas, ar jis iš tikro formuluojamas istoriškai?

Kaip jau buvo paminėta anskčiau, Rorty filosofiją pirmiausiai supranta tam tikru istoriniu aspektu, t. y. kaip tam tikrą istorinį judėjimą, kurio metu įvyksta vieno žodyno pasikeitimas kitu žodynu. Vieno amžiaus žodynas yra pakeičiamas kito amžiaus žodynu. Su žodynu keičiasi ir paradigma, kurioje tas žodynas teisingai funkcionuoja. Tuo pačiu keičiasi ir problematika, kurioje ta paradigma funkcionuoja. Rorty yra ypač aktualus suvokimas, kad būtent laikmečio problematiškumas ir vartojamas žodynas priveda prie to, kas galiausiai pavadinama tiesa. Būtent, per žodynų kaitą, Rorty bando išsakyti mintį, kad tiesa nėra vientisa ir galutinai prieinama, o gali būti suprantama įvairiausiai aspektais ir prieinama iš įvairiausių pusių.

Žodyno naudojamumas yra vienas iš pamatinių Rorty filosofijos aspektų. Kol kas nereikia sumaišyti kaip Rorty supranta žodynų naudojimą laikmečio fone, su žodyno, kaip „galutinio žodyno“ naudojimą ugdant save. Pastaroji tema bus plačiau aptariama trečiajame skyriuje. Ne mažiau svarbi yra žodyno kaita laikmetyje, kuri pirmiausia asocijuojasi su paradigminiu mąstymu. Atsakanat į anksčiau iškeltą klausimą, ar Rorty nepriveda prie filosofijos kaip tik istorijos mokslo, reiktų detaliau panagrinėti paradigmos kaip sąvokos vartojimą Rorty tekstuose.

1.4. Paradigminis mąstymas?

Čia vertėtų prisiminti T. Kuhn'o iškeltą mokslo paradigmos koncepciją. Rorty dažnai pamini Kuhno koncepcijas joms pritardamas, bet dažniausiai jas naudoja kaip pavyzdį. Iš kitos pusės, Rorty ir Kuhno koncepcines idėjas galima susieti tam tikru lygiu, tad kyla klausimas, kiek jos panašios ir kuo skiriasi?

Kuhn'as kalbėdamas apie mokslo istoriją iškėlė mintį, kad mokslo idėjos nesirutulioja evoliuciniu pobūdžiu, t. y. vienos mokslinės mintys negimdo kitų tobulesnių mokslinių minčių. Pagal Kuhn'ą, mokslas vadovaujasi paradigminiu modeliu, t. y. mokslas save supranta teisingu, kai jis pritaiko to laikmačio savo suformuluotas metodologijas, teorines formuluotes ir standartus arba tai, ką Kuhnas vadina paradigmomis, tiksliau, „visuotinai pripažintus mokslo pasiekimus, tam tikru metu suteikiančius mokslinei bendruomenei problemų kėlimo bei jų sprendimo modelį“²⁸.

Supaprastinus, Kuhn'as išskiria du mokslo tipus: normalų ir revoliucinį mokslą. Normalus mokslas jam reiškia „tokį tyrinėjimą, kuris tvirtai remiasi vienu ar keliais praeities mokslo pasiekimais – pasiekimais, kuriuos tam tikra mokslinė bendruomenė kurį laiką pripažįsta savo tolesnės praktinės veiklos pagrindu“²⁹. Susiklosčius, taip, kad normaliam mokslui nesugebėjus paaiškinti naujų fenomenų standartizuotu modeliu, mokslą ištinka krizė ir jis priverstas ieškotis naujų metodinių instrumentų, kad galėtų paaiškinti vieną ar kitą nesuprantamą dalyką. Šis „egzistuojančių taisyklių netinkamumas yra

²⁸ Kuhn, T., *Mokslo revoliucijų struktūra*. Pradai: Vilnius.. 2003, p. 10

²⁹ Ten pat, p. 24

naujų taisyklių paieškos preliudija“³⁰.

Kuhn'as pateikė įvairiausių pavyzdžių, kai vieno mokslo paradigma pakeičiama kitu. Geriausia to iliustracija, kai Newtono mechanikos samprata buvo pakeista visiškai nauja A. Einšteino mokslo revoliucija. Supratus, kad ne visi reiškiniai galimi paaiškinti Newtono principais, buvo pradėta žvalgytis naujų teorijų. Atsiradus Einšteino reliatyvumo teorijai, į ją buvo pradėta žiūrėti kaip į revoliucinį modelį, kardinaliai pakeičianti pasaulio suvokimą. Arba kitaip sakant, kaip į naują paradigmą. Nauja paradigma sukėlė revoliuciją normaliam mokslui, suteikdama jam naujų metodinių instrumentų paaiškinti nesuprantamus fenomenus: „perėjimas nuo Newtono prie Einšteino mechanikos neįveda naujų objektų ar sąvokų, jis yra ypač aiškus mokslo revoliucijos kaip sąvokų sistemos, per kurią mokslininkai žvelgė į pasaulį, pakeitimo pavyzdys.“³¹.

Svarbu suprasti, kad atsiradus revoliucinei paradigmai, ji nesiekia sukurti naujų sąvokų prasmų, bet pakeisti jau esamas sąvokas su naujais jų suvokimais: „būtinumas pakeisti nusitovėjusių ir gerai žinomų sąvokų prasmę yra Einšteino teorijos revoliucinio poveikio pagrindas“³². Būtent su šia revoliucinio mokslo intensija pakeisti nusistovėjusias prasmes naujomis išryškėja ir skirtumas tarp Kuhno siūlymo paradigmos pokytį aiškinti kaip revoliucinį ir Rorty norą atidėti į šoną tam tikras filosofines problemas.

Rorty nesiekia pateikti revoliucinio pobūdžio filosofijos. Jis nesiekia pereiti nuo vienos filosofinės paradigmos prie kitos ir spręsti tas pačias problemas tik kitais būdais. Jam visai nesvarbu sukurti naujų metodologinių priemonių spręsti epistemologines problemas, kad žmogus atpažintų tikrai tikrą realybę, kad galėtų teisingai suprasti jį supantį pasaulį. Jis negvildena tradicinės filosofijos problemų su siekiu jas išspręsti visiems laikams. Jis neieško objektyvaus mato tai padaryti.

Aišku, Rorty puikiai supranta, kad ir filosofijos istorijoje yra pilna pavyzdžių, kaip iš vienos paradigmos pereinama į kitą. Kai atsiranda filosofai, kurie save vadina revoliucionieriais, jie iš tikrųjų pakeičia paradigmas savo specialybėse. Toks tikrai buvo Kantas, toks tikrai buvo Hegelis, Heideggeris ir daug kitų. Bet jų revoliuciškumas pasireiškė, tik išėjimu iš normatyvo pobūdžiu. Jie buvo revoliucionieriai tarp normalių filosofų. Jie yra revoliucionieriai, tuo, kad „steigia naujas mokyklas, kuriose normali, profesionalizuota filosofija gali būti praktikuojama. Kurie mato nesuvartojškumą naujo žodyno, priešingai nei seno [žodyno] nepatogumą; kaltindami pirmtakus trūkumais, kuriuos patys bando įveikti steigdami savo žodynus“³³. Jie yra revoliucionieriai savo srityse. Kas įdomu Rorty, ne kaip kai kurie mąstytojai pakeitė paradigmas, bet tai, kas buvo akcentuojama kai kurių filosofų mąstysenose.

Pats Rorty puikiai supranta esąs filosofinėje paradigmoje, kurią išvystė analitinė

³⁰ Ten pat, p. 87

³¹ Ten pat, p. 125

³² Ten pat, p. 125

³³ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*, p 369

filosofija. Rorty šios paradigmos gimimas prasidėjo su Locke'u, mat su „Lockeiškuoju empirizmu, fundamentalistinė epistemologija iškilo kaip paradigma filosofijoje“³⁴. Su Locke'u išsivystė diskursas, kurio pagrindinė ašis sukasi apie fundamentalumo principus. Fundamentalistinė filosofija tapo priemone filosofijai įgyti moksliską griežtumą. Būnant fundamentalistu, įgyjama teisė save pristatyti tokiu pat tikslu ir griežtu, kaip save pristato matematikos ir fizikos tikslieji mokslai. Tai gebėjimas išreikšti mintį, kad filosofinės tiesos yra lygiavertės mokslinėms tiesoms. Iš čia kyla ir analitinės filosofijos paradigma, kurios pasekmes Rorty nori apeiti. Nes kai tik filosofija pradėjo sieti save su mokslu ir pateikti save tokiu pat griežtumu ir užtikrintumu, kuriuo mokslas didžiuojasi, iškylo didelė grėsmė, kuriai Rorty bando rasti alternatyvumą: „Nuo to laiko, filosofams atsivėrė būdas pasiekti arba matematišką / fizikinį mokslų griežtumą [rigor] arba paaiškinti šito griežtumo regimybę šitų mokslų laukuose, bet ne padėti žmonėms rasti ramybę. Mokslas, bet ne gyvybiškumas, pasidarė filosofijos objektas, o epistemologija jos centru“³⁵.

Kalbant Kuhn'o terminais, tai ką nori padaryti Rorty, tai parodyti, kad norint išeiti iš vienos paradigmos, nebūtinai revoliucinis perėjimas, kad gali būti alternatyva prieš nusistovėjusį mastymą. Ir ši alternatyva pasiekama ne naujais mąstymo metodais, ne objektyvia tikrove, bet priešingai, kažkuo asmenišku. Tai, ką nori padaryti Rorty, tai parodyti alternatyvų mąstymą. Jis nori save parodyti kaip alternatyvų mąstytoją. Norėdamas atidėti paradigmą į šalį, jis nori parodyti, kad egzistuoja mąstymo laukai ir už paradigminio modelio. Kad nebūtina vadovautis vien tik vienu modeliu, kad yra alternatyva ir jų yra daug daugiau, nei norėtusi analitiniam mąstymui.

Grėsmė, kurią jis randa, yra ta, kad filosofija nususuko nuo žmogiškumo, nuo žmogaus santykio su savimi. Tad Rorty yra svarbu grįžti prie šito santykio, t. y. ne žmogaus ir pasaulio, bet žmogaus ir jo paties. Kritikuodamas Platono-Kanto kanono pažiūras, analitinę filosofiją, jis ieško alternatyvos tradicinei epistemologijai, jos periferijos. Jo atsakymas ironiškas. Ieškant alternatyvos epistemologijai, jis pateikia, tai kas vėliau mūsų darbe pavadinama kaip kūrybine epistemologija. Bet pirmiausia svarbu panagrinėti, koku keliu Rorty ėjo, idant galėtų duoti progą savo pažiūroms įsirašyti į filosofijos istoriją.

Rorty filosofiją skirsto į dvi stovyklas. Tai ką jis vadina Platono-Kanto kanonu yra priskiriama analitiniams filosofijai ir analitiniams filosofams. Neskaitant Platono ir Kanto į jų kompaniją yra priskiriami tokie filosofai kaip, kad Dekartas, Russell, ankstyvasis Wittgenstein, Habermas, Carnap ir daug kitų. Kitoje kelio pusėje yra įsikūrusi kita stovykla, kurią sudaro neanalitiniai filosofai. Tai tie filosofai, kurie ėjo prieš savo laikmečio srovę, kalbėjo kiek kitokia kalba, nei būtų įprasta tuometiniame laikmetyje.

Prieš savo laikmečio srovę einantiems filosofams priskiriami tokie bruožai, kurie

³⁴ Ten pat, p. 59

³⁵ Ten pat, p. 61

apjungia tokius filosofus kaip Hegel, Nietzsche, Heidegger. Rorty tai yra filosofai, kurie įkūnija kitoki, alternatyvų, periferinį mąstymo būdą. Jų išskirtinumas, kad jie atideda į šalį tradicinius problemas ir žvalgosi, kas gali būti už jų. Tokie filosofai Rorty yra periferiniai mąstytojai, įtarūs tam, ką Rorty pavadina „„universalijų didybė“ – tokia didybė, kuri ir aptinkama matematikoje ir matematinėje fizikoje. Tiek skaičiai, tiek elementų dalelės nurodo nepajudinamumą ir nepažeidžiamumą būdingą, tam, kas tradiciškai priskiriama dieviškumui“³⁶. Šie filosofai nesistengia būti paklusnūs tradicinėms vertybėms filosofijoje, tačiau ieško alternatyvų. Jie yra savo laikmečio ironikai.

Hegeliui alternatyva buvo dvasios fenomenologija, Nietzsche'ui – antžmogio vaizdinys, Heidegger'ui – būties svarba. Visi jie akcentavo daugialypiškumą ir asimetriškumą, tai, kas Rorty yra labai svarbu ir asmeniškai. Akcentuodami kūrybinę mąstyseną, nepagrįstą loginėmis tiesomis, jie atrodo Rorty unikalūs tuo, kad gebėjo pažvelgti pro nusistovėjusias normas ir pateikti kažką savo, kažką priešingo ir kažką, kas gali griauti ir kartu kurti. Tam tikrą a-racionalumą. Rorty griebiasi už šito kitoniškumo.

Rorty nelaiko periferinių filosofų revoliucionieriais, jie jam yra visai kito amato atstovai. Kaip nurodo pats Rorty, jis skiria sisteminius filosofus nuo pamokančiųjų [edifying]³⁷. Pastarieji, labiausiai susikoncentravę į vieną dalyką, tai skeptiškai žvelgti į sisteminius filosofus. Rorty pamokantys filosofai yra didūs, nes „bijo minties, kad jų žodynas gali būti kada nors įtvirtintas, ar kad jų rašyena gali būti subendrinta su tradicija“³⁸. Yra visas pluoštas skirtumų, kuriais Rorty žavisi pamokančiais filosofais:

„Didūs sisteminiai filosofai yra konstruktyvūs ir siūlo argumentus. Didūs pamokantys filosofai yra reaguojantys (reactive) ir siūlantys satyras, parodijas, aforizmus. Jie žino, kad jų darbas praranda prasmę, kai periodas, į kurį reagavo, pasibaigė. Jie sąmoningai pakraštyje. Didūs sisteminiai filosofai, kaip ir didūs mokslininkai, kuria amžinybei. Didūs pamokantys filosofai griauja vardant savo kartos. Sisteminiai filosofai savo dalyką veda link mokslinio saugumo. Pamokantys filosofai yra atviri nuostabai, kurią kartais sukelia poetai; nuostabai, kuri nėra tiksli reprezentacija tam, kas jau buvo, kažkas, kas negali būti paaiškinta ir sunkiai nusakyta (bent jau tuo momentui)³⁹.

Pamokančio filosofo vaidzinys Rorty yra tik iliustracija to, ką jis nori pateikti: kuo galima pakeisti analitinę filosofiją ir kuo galima pakeisti analitinės filosofijos ieškomąs tiesas. Sakant, pakeisti, nenorima pasakyti, kad Rorty siekia visiškai ištrinti kritikuojamą metodą ar mąstymo būdą, bet greičiau, jis tiesiog nori parodyti, kad pakeitimas galimas paprasčiausiu atidėjimu į šoną. Pakeisti – tai pasižiūrėti iš šono ir žiūrėti, kur nauja perspektyva gali nuvesti. Tad pamokančio filosofo įvaizdis Rorty yra argumentas, kuriuo jis nori vadovautis filosofijoje. Kitaip sakant, jis pats nori pasimokyti ir

³⁶ Rorty, R., *Philosophy as poetry*, p. 32

³⁷ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*, p. 368

³⁸ Ten pat, p.369

³⁹ Ten pat, p. 368-369

būti pamokančiuoju filosofu.

1.5. *Bildung*

Pamokslškumo svarbą Rorty perima iš hermeneutinės filosofijos. Savo veikale „Tiesa ir Metodas“ Gadamer‘is akcentuoja hermeneutika kaip tam tikrą alternatyvą spręsti epistemologinėms problemoms. Bet hermeneutika pasižymi tam tikru antimokslškumu, bent jau tuo, kad ji pirmiausia pateikiama tik ne kaip metodinė priemonė pasiekti, kokios nors tiesos. Gadamer‘iui hermeneutika nėra „žmogiškųjų mokslų metodologija, bet bandymas suprasti, kokie iš tikrųjų yra žmogiški mokslai už jų metodologinio sąmoningumo, ir kas juos jungia su mūsų patiriamo pasaulio totalybe“⁴⁰.

Hermeneutika vadovaujasi principu, taip vadininamu hermeneutiniu ratu: visuma yra suprantama remiantis paskyru, o paskyras – visuma. Hermeneutiniu požiūriu, į mokslą reiktų žiūrėti ne vien tik koks jis yra dabar, bet ir kaip jis susiformavo iki to momento. Kaip paskiri dalykai pakeitė supratimą apie mokslą bendrai ir, kaip pats mokslas pakeitė supratimą apie paskyrus dalykus. Svarbu, kaip paties mokslininko mintis gali pakeisti patį mokslą, kartu ir, kaip pats mokslas keičia mokslininko mintį.

Hermeneutika atsigręžia į patį suprantantįjį. Čia pasireiškia hermeneutikos filosofškumas. Kaip nurodo Sverdiolas, „mėgindamas savaip spręsti Heideggerio iškeltą uždavinį mąstyti būti, Gadamer‘is metodui ir metodiniam svarstymui priešina patirtį ir refleksiją: pasak jo, tiesa pasiekama ne remiantis metodu, o tinkamai įsisąmoninant patirtį“⁴¹ Hermeneutika negali pretenduoti būti griežtai moksline metodologija, nes vadovaujasi tuo, kas mokslui labai neįtinka.

Su hermeneutiniu požiūriu atsiranda du aspektai, kurie yra svarbūs Rorty. Pirmas, tai žmogiškumas (gyvybiškumas), kuris jam sunkiai atrandamas grynojoje epistemologijoje, kurios pagrindinis uždavinys, Rorty atžvilgiu, tai perprasti metodą, kaip tapti grynojo mokslu. Antras aspektas, tai gebėjimas į save pažiūrėti iš tolo, atidėjus į šalį. Kaip kalba Rorty apie Gadamerį: „Jo knyga yra naujas perapibūdinimas žmogaus, kuris bando patalpinti klasikinį vaizdinį didesniame vaizdinyje, ir taip „atitolinti“ standartines filosofines problemas, nei jas išspręsti“⁴². Čia galėtų antrinti Sverdiolio mintis apie hermeneutiką: „Taigi hermeneutika yra ne vien tiktai vadinamųjų dvasios mokslų pagrindas, bet ir universalus filosofijos aspektas“⁴³.

Hermeneutika naudojama tekstų interpretavimui. Kad būtų įmanoma suprasti paskirą tekso dalį, reikia suprasti visą tekstą, ir atvirkščiai – norint suprasti visą tekstą, reikia suprasti paskirą jo dalį.

⁴⁰ Gadamer, H., G.. *Truth and Method* 1960, p. xiii

⁴¹ Sverdiolas A. *Būti ir klausti*. Vilnius, 2002. p 166

⁴² Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*, p 358

⁴³ Sverdiolas, A. *Buti ir klausti*, p. 167

Hermeneutikai svarbus kontekstualumas. Ne tik kontekstualumas, bet ir tekstualumas. Rorty ieškodamas alternatyvos epistemologijai kryptą į tekstualumą. Kaip nusako D. Ginev: „Rorty pabrėžia viršesnę rolę tarp „mokslo“ ir „literatūros“ kontradikcijų, pasisakydamas už tekstualumą.“⁴⁴. Hermeneutinis siekis analizuoti tekstus, Rorty yra būdas kaip atitolti nuo epistemologijos, kartu ir parodyti tam tikrą periferinį mąstymą. Hermeneutikos pagalba Rorty gali nagrinėti tekstus, suvokdamas juos kaip aukštesnius mokslo atžvilgiu.

Bet svarbu suprasti, kad toks hermeneutinis vartojimas Rorty nėra metodas, o kaip jis pats išsireškia: „kitas būdas susidoroti“⁴⁵. Susidoroti su tuo, su kuo epistemologija bandė susidoroti per savo istoriją. Ir nereikia suprasti, kad hermeneutika Rorty turi pakeisti pačią epistemologiją, greičiau tai būdas nuo jos atitolti, pažiūrėti į filosofiją iš šono. Šio išėjimo tikslas, tai parodyti visai kitą supratimo būdą ir visai kitas pasekmes, kurios gali pasirodyti į filosofiją pažiūrėjus būtent hermeneutiniu susidorojimu su problemomis būdu: „Tokioje nuostatoje, teisingai gaunant faktus (apie atomus ir kosmosą, ar apie Europos istoriją) yra tiesiog įžanga į naują ir labiau įdomų atradimą kaip išreikšti save, taigi ir susidoroti su pasauliu. Žiūrint iš pamokančiosios perspektyvos, priešingai nei epistemologinės ar technologinės perspektyvos, būdas kaip dalykai yra išsakyti yra svarbiau nei tiesų turėjimas“⁴⁶.

Pereidamas prie tekstų ir kontekstualumo, Rorty pereina tiesiai prie Filosofijos. Jam svarbus ne tiek, pats tekstualumas, kiek jo pasekmės. Suprasti dalyką tekstualumo pagalba, tai suprasti ne tik, kaip tas dalykas pasireiškia, bet iš kur jis kilęs, kodėl kilęs, o svarbiausia, ką jis išreiškia pačiam suprantančiajam. Hermeneutika filosofijai atneša natūralų ne tik savo aplinkos pojūtį, bet ir galimybes galinčias pakeisti suprantantįjį. Rorty tekstualumas suprantamas natūraliai, nes pagal jį tiesiog „nėra būdo kaip atskirti dalykus į tokius, kurie yra nepriklausomi nuo konteksto, ir tuos, kurie yra priklausomi nuo konteksto“⁴⁷.

Tekstualumas tai procesas, kuris niekad nesibaigia. Tai pokalbis tarp dalyvių, kurie niekad nemato pokalbio baigties. „Pokalbis, kuris iš anksto nenumato discipliniškos terpės, kuri sujungia kalbėtoją, bet kur sutarimo viltis niekad nepražūsta, tol, kol pokalbis tęsiasi. Šita viltis nesitiki atrasti pirminio pagrindiškumo [antecedently existing common ground], bet paprasčiausiai viliasi sutarimo, ar bent jau jaudinančio ir vaisingo nesutarimo“⁴⁸. Hermeneutika atveria galimybes niekad neuždaryti pokalbio, nesurasti to pirminio prado, kurį taip tikisi surasti epistemologija.

Hermeneutika Rorty keičia epistemologiją tuo, kad ji sugeba pasiimti pašnekovo žodyną ir su juo dirbti, priešingai epistemologijai, kuri linkusi interpretuoti savaip, pagal savo taisykles ir

⁴⁴ Ginev D. Textualising beyond Rorty's textualism. *South African journal of Philosophy*. 24 Jul 2014, p. 287.

⁴⁵ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*, p. 356

⁴⁶ Ten pat, p. 359

⁴⁷ Rorty, R., *Objectivity, Relativism and Truth*. Philosophical Papers, vol. I. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, p. 98

⁴⁸ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature* p. 318

systemas. Epistemologija troškta surasti savo terminus ir žargoną, kai hermeneutika siekia suvokti su koku žodynu dirba ir kaip juo pasinaudoti. Epistemologijai „pokalbis yra visiškas tyrimas. Hermeneutikai, tyrimas yra nuolatinis pokalbis.“⁴⁹ Epistemologija žvelgia į pokalbį, kaip apjungtą bendro intereso ir bendro tikslo, o hermeneutika siekia pažinti socialinį pokalbio aspektą – kas dalyvauja pokalbyje. Hermeneutika siekia pratęsti pokalbį, ir tai jai tampa pažinimo tikslas, kai epistemologija siekia užbaigti, pokalbį, vardant to, kad būtų atrastas galutinis pažinimas. Kaip nusako S. Bouma-Prediger, Rorty naudojamą hermeneutiką vartoja iš paprastumo: „Galiausiai, Rorty hermeneutiką supranta kaip pilietišką ir viltingai jaudinantį pokalbį, paprasčiausiai vardan pačio pokalbio – paprasčiausiai dėl tradicijos tęsimo, kurią mes turime paveldėję Vakaruose“⁵⁰.

Jei epistemologija bandoma pakeisti hermeneutiką, tai epistemologijos siekiama tiesa Rorty yra keičiama „Bildung“. Kaip jau aukščiau buvo pateiktas pamokančiojo filosofo vaizdinys, tai šis vaizdinys kilęs iš H. G. Gadamer'io hermeneutinės sąvokos „bildung“, kas reikštų auklėjimą, savęs formavimą. „Bildung“ pažodžiui reikštų kultūrą, bet Gadameriui tai buvo asmeninis žmogaus tobulėjimas: „bildung yra glaudžiai susijęs su kultūros idėja ir pirmiausia pažymi teisingą žmogaus būdą, kaip vystyti savo natūralius talentus ir sugebėjimus“⁵¹.

Gadamer'ui „bildung“ glaudžiai susijęs su formavimusi, kai žmogus esti tokioje būsenoje, kurioje jis nesustoja būti formuojamas: „bildung nepasiekiamas techninio konstravimo būdu, bet auga iš vidinių kultivacijos ir formacijos procesų, todėl nuolat lieka bildung būsenoje“⁵². Tai nenutrūkstantis istorinis procesas, kurio metu žmogus reaguoja į jį supančius pasikeitimus ir pats įgali save pasikeisti, performuoti. Kas svarbu Rorty, tai „bildung“ santykis su istorija ir pačiu savimi.

„Bildung“ yra hermeneutinis reiškiny, kuris Rorty vartojamas išreikšti jo norą, kad filosofija gali atlikti visai kitą vaidmenį: ieškoti būdų kitaip save išreikšti. Ne tiek, kiek ieškoti būdų, bet užsiiminėti savęs išreiškimu vis kitaip. Pamokantis filosofas, tiek pati „bildung“ sąvoką yra tas momentas, kuriuo metu besimokantysis supranta savo kontekstualumą ir griebiasi jo, vardant to, kad juo besinaudodamas, galėtų išreikšti save kitaip ir sudarytų galimybę vėl būti išreikštu kitaip. Tęsti pokalbį, kuris vis vadovausis naujais žodynais, ir tie žodynai bus suprasti ne kaip kokios klaidos, bet kaip natūralus pokalbio procesas, kuris leido būtent tuo momentu būti suprastas ir išreikštas.

Net ir epistemologinis ieškiny objektyviam pažinimui, Rorty yra tik „kaip vienas iš žmogiškųjų projektų tarp kitų.“⁵³ Jis nenori pasakyti, kad reikia atidėti į šoną, tik, tam, kad užmirštume epistemologiją. Ne, Rorty epistemologija yra tik vienas iš žodynų, kurie gali padėti pažinti žmogiškumą ir socialumą, tai žodynas, kuris buvo vartojamas siekiant išreikšti save analitinėje

⁴⁹ Ten pat, p. 318

⁵⁰ Bouma-Prediger, S. Rorty's pragmatism and gadamer's hermeneutics. *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 57, No 2. Summer, 1989. p. 318

⁵¹ Gadamer, H.G. *Truth and method*. London: Continuum. 2004, p. 9

⁵² Ten pat, p. 10

⁵³ Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature* p. 360

paradigmoje.

Čia dar galima pasakyti apie vieną „bildung“ aspektą, kurio Rorty pats nelabai aptarinėja, bet taiko praktikoje, tai yra Rorty naudoja „bildung“ kaip būdą išreikšti patį save. Rorty filosofiniuose tekstuose labai dažnai vartoja įvairiausių filosofus ir filosofinius tekstus. Rorty, priimdamas hermeneutiką, visai nesistengia nuslėpti savo reiškiamų dalykų istoriškumo. Pasiimdamas kokį nors filosofijos aspektą, pirmiausiai jis naudoja tai savo žodyno praplėtimui.

Čia išryškėja tam tikras Rorty pragmantizmas, kuris aptariamasis kitame skyriuje. Rorty, būdamas pragmatikas, naudojami hermeneutikos principais, kad galėtų kažką pasakyti ne tik apie filosofiją, bet sąlyginai ir apie save, t. y. apie savo filosofijos supratimą. „Bildung“ jam yra proga kažko išmokti iš filosofijos ir panaudoti sau, kad galėtų tęsti savo paties pokalbį. Rorty pateikia save kaip periferinį mąstytoją, tokį, kokie jam buvo Haidergis, Dewey ir kiti. Jis mokėsi iš jų ir pats nori, kad iš jo būtų pasimokyta.

Pasimokymas pasireiškia tuo, kad jis hermeneutiškai vartoja daug sąvokų ir frazių paimtų iš savo mokytojų. Bet jas supranta kaip progą pasimokyti ir turėti galimybę kitaip išreikšti save, negu prieš tai buvo įmanoma. Įmdamas filosofiją ir bandydamas ją atidėti į šoną, šį atidėjimą laiko tik dar viena proga kažko išmokti, perfrazuoti save ir kurti savo žodyną.

Taigi apibendrinant pirmąjį skyrių, svarbiausia pabrėžti, koks yra Rorty. Pirmiausia, jis yra antiesentialistas, nepripažįstantis minties, kad pasaulis turi būti nusakytas esybišku mąstymu, t. y. tokiu mąstymu, kuris teigtų, kad egzistuoja metafizinis reikšiny, esybė, kuri leistų pilnai suprasti pasaulį. Antra, iš Rorty antiesentializmo seka jo antifundamentalizmas. Jis nepripažįsta, kad turi būti fundamentali esybė, kuri pagrindžia žmogaus mąstyseną ir leidžia tikrai suprasti pasaulį, kaip tikrai tikrą. Iš ko galiausiai seka ir Rorty antiepistemologizmas, mintis, kad nebūtinai filosofija turi mąstyti, kaip mokslas ir bandyti pateikti pasaulį, kaip tai norėtų daryti mokslas – kaip objektyviai tikrą, kur tiesa ir atrandama moksliniais metodais.

Rorty anti-iškumas yra kaip kritika nukreipta prieš tradicinę filosofiją. Jis nori išeiti iš tradicinės filosofijos kanono, o tai daro pasiūlydamas paprasčiausiai atidėti į šoną tas epistemologines problemas, kaip tai darytų XVII a. filosofai žiūrėdami į skolastines problemas. Atidėti į šoną, tai suprasti, kad reikia pakeisti filosofijos paradigimą, kur vietoje senos epistemologinės paradigmos kviečiama pereiti prie kitos. Prie kitos paradigmos siūlo pereiti ir pats Rorty.

2. Nuo tradicinės epistemologijos link kūrybiškumo

2.1. Romantiškas pragmatizmas

Rorty pamokančiojo filosofo vaizdinys ir bildung įsisąmoninimas stipriai šliejasi prie Rorty noro perkelti filosofiją iš vyraujančios analitinės filosofijos krypties į periferiją, į tą mąstymo lauką, kuris nepaklusnus tradicijai ir ieško naujų mąstymo alternatyvų. Šis Rorty siekis jį nukreipė prie romantizmo, prie noro filosofiją padaryti romantišką. Bendrinėje kalboje romantiškas gali reikšti meilumą ir prieraišumą, bet Rorty atveju, jis labiau krypta į intelektualumą, kurį išreiškė XVIII – XIX amžiaus romantizmo atstovai. Pirmiausiai, romantiškumas pasireiškė kaip tradicijos atmetimas, kuris pastebimas Rorty noru atidėti į šalį tradicinę filosofiją. Antra, tai tradicijos išaukštinto proto, kaip aukščiausios vertybės, pakeitimas visai kitokios kokybės mąstymo kryptimis. Romantizmas Rorty yra jo pragmatizmo pobūdis.

Rorty pragmatizmas agituoja už tam tikras pagrindines romantizmo idėjas, tačiau jos pateikiamos savaip. Rorty bene svarbiausi du dalykai romantizme. Pats svarbiausias, tai kalbos kaip priemonės išreikšti save iškėlimas. Antra, tai kūrybiškas mąstymas, vaizduotė kaip alternatyva protui. Kadangi „filosofinė tradicija privedė mus prie manymo apie protą kaip tiesos – ieškojimo gebėjimą, abejonės apie platonizmą post-romantikus mąstytojus privedė prie kitų gebėjimų siūlymo šiam vaidmeniui“⁵⁴. Būtina suprasti, kad pragmatizmas ir romantizmas nėra lygiagriatūs – pragmatizmas naudojami romantizmo prielaidomis, kad galėtų atsiskleisti kaip filosofinė kryptis.

Rorty nori atskirti protą ir vaizduotę bei leisti suprasti, kad be vaizduotės protas neturėtų kaip judėti į priekį: „Romantizmas pasako mums, kad protas neturėtų ką daryti – kad mes neturėtume apie ką galvoti – jei nebūtų veikusi vaizduotė. Pragmatizmas pasako mums, kad vaizduotei neturi būti leista kištis į proto veiksmus“⁵⁵. Pragmatizmas Rorty yra priemonė iš naujo filosofiją supažindinti su vaizduote ir tuo, ką ji gali padaryti. Būtent vaizduotė, o ne protas, suteikia galimybę kurti naujus žodynus, naujus atvaizdavimo ir išreiškimo būdus. Naujus žodžius, naujas paradigmas. Naujus mokymus.

Pragmatikas supranta savo laikiškumą ir istorijos pasikeitimą, o bandymai galvoti, kad reikia išsilaisvinti iš istorijos, pragmatikui atrodo nereikalingi: „Pragmatikai ir romantikai sutinka su bevaisingiškumu bandymuose išsilaisvinti iš istorijos, nusakant atskaitos taškus žmogaus egzistencijai, ar žmogaus gyvenimo prasmei“⁵⁶. Pragmatikas nesiekia išsilaisvinti iš istorijos, bet jis reaguoja į

⁵⁴ Rorty, R., *Philosophy as poetry*, p. 52

⁵⁵ Ten pat, p. 45-46

⁵⁶ Ten pat. 50

tokius bandymus ir pasisako prieš jų reikalingumą: „Kai aš naudoju „romantizmo“ ir „pragmatizmo“ terminus, jie nėra būdai atsakyti į daugumą klausimų, kuriuos uždavė Platonas, bet tiksliau reakcijos į pačius klausimus. Jie nėra būdai užpildyti troškimus, kurie iškelė platonismą, bet bandymai sulaikyti juos“⁵⁷.

Rorty reaguoja į protą ir bando jį sulaikyti iškeldamas vaizduotės reikalingumą. Rorty nori pasakyti, kad prieš protą gali egzistuoti ir visai kitas procesas, kuris turėtų nukreipti protą į pagrindinę jo veiklą – galvojimą. Bet tam, kad protas galėtų galvoti, jis turi pirma pasikliauti visai kitokiu gebėjimu – vaizduote. Vaizduotė yra tas reiškinys leidžia pasireikšti protui: „sakyti, kad vaizduotė yra pirmiau proto, tai tik sakyti, kad kažkas turi sugalvoti dalykus, apie ką galėtų kalbėti, numatyti socialinės praktikos kontūrų naujoves, būti pranašu ateinančiam amžiui, prieš atsirandant progresui. Vaizduotė nėra būdas pasiekti tiesą, bet greičiau naujovę – naujovę, kurios priėmimas gali būti tiek geras, tiek blogas dalykas“⁵⁸.

Vaizduotė kuria kažką naujo, kažką, ko prieš tai nebuvo. Vaizduotė leidžia pasireikšti progresyvumui. Kalbėti apie tiesą, tai pirmiausiai kalbėti kaip tiesą sukurtą vaizduotės, o paskui, kaip naują reiškinį. Tiesa yra nauja, todėl ir yra tiesa. Bet tai nėra metafizinė tiesa. Tai tik laikiškas aspektas. Naujumas tai romantizmo bruožas, kurį Rorty suteikia savo kūrybinės tiesos supratimui. Šis naujumas nebūtinai turi būti geresnis ar blogesnis už senąjį dalyką, bet vien buvimas nauju leidžia atsiskleisti tiesai.

Vienas iš tiesos atsiskleidimo būnant nauju pavyzdžių galėtų būti valdžios pasikeitimo atvejis, kuomet ateina nauja politinė jėga ar partija. Pirmiausia, pateikiama nauja valdžios programa, kuri, nors žadės progresiją ir pagerėjimą, visų pirma save pateiks kaip vienintelį ir teisingiausią būdą šiems dalykams pasiekti, pateikdama savo programą kaip tiesą. Nauja valdžios programa save supriešins su prieš tai buvusia programa, kurią pateiks kaip seną ir nesugebančią atikti savo uždavinių. Tačiau save pateiks kaip naują variantą, kuris galės spręsti įvairiausias problemas ir būtent šis naujumas suteiks naujai valdžios programai pagrindą pateikti save kaip tiesą.

Panašūs procesai pastebimi nagrinėjant Kuhno siūlytą paradigmą. Paradigmų pasikeitimo atvejais, sena paradigma keičiama nauja paradigma. Vien todėl, kad tai yra naujas mąstymas, paradigmą suteikiamas statusas prilyginamas tiesai. Nieko negali būti teisingiau, nei tai, kas yra nauja. Sena tampa nereikalinga ir neaktuali, todėl ir sena iškart praranda tiesos statusą. Romantizmas atneša naujumo gaivą, kuri leidžia vystyti progresyvumui. Bet aišku, sakyti, kad nauja lygu tiesai, gali sukelti įvairiausių diskusijų ir nesusipratimų: patirtis rodo, kad nauja, nebūtinai yra teisinga, vargu, ar būtų galima sakyti, kad nauja Hitlerio valdžia, būdama nauja, buvo teisingiausias variantas.

⁵⁷ Ten pat, p. 51

⁵⁸ Ten pat, p. 55

Rorty, tokiu atveju, nori akcentuoti paties pragmatizmo vaidmenį naujovėje. Nors naujovė tiesai suteikia įvairiausių privilegijų atsiskleisti, bet pragmatizmas turi pasirodyti kaip naujovės vertintojas: „Pragmatizmas mums primena, kad naujovėje nėra būdingos vertės: kad tik vienintelis pranašystės patikrinimas yra išsiaiškinti, ar naujas amžius yra geresnis už senąjį“⁵⁹. Pragmatizmas neakcentuoja naujovės vertingumo, bet pačią naujovę tiria vertindamas, ar ji yra gali būti progreso pranašas. Pragmatizmas į naujovę žiūrį kaip į galimybę atsinaujinti ir patobulėti, bet palieka moralines perspektyvas. Pragmatizmas nekelia klausimo, ar naujovė yra gera ar bloga, tačiau nori išsiaiškinti, kaip ta naujovė yra galima ateičiai.

Pragmatizmo tikslas yra parodyti naujoviškumo prielaidas: „Tuo tarpu kai romantizmas mums primena, kad vaizduotė gali pateikti žmogaus ateitį, kuri yra nuostabiai skirtinga nei žmogaus dabartis, pragmatizmas primena mums, kad vienintelis teisingas patikrinimas, nelaimėi, retrospektyvus“⁶⁰. Retrospektyvumas, apie kurį kalba Rorty, nukreiptas į pragmatizmo hermeneutiškumą. Tik atsižvelgus į istorinį kontekstą, į buvusį žodyną, į buvusią paradigmą, hermeneutiškai galima suprasti, kas paskatino atsirasti naujovei. „Nelaimėi“ tik retrospektyva mums gali parodyti, kodėl buvo įmanomas šuolis į priekį, kodėl prireikė naujovės. Konteksto įsisąmoninimas pragmatizmui leidžia atskleisti naujovės perspektyvas.

Galima kelti dar vieną skirtį tarp romantizmo ir pragmatizmo. Rorty nenori imtis grynai romantizmo ir palikti nuošalyje pragmatizmo, nes jam svarbi individuali žmogaus raida. Būti tikru romantiku, tai apskritai galvoti apie žmonijos likimą ir ieškoti naujų būdų galėsiančių padėti žmonijai. Tačiau pragmatikas tuo užsiimti nenori. Jis pirmiausia žiūri į savo kaip individo raidą. Rorty skiria privatų ir viešą sektorius, dėmesį skirdamas privačiam. Būtent privatumo randasi Rorty kūrybinė epistemologija. Bet apie tai 3 skyriuje.

Svarbu yra tai, kad suvienydamas romantizmą ir pragmatizmą, Rorty atranda epistemologinį potraukį supratimui kaip tobulėti: „Romantizmo ir pragmatizmo derinys leidžia pamatyti ryšį tarp žmogaus dabarties ir žmogaus praeities, kaip analogą ryšiui tarp ankstesnės ir vėlesnės individualios raidos stadijų: nėra jokios būdingos teologijos abėjuose atvejuose, bet tai dar nereiškia, kad eksperimentai individualiame ar socialiaame sluoksniuose pasidaro mažiau naudingais ar mažiau prasmingais“⁶¹.

Derindamas pragmatizmą ir romantizmą Rorty nori užtikrinti galimybę tobulėti suprantant, kodėl įmanomas tas tobulėjimas. Tai romantizmo vaizduotė „leidžia siūlyti naujus kandidatus, kuo tikėti, ir naujus dalykus, ko trokšti. Ji vis prideda naujų detalių prie galvosūkio ir siūlo, kad kai kurios senos [detalės] gali būti numestos nuo stalo“⁶². Šis galvosūkis, tai tradicinės filosofijos

⁵⁹ Ten pat, p. 57

⁶⁰ Ten pat, p. 56

⁶¹ Ten pat, p. 62

⁶² Ten pat, p. 48

pažiūros, kurios, jei sutiktume su Rorty romantizmo ideologija, gali būti atidėtos į šalį vien tik tam, kad galėtų rasti kažkas naujo, kažkas kitokio. Nebūtinai tai bus gerai ar blogai, bet pats progresas bus užtikrintas. Bet tai bus susidorojimas.

Jei klaustume, kas keičia naujas paradimgas ir naujus žodynus, tai filosofiniu aspektu Rorty nori pabrėžti, kad vaizduotė yra svarbus ir neakcentuotas veiksnys, kurį tradicinė filosofija arba visai užmiršo arba visai nesureikšmino, o pragmatizmas gali įteisinti vaizduotės svarbą ir naudą. Pragmatizmas skverbiasi į tradicinės filosofijos klausimus, norėdamas parodyti, kad atidedant į šoną tuos klausimus, kurie dabar gali būti visai neklausiami, vien tam, kad savęs galėtume klausti kažko naujo.

Tradicinė filosofija tiesą bando atrasti, o romantiškas pragmatizmas supranta, kad tiesa yra sukurta. Rorty neįsivaizduoja, kaip tiesa gali būti atrasta. Jam „nėra tokio dalyko kaip tiesiog atpažinti tiesą, kai tik ją pamatai – staiga atsiminti tai, ką visada žinojai labai giliai savyje“⁶³. Rorty, skirtingai nei įsivaizduoja tradicinė filosofija, nemano, kad tiesa prieinama be jokių diskusijų ar supratimo pakeitimo, kad ji yra ten, metafiziniame lygmenyje, ir tiesiog ją reikia ateiti ir paimti – atrasti. Atrasti, kur ji visą laiką buvo. Rorty tiesa yra nuolatinis besikeičiantis dalykas, kurį pragmatistinis požiūris gali padėti suprasti. Padėti suprasti, kad tiesa yra nuolatinėje kaitos būsenoje, ir kad ji nėra nepakeičiama. Jei galvoti, kad tiesa yra atrandama, tai galvoti, kad ji yra amžina.

2.2. Kalbinis pervirsmas

Rorty skiria baigtinumą ir amžinumą, dvi opozicijas, atkeliavusios iš graikų laikų. Jo manymu, jau nuo graikijos laikų „*Sophia* pradėjo reikšti sąlyti tarp kažko, kas visai nebūvo pasiekama patirtimi. Graikiškas žodis „meilė išminčiai“, *filosofija*, kuris anksčiau reiškė kažką panašaus į „intelektualią kultūrą“, pradėjo reikšti bandymą pabėgti nuo baigtinumo [finitude], norint pasiekti amžinumą [eternal], gauti tam tikrą paprasto žmogiškumo transcendentalumą“⁶⁴. Tradicinė filosofija jau nuo graikijos laikų įgavo norą siekti amžinumo, tiksliau, atrasti.

Amžinumas filosofijai tapo siekiamybė ir didžiausiu tikslu. Bet pragmatizmo požiūriu, tokio dalyko visai nereikali siekti, nes jisai jau neturi būti aktualus. Priešingai, pragmatizmas koncentruojasi ties baigtinumo, to kas yra čia, pasiekiami šiame netrascendentaliame pasaulyje. Baigtinis pragmatizmo aspektas Rorty visai nekelia jokių neigiamų dalykų. Tai kaip tik jam yra galimybės ženklas. Baigtinume jam atsiranda visos ateities perspektyvos. Nes baigtinis yra ne kažko pabaiga, bet riba to, nuo ko galima pradėti ieškoti kažko naujo, iki kol bus surasta nauja pabaiga, nauja riba, nauja pradžia.

⁶³ Ten pat, p. 52

⁶⁴ Ten pat, p 59

Rorty reaguoja į tradicinės filosofijos gebėjimo atrasti tiesą priskirimą protui. Tai buvo daroma filosofiją siejant su mokslo pretenzija į amžinumą, deleguojant, kad tik moksliniu metodu yra atrandama tiesa. Sutelkdama dėmesį į mokslą, filosofija išaukštino proto siekį atrasti amžiną tiesą. Rorty nesutinka su tokia prielaida ir imasi romantinės idėjos „kad tiesa yra sukurta, nei atrasta. Kas yra tiesa apie šį tvirtinimą, tik tai, kad *kalbos* yra sukurtos, nei atrastos, ir kad tiesa yra kalbinių darinių, sakinių ypatybė“⁶⁵. Tiesa Rorty tikrai sukurta ir niekad neatrasta. Atradimas pretenduoja į amžiniškumą, į antilaikiškumą, o sukurta tiesa į kasdienį spontaniškumą ir laikinumą.

Tiesa yra vaizduotės kūrinys tiek, kiek ji pasireiškia per kalbą. Tad galiausiai, tiesa yra ir kalbos kūrinys. Rorty netiki, kad tiesa yra metafizinis reiškinys ir slypi kažkur ten, anapus pasaulio. Kalba jam yra pats žmogiškiausias ir vertingiausias kūrinys, kurį žmogus sugebėjo išvystyti. Būtent kalbos aspektu, žmogus išsiskiria iš jį supančios aplinkos, o ypač jį supančio pasaulio. „Pasaulis nekalba. Tik mes kalbame. Kai tik mes užprogramuojame save kalba, pasaulis gali mums priversti laikytis įsitikinimų. Bet jis negali pasiūlyti mums kalbos kalbėti“⁶⁶.

Kalba ir pasaulis anot Rorty yra du skirtingi dalykai. Žvelgiant iš tradicinės filosofijos perspektyvos, kalbai buvo priskirta tik galimybė atpasakoti tai, kas tikrai tikra pasaulyje, į ją pačią buvo žiūrėta, kaip į tam tikrą nepilnavertišką dalyką. Tuo tarpu Rorty nori pasakyti, kad pati kalba yra tiek pat tikra, kiek ir žmogų supantis pasaulis, tik skirtumas tarp pasaulio ir kalbos – kalba gali išreikšti pasaulį, bet ne pasaulis kalbą: „tiesa negali būti tenai – negali egzistuoti atskirai nuo žmogaus minčių – todėl ir sakiniai negali taip egzistuoti, ar būti ten. Pasaulis yra ten, bet ne pasaulio apibūdinimai“⁶⁷.

Rorty nori filosofijos dėmesį permesti iš metafizinės plotmės į kalbinę terpę. Bet priešingai nei analitinės krypties filosofai, jis nežiūrį į kalbą kaip į loginį jungtį tarp žmogaus vidinio ir išorinio pasaulio, ar kaip į matematinę lygtį galinčią išspręsti pasaulio pažinimo problemas. Rorty tik bando parodyti, kad kalba gali pateikti visai kitokių, romantiškų atspalvių savęs ir pasaulio supratimui. Kaip nurodo Malachowski: „Jis norėtų pakeisti visą mūsų filosofinį požiūrį į kalbą, tam, kad mes būtume mažiau linkę jaudintis dėl ryšio tarp jos ir bet kokių papildomų kalbinių [extra-linguistic] svarstymų; mažiau linkę bandyti naudoti kalbą kaip tarytum techniniu būdu išsisukti iš mus supančių filosofinių problemų; ir mažiau rūpintis filosofijos pavertimu į mikro-teorinių detalių tyrinėjimą apie pasaulio-pasaulio ryšius per kalbos filosofiją. Vietoj to, Rorty būtų linkęs, kad mes plėstume nuorodų lingvistinį rėmą [linguistic frame or reference], reflektuojant *žodyną* visumą istoriniu pobūdžiu.“⁶⁸

Rorty nori parodyti, kad kalba yra būdas tobulėti. Anot jo, jei mums pavyktų persiveržti nuo mąstymo, kuriame kalba suvokiama kaip instrumentas padėti atskleisti moksliską tiesą, link mąstymo, kaip būdo suprasti save ir savo istoriškumą, tobulėtų ne tik individas, bet ir žmonija. Žmogui

⁶⁵ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*. p. 7

⁶⁶ Ten pat, p. 6

⁶⁷ Ten pat, p. 6

⁶⁸ Malachowski, A. *Richard Rorty*, 101

reikia suprasti, kad tobulėjimas slypi savo aplinkos ir savo istoriškumo suvokime, o suprantant šituos dalykus, juos galima keisti, tuo pačiu ir rodyti progresą įvairiausiose srityse. Progresas vyksta keičiant seną į naują, praeitą žodyną į naują žodyną, o joks techninis kalbos vartojimas negali to užtikrinti: „Kai tik mes suprasime, kad progresas visuomenei kaip ir individui yra tik naudojant naujus žodžius ir prielaidas, išreikštuose senuose žodžiuose, mes suprasime, kad kritinis žodynas, kuris sukasi apie tokius išsireiškimus kaip „protingas“ [rational], „kriterijus“, „argumentas“, „pagrindas“ [foundation] ir „absolūtus“ yra netinkantis nurodyti ryšį tarp seno ir naujo“⁶⁹.

Rorty nenori leisti tradicinės filosofijos nukaltoms tezėms toliau aiškinti pasaulio vystymosi, juolab, kad kalbėdama tais pačiais analitiniais žargonais, filosofija nesugebėjo įrodyti savo progreso. Istoriskai perėjimas nuo seno žodyno prie naujo žodyno vyko, bet perėjimas vyko tuose pačiuose filosofiniuose rėmuose. Keitėsi žaidimo taisyklės, bet nesikeitė pats žaidimas. Žaidimas, kuris visad siekė nusakyti tą patį dalyką – paversti išorinį pasaulį tikrai tikrą, bet niekaip negalėjo suvokti, kad ta siekiamybė negali ten egzistuoti. Pagal Rorty, svarbu įsisąmoninti, kad tiesos yra kuriamos kalboje, tad bet koks bandymas aiškinti pasaulį ten besislaptančiu tikrai tikru esiniu, negali būti suvokiamos teisingai. Ir jokių būdu pačios kalbos dariniai negali būti suvokiami kaip galintys nusakyti tai, kas ten lygtais turėtų būti:

„Kai mes svarstome kalbos žaidimų alternatyvų pavyzdžius – senovės Atėnų politikos žodyną prieš Jefferson‘o, Šv. Pauliaus moralinį žodyną prieš Froido, Newton‘o žargoną prieš Aristotelio, Blake idiomą prieš Dryden – labai sunku galvoti apie pasaulį kaip kuriantį vieną [žodyną] geresnį nei kitą, apie pasaulį, darantį sprendimą tarp jų[žodynų]. Kai „pasaulio apibūdinimo“ sąvoka yra perkelta iš kriteriškai reguliuojamų sakinių lygio kalbos žaidimuose į pačius kalbos žaidimus, žaidimus kurie visai nesirenka tarp nuorodų į kriterijus, idėja, kad pasaulis nusprendžia kuris apibūdinimas yra teisingas, negali turėti aiškaus suvokimo. Tampa sunku galvoti, kad žodynai kažkokių būdu jau yra pasaulyje, laukiantys kol bus mūsų atrasti“⁷⁰.

Kalba Rorty, kaip jis dažnai bando tai nusakyti yra „Laiko ir sėkmės produktas [Product of time and chance]“⁷¹. Kalba yra nuolat besikeičianti ir baigtinė. Ji nėra amžina ir tyra. Ji nuolat keičiasi tiek iš vidaus, tiek iš išorės. Kalba sudaryta iš įvairiausių žodynų, kurie nuolat keičiasi. Žodynai yra sukurti tiek laikmekčio žmonijos dvasios, tiek individualaus romantiko. Kalbant apie kalbą kaip apie laiko ir atsitiktinumo produktą, svarbu paminėti ir Hegelio įtaką Rorty kalbos supratimui. Čia svarbi Hegelio dvasios samprata.

Hegelis, būdamas vokiško idealizmo atstovas, kalbėjo apie laikmečio dvasią kaip apie aukščiausią istorinę kulminaciją. Subjektas suprantas esantis istorinėje tėkmėje, save suvokia kaip aukščiausią tokios tėkmės tašką. Hegeliui „pastarasis procesas buvo filosofijos apibūdinimas:

⁶⁹ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*. p. 48-49

⁷⁰ Ten pat, p. 5-6

⁷¹ Ten pat, p. 22

„laikmečio laikymas mintyje“ („Holding your time in thought“)⁷². Filosofija Hegeliui reiškė gebėjimą suprasti savo laikmečio dvasią ir ją išreikšti. Rorty suprasti savo laikmečio dvasią reiškia suprasti savo laikmečio žodyną. Hegeliui laikmečio dvasia buvo išreiškiama per dialektinį tezės ir antitezės judėjimą, kai viena kita panaikina ir sukurią abiejų sintezę. Bet Rorty interpretuoja dialektinį judėjimą savaip: „aš apibūdinu „dialektiką“ kaip bandymą išsižaisoti žodynams tarpusavyje, nei tik paprasčiausiai turėti vienas iš kito teiginį ir taip, kaip dalinis pakaitalas būti perapibūdinimas [redescription] išvadoms. Aš naudoju Hegelio žodį todėl, kad apie Hegelio **fenomenologiją** manau kaip apie Platono-Kanto tradicijos pabaigą ir kaip apie ironiko gebėjimą paradigmą paaiškinti masinių perapibūdinimų galimybėmis. Taip vadinamas Hegelio dialektinis metodas nėra argumentuota procedūra ar būdas suvienyti subjektą su objektu, bet paprasčiausias literatūrinis įgūdis – įgūdis gaminantis stebinančius geštalo pasikeitimus“⁷³.

Pagal Rorty tai, ką norėjo pasakyti Hegelis, galima pakeisti visai kita pragmatiška formule. Ne tezė ir antitezė veikia, kad paneiktų viena kita ir sukurtų abiejų sintezę, bet vienas žodynas susidūręs su kitu žodynu, sudaro visai naują žodyną. Įvyksta kalbinis vieno žodino virsmas kitu. Vienas žodynas perapibūdiną kitą žodyną. Pragmatiniu požiūriu tezė ir antitezė yra tik žodynų žaismas, kuris yra pakeičiamas naujovišku žodynu. Įsisąmoninti šį žodyną, tai būti savo laikmečio pragmatiku.

Hegelis darė esminę klaidą, kurios vengė diegdamas savo idealistinę filosofiją. Pagal Rorty, Hegelis buvo taip susikoncentravęs ties savo filosofija, kad visai nesuprato, savo filosofijos pasėkmių – vietoj savo laikmečio problemų sprendimo, jis tik sugebėjo pasiūlyti dar vieną žodyną su naujomis problemomis: „Vietoje to, kad laikyti senus banalumus ir daryti skirtumus idant galėtų suderinti juos, Hegelis nuolat keitė žodyną, kuriame senos banalybės buvo išdėstytos; vietoje to, kad konstruotų argumentuotas filosofines teorijas, jis vengė argumentų nuolat keisdamas žodynus, todėl ir keitė subjektą. Praktikoje, bet ne teorijoje, jis metė tiesos pasiekimo idėją, dėl idėjos padaryti dalykus naujai“⁷⁴.

Hegelį Rorty suprantamas kaip nesugebėjęs įgyvendinti savo projekto, bet kartu kaip ir filosofas, kuris pateikė visai naują ir Rorty visiškai priimtą žodyną. Rorty naudoja Hegelio žodyną, kaip ir visų kitų filosofų žodynais, iš pragmatinių paskatų. Jam Hegelio žodynas yra toks pats svarbus, kaip ir pačiam Hegeliui, nors Rorty puikiai supranta, kur Hegelio vartojama terminologija jį nuvedė. Naudotis Hegelio žodynu, tai suprasti savo laikmečio dvasios priimtą terminologiją ir priimtus žodynus. Nors pats Hegelio projektas buvo nesėkmingas, bet tai dar nereiškia, kad jis bent kiek blogas ar nevertas tolimesnio filosofijos tobulėjimo ar naujovių paieškų.

Rorty Hegelis atvaizduoja tai, ką jis nori pasakyti savo pragmatine filosofija: kad tiesa nėra

⁷² Ten pat, p. 55

⁷³ Ten pat, p. 78

⁷⁴ Ten pat, p. 78

atrandama, o yra tik viena iš sukurtų galimybių, kuri tuo momentu atstovauja kaip baigtinė atsitiktinė laikmečio tiesa, su vizija, kad ji vis keisis ir keisis. Su supratimu, kad šis pokytis vyksta ir vyksta, ir nuolat įgauna pagreitį; „Ką mes užčiuopėme aštuoniolikto amžiaus pabaigoje, buvo tai, kad viskas galėtų būti padaroma geru ar blogu, svarbiu arba nesvarbiu, naudingu arba nenaudingu, tiesiog perapibūdinant [redescribed]. Procesas, kokį Hegelis perapibūdino kaip dvasios palaipsninį tapimą save suprantančiaja savo vidines prigimtis, yra geriau apibūdinamas kaip Europinių lingvistinių praktikų procesas, besikeičiantis vis greičiau ir greičiau“⁷⁵.

Kalbos supratimą, kokį Rorty nori parodyti su šiuo Hegelio sulyginimu, galima suprasti kaip tiesioginę reakciją į Europos filosofinių judėjimų nuolatinis pokyčius. Jis nesiekia pakeisti filosofinio mąstymo, bet nori parodyti, kad filosofija nebūtinai turi vesti į amžinybę. Įsisąmoninti filosofinį žodyną, tai suprasti, kad jį galima pritaikyti savo reikmėm, kad būtų įmanoma tobulėti ir kurti savo ateities žodyną, kuriuo galės naudotis ateities filosofija.

Pragmatiniu požiūriu, kalba yra ta terpė, kuriai filosofija ir turėtų skirti dėmesį. Prisiminus prancūzų filosofą D. Derrida, kuris idėjiniu lygiu buvo labai panašus į Rorty, galima perfrazuoti Derridą mintį, kad „Nėra nieko anapus teksto“⁷⁶. Rorty pragmatiniu požiūriu, ši mintis skambėtų taip: nėra nieko anapus kalbos. Ši mintis reikštų tai, kad mums jau nebeverta bandyti užčiuopti metafizinio esinio, kurį nuo Platono laikų bandė užčiuopti įvairiausi filosofai, manydami, kad tai galės padaryti įsivaizduojant, kad tas esinys yra kažkur ten, net nežinia kur, ir jį tereikia atrasti.

Rorty nori pasakyti, kad neverta bergždžiai ieškoti dalykų, kurių nėra ir kurių paieškos visai neaktualios. Filosofija turi suprasti savo laikiškumą, suprasti savo kalbos laikiškumą ir įvertinti, kaip galima pasikeisti, pakeičiant kalbamas temas. Žiūrėti į kalbą, tai žiūrėti, kaip ji buvo ankčiau suprantama ir kokiuose kontekstuose vartojama, idant būtų galima kažką pasakyti apie ją naujo, kad būtų sukurta kažkas naujo.

Vartojamas žodynas, Rorty svarbu ne vien tik, tam, kad galėtume pasakyti kažką naujo apie pasaulio reiškinius, bet ir tam, ką žmogus gali pasakyti apie save. Būtent, kad periimdamas įvairiausius laikmečio žodynus, žmogus formuoja ir savo asmeninį žodyną, per kurį jis supranta save. Tad kurti pasaulio žodyną, Rorty reiškia kurti ir asmeninį savo žodyną, idant būtų įmanomas asmeninis tobulėjimas. Asmeninis kuriamas žodynas plačiau aptariamas trečiame skyriuje. Toliau vertėtų pasigilinti į svarbius Rorty kalbos supratimus, kuriuos jis perima iš kitų filosofų.

Pirmiausiai bus aptarta Rorty įtaka perimta iš filosofo J. Dewey, o tiskliau, jo, kaip pragmatinės krypties filosofo svarba visam Rorty pragmatizmui. Kaip Rorty suprasdamas Dewey įnašą į pragmatizmą ir į kalbos filosofiją, kartu atsistumia nuo jo neigiamų pragmatizmo apsektų. Probleminė nuostata kuri iškyla, tai ar pragmatiniu požiūriu, kalba galima suprasti kaip metodas?

⁷⁵ Ten pat, p. 7

⁷⁶ Derrida, J. *Of Grammatology*, tr. by Gayatri Chakravorty Spivak. Johns Hopkins University Press. Baltimore, 1976. 158

2.3. Klasikinis pragmatizmas prieš Rorty neopragmatizmą. Kalba kaip antimetodiškumas

Kaip nurodo David L. Hildebrand ⁷⁷, Rorty skirsto Dewey į blogą Dewey ir gerą Dewey, į gerą pragmatistą ir į blogą pragmatistą. Jam Dewey yra geras tol, kol jis elgiasi taip kaip nori, kad elgtųsi geras pragmatikas: nežiūrėtų į filosofiją su rimtumu, bet priimtų kaip tam tikrą žaislą, kurio pasižymi vaikai ar artistai: „Dewey darbai padeda mums numesti į šoną rimtumo dvasią, kurios artistams tradiciškai trūksta, o filosofai tradiciškai turi palaikyti. Nes rimtumo dvasia gali būti tik intelektualiam pasaulyje, kuriame žmogaus gyvenimas yra bandymas priartėti prie pabaigos už gyvenimo; pabėgimas nuo laisvės į antlaikiškumą“⁷⁸.

Dewey kaip geras pragmatikas sugeba pabėgti nuo laikmečio dvasios, t. y. atidėti ją į šoną ir būti laisvas nuo istorijos primestų įsitikinimų ir dogmų. Jis nesiekia amžinos tiesos, o propoguoja nuolatinį judėjimą, nuolatinį pokalbį. Rorty svarbu, kad „Dewey rado tai, ko norėjo, atsigręžime nuo filosofijos kaip bendros specifinės veiklos į perėjimą link kasdieniško pasaulio-žmogaus problemos, pamatytos naujai, atsikratant apibrėžimų, kuriuos tradicinė filosofija išpuoselėjo.“⁷⁹ Dewey buvo jam tas, kuris sugebėjo išeiti iš tradicinės filosofijos rėmų ir pateikti kažką savo, kažką savito Amerikos filosofijai, priešingai nuo kontingentinės filosofijos. Dewey buvo pragmatikas, bet jis buvo ir Amerikietiškos filosofijos vystytojas. Bent jau tuo, kuo galėjo pragmatizmas išsiskirti iš tradicinės filosofijos ar tuometinės kontingentinės filosofijos.

Bet priešingam, šitam „gerajam“ Dewey, Rorty jame išvelgė ir netinkamų bruožų būdingų jo pragmatizmui: „Dewey, nepaisant to fakto, kad jis nori mums pasiūlyti naują žargoną, kad pakeistų „subjekto“ ir „substancijos“ supratimus, kurie buvo įprasti Aristoteliumi ir Descartui, Heidegger'ui [Dewey žargonas] pasirodys kaip save apgaunantis ir įveikiantis save. Jei kas skaito Dewey Heidegger'io akimis, pamatys, kad jo mintys visiškai persismelkusios šitų tradicinių konceptų, kad jis visai neturi supratimo apie Mintį [Thought] priešingą metafizikai. Todėl Dewey pamiršta jo paties Peirce'išką tiesos pavaldumą grožiui, mato „mokslą“ kaip pakeičiantį filosofiją, ar filosofiją kažkaip tampančia „moksline“⁸⁰ Dewey teiginiuose Rorty randa tą, kam pats labai priešinasi, t. y. filosofijos sumoksliskėjimui.

Šis priešprieša tarp Rorty ir Dewey atkeliauja iš tradicinio pragmatizmo tiesos supratimo, tiksliau iš pragmatizmo „tėvo“ Pierce'o tiesos apibrėžimo: „nuomonė, kuri yra pagaliau nulemta būti

⁷⁷ Hildebrand, D.L. *Beyond Realism and Antirealism*. John Dewey and the Neopragmatists. Nashville: The Vanderbilt University press. 2003, p. 89

⁷⁸ Rorty, R. *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1982, p. 87

⁷⁹ Ten pat, p. 53

⁸⁰ Ten pat, p. 51

priimta visų tiriančiųjų, yra tai, ką mes vadiname tiesa, o objektas vaizduojamas šitos nuomonės yra tikras.“⁸¹. Čia iš vienos pusės susiduriama su tuo, kas Rorty yra sąlyginai priimtina iš klasikinio pragmatizmo: kad tiesa yra nusprendžiama iš bendro konteksto, pagal tuos, kurie mano, kad nuomonė, jei jau yra visiems priimtina, ir yra tiesa. Tai gali iš dalies būti susieta su paradigminiu mąstymu. Kad tiesa yra tai, kas tam tikru momentu atitinka paradigmą, nes ji buvo suformuota būtent nuo istorijos ir konteksto. Bet iš kitos pusės, tokia tradiciniame tiesos apibrėžime, kurį perėmė Dewey, yra išvelgiama mokslinio metodo paieška: „Kuhn‘as ir Dewey siūlo, kad mes atsisakytume mokslo supratimo kaip keliaujančio į pabaigą, vadinama „atitikimu realybei“ [correspondence with reality], o vietoj to, sakytume, kad duotas žodynas geriau veikia nei kitas duotam tikslui. Jei mes priimame jų pasiūlymą, mes nebūsime linkę klausti „kokius metodus mokslininkai naudoja“[...] Mes galėsime tiesiog pasakyti, kad Galilėjus turėjo gerą idėją, o Aristotelio idėja buvo mažiau gera; Galilėjus naudojo terminologiją, kuri padėjo [jam], o Aristotelio buvo nenaudojama. Galilėjo terminologija buvo vienintelė paslaptis, kurią jis turėjo – jis nepasiėmė šitos terminologijos todėl, kad ji buvo „aiški“ ar „natūrali“, ar „paprasčia“, ar sulyginama su tyro supratimo kategorijomis. Jam tiesiog pasisekė [lucked out]“⁸².

Rorty siūlydamas savo pragmatizmą nori pašalinti iš klasikinio pragmatizmo siekį ieškoti metodologinių priemonių susiprasti laikmetyje. Nors klasikinis pragmatizmas Rorty yra patrauklus tuo, kad jis supranta tiesą, kaip aplinkos nukaltą reiškinių, bet pats klasikinis pragmatizmas nesugeba atsisakyti tradicinės filosofijos siekių tiesą pateikti kaip mokslinį metodą. Kaip sako D. L. Hildebrand: „Pragmatikai buvo teisūs eidami nuo išpuolio prieš reprezentacizmą ir tiesos atitikimo teoriją [correspondence theory] tiesos kaip susietos su tikėjimu ir sėkmingu įgyvendinimu [success in action] link. Rorty manymu, jie buvo susiklaidinę bandyme eiti toliau ir paaiškinti tam tikrą sisteminių „tyrinėjimo modeli“, esantį patirtyje“⁸³.

Kaip toliau pažymi D. L. Hildebrand: „Atsisakydamas tyrimo kompleksiško ir tarpusavinio tyrimo reikėjimo tyrimui, Rorty atsisako, ką aš laikau vienu iš centrinių pragmatizmo elementų, ir nupjauna įdomius debatus apie sprendimų priėmimus“⁸⁴ Rorty noras atsikratyti centrinio pragmatizmo elemento, nėra klasikinio pragmatizmo kritika, bet tai noras susidoroti su nereikalingais bandymus atsakyti į nebeaktuales klausimus. Metodo atsisakymas Rorty iš klasikinio pragmatizmo pervėdė į neopragmatizmą – postmodernų pragmatizmo atitikmenį. Rorty į pragmatizmą pažiūrėjo iš naujos perspektyvos, pasisavindamas tai, kas jam geriausiai tiko ir palikdamas tai, kas jam visai nereikalinga. Jis atliko pragmatizmo šuolį į inovatyvumą ir patobulino, taip, kaip jam teisingiausiai atrodė.

⁸¹ Peirce, C., S. The Fixation of Belief, in *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings, 1893–1913*. Bloomington: Indiana University Press, 1998, p. 139

⁸² Rorty, R. *Consequences of Pragmatism*, p. 193

⁸³ Hildebrand, D.L. *Beyond Realism and Antirealism*, p.92

⁸⁴ Ten pat, p. 97

Rorty atsisakydamas klasikinio pragmatizmo siekio į metodiškumą, pastarąjį nori pakeisti tuo, ką jis vadina žodynais: „Aš manau, kad gebėjimas matyti kiaurai [see through] per „metodo“ savoką buvo netikėtas filosofijos sulingvistikėjimo [linguistification] šalutinis produktas. Šitas vystimasis nuveda mus prie galimybės matyti tai, kas padarė skirtumą moksliniam progresui, kad vystymasis buvo tarp konkretaus žodyno nei tarp bendrų „metodų“⁸⁵. Jis atlieka lingvistinį perėjimą į požiūrį į filosofiją, norėdamas parodyti, kad būtent per kalbą reikia žvelgti į filosofinių ir ne tik filosofinių problematikų sprendimus.

Rorty siekia, kad filosofija nebūtų atskirta nuo kitų disciplinų. Jeigu žvelgiant iš tradicinės filosofijos noro filosofijai priskirti moksliskumą, tai daroma iš paskatos filosofiją sulyginti su kitais rimtais mokslais ir parodyti, kad ji irgi yra privilegijuotai pagrįsta. Bet toks noras priveda prie filosofijos subendrinimo iš neišsiskyrimo iš kitų mokslų. Jei filosofija ir tampa lygi kitoms disciplinoms, tai ji praranda gebėjimą bendrauti su jomis visomis. Ji tampa tik dalis vieno specifinio lauko, nesugebanti apjungti visai skirtingų nuo mokslo disciplinų. Tad Rorty noras atsisakyti moksliško pagrįstumo, yra noras priminti filosofijai, kad ji gali bendrauti ne tik su mokslinėmis disciplinomis, bet ir kitomis, kaip antai menas, etika ir panašiai.

Savo neopragmatiniu požiūriu Rorty siekia tarpdiscipliniškumo. O to mokslinis metodas nesugeba padaryti: „Jeigu mokslinis tyrimas būtų matomas kaip adaptuojantis ir susidorojantis [coping], o ne tik kopijuojantis, tęstinumas tarp mokslo, moralės ir meno taptų matomas. Mes būtume imlūs sąvokoms tokioms kaip Derrida [sąvokos] – kad kalba nėra priemonė reprezentuoti realybę, bet yra realybė, kurioje mes gyvename ir judame“⁸⁶. Perėjimas prie kalbos kaip prie realybės, Rorty padeda užtikrinti savo filosofinio projekto siekį. Metodo atsisakymas reiškia, kad jis tiesiog nori pereiti prie kalbos, kaip prie priemonės, per kurią galima pasiekti tiesą.

Lingvistinis posūkis, kurį atlieka Rorty, nėra manevras pragmatizmui priskirti kitą metodą prieiti prie kalbos. Kalba Rorty nėra metodas pasiekti filosofiją. Rorty pragmatizmas nėra tik kitas filosofinis metodas, bet greičiau priemonė atsikratyti tokių metodų. Kaip pažymėjo A. Edel: „nėra tokio dalyko kaip pragmatinė filosofija, tik pragmatinis filosofijos įveikimas“⁸⁷. Kalbant toliau apie kalbos supratimą Rorty pragmatizme, svarbu atkreipti dėmesį ir Rorty supratimą apie vėlyvąjį Wittgenstein'ą.

⁸⁵ Rorty, R. Comments on Sleeper and Edel. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 21, no. 1. Winter 1985. P. 39

⁸⁶ Rorty, R. *Consequences of Pragmatism*, p. 86

⁸⁷ Edel, A. A Missing Dimension in Rorty's Use of Pragmatism. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 21, no.1. Winter 1985, p. 22

2.4.Siekis pakeisti filosofiją. Kalbos žaidimai

Pradedant nagrinėti Wittgenstein'o įtaką Rorty, pirmiausiai reiktų atsižvelgti į paties Wittgenstein'o laikotarpį. Filosofijoje yra įprasta skirti ankstyvąjį ir vėlyvąjį Wittgenstein'ą. Ankstyvąjį Wittgenstein'ą Rorty priskiria prie analitinių filosofų, kurių darbai siekė parodyti atskirtį tarp realybės ir pasaulio apraiškų, kaip esminį filosofijos objektą, kas Rorty nuo *Filosofijos ir gamtos veidrodžio* yra vienas iš pagrindinių filosofinių taikinių.

Pats Wittgenstein'as savo vėlyvuose *Filosofiniuose tyrinėjimuose* kritikavo savo ankstesnį *Traktato* darbą. Vėlyvojo Wittgenstein'o kritika savo ankstensiam darbui atitinka ir Rorty bendrą poziciją. Vėlyvajam Wittgenstein'ui *Traktatas* buvo siekis suabsoliutinti logiką kaip visų mokslų ir disciplinų pagrindą: „Nes logikai, rodėsi, būdingas nepaprastas gylis – universalus reikšmingumas. Atrodė, kad logika buvo visų mokslų pagrindas. – Nes loginis nagrinėjimas tiria visų daiktų esmę.“⁸⁸

Ankstyvasis Wittgenstein'as filosofiją išskiria į dvi dalis: logiką ir mistiką. Loginei filosofijai priskyrė pasaulio reprezentavimo funkciją: pasaulis, būdamas sudarytas iš daiktų, kurių turiniai yra lygiagretūs kalbai vartojamiems terminams, gali būti išreikšas tik kalba. Tad logika yra tiek kalbos, tiek pasaulio santykis. Tuo tarpu mistinė filosofija, siekė bandyti paaiškinti, kas yra anapus kalbos, bet jei dalykai negali būti išreikti kalba, tai jie ir negali egzistuoti: „apie ką negalima kalbėti, apie tai reikia tylėti“⁸⁹. Tad galiausiai, filosofija turėtų kalbėti tik apie grynai loginius ir paaiškinamus dalykus.

Trumpai tariant, ankstyvasis traktatas norėjo parodyti, kad logiškai nagrinėjant pasaulio reiškinius, t. y. per logiškai pagrįstą kalbą, bus pasiektas tikslus pasaulio reprezentavimas. Siekiamybė, kuri tiek vėlyvajam Wittgenstein'ui, tiek ir Rorty pasirodo kaip nieko gero nežadantis filosofinis judėjimas. Būtent su vėlyvuju Wittgenstein'u ir jo kalbos samprata Rorty perima ir įsisąmonina daugelį savo filosofinių minčių.

Vėlyvasis Wittgenstein'as imasi savo *Traktato* kritikos kaip ir visos filosofijos kritikos, kur mokslas yra suabsoliutinimas, o filosofiją bandoma parodyti kaip gebančią išreikti tik grynai loginius samprotavimus: „Mes klaidinami iluzijos, jog mūsų tyrinėjimo ypatingumą, gylį ir esmingumą sudaro tai, kad siekiama suvokti nepalyginamą kalbos esmę, t. y. sakinio, žodžio, įrodymo, tiesos, patyrimo ir kitų sąvokų tarpusavio tvarką. Ši tvarka yra, taip sakant, *super* sąvokų *super* tvarka.“⁹⁰ Šitas *super* sąvokas ir *super* tvarką jis priskiria metafiziniams siekiams parodyti tam, ką pats bandė padaryti su savo traktatu. Savo vėlyvesniuose apmąstymuose suprato, kad buvo klaidinams iliuzijos ir bandymas pasaulį išreikšti vien tik loginiu pagrindu, jį privedė prie supertvarkos ir

⁸⁸ Wittgensteinas, L. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 167-168

⁸⁹ Ten pat, p. 112

⁹⁰ Ten pat, p. 171

supersąvokų paieškų.

Galiausiai Wittgenstein'as imasi kalba skirti į kasdienę ir į metafizinę. Suprasdamas, kad metafizinės paieškos neduoda jokios naudos, jis savo filosofiniais tyrinėjimais nori grąžinti filosofiją į kasdienišką kalbos vartojimą: „Mes grąžiname žodžius iš metafizinio į kasdienį jų vartojimą“⁹¹. Jis nori filosofuoti kasdieniška kalba, o ne terminais, nugrįstais filosofijos per 20 amžių. Jis pradeda vertinti kasdienišką kalbą kaip gebančią paprastai paaiškinti filosofines problemas.

Wittgenstein'as nori parodyti, kad perėjimas iš metafizinės kalbos problematikos filosofiją priartins prie žmogaus problemų, kurios nėra orientuotos į amžinas tiesas. Jis vengia metafizinio idealo, taip puoselėto jo pirmtakų. Jam tai yra iliuzija ir niekad nepasiekiamas. O bandymas surasti idealą, padaro visai nepriimtina ir nesuprantamą kasdienišką kalbos vartojimą: „Kai tikime, kad tą tvarką, idealą turime rasti tikrojoje kalboje, liekame nepatenkinti tuo, kas kasdieniame gyvenime vadinama „sakiniu“, „žodžiu“, „ženklų“⁹². Jis pereina nuo loginio formalumo į kasdienišką turinį, o tai jį atveda prie kasdienės kalbos kaip pagrindinio filosofijos objekto, o tai yra svarbu Rorty.

Wittgenstein'as pateikia pavyzdį kasdienišką kalbą sulygindamas su šachmatų lenta. Iš metafizinės perspektyvos, kai metafizika bando pateikti visko loginį pagrindą, ji praranda gebėjimą apčiuopti visą žaidimo perspektyvą, ir bandydama aprašyti pavienius kalbos reiškinius (sakinius, žodžius, ženklus), ji nesugeba apčiuopti santykių visumos: „Mes kalbame apie kalbos reiškinius laike ir erdvėje, o ne apie kažkokią beerdvę ir belaikę chimera. [...] Bet kalbame apie juos kaip apie šachmatų figūras, išdėstydami žaidimo taisykles, o neaprašinėdami jų [figūrų] fizinių savybių. Klausimas „kas gi iš tikrųjų yra žodis?“ analogiškas klausimui : kas yra šachmatų figūra?“⁹³.

Tad galiausiai ir pati kalba yra prilyginama žaidimui: „Galime taip pat įsivaizduoti, kad visas žodžių vartojimo procesas yra toks žaidimas, kurį žaisdami vaikai išmoksta savo gimtąją kalbą. Tokius žaidimus vadinsiu „kalbos žaidimais““⁹⁴. Kalbos žaidimų samprata yra viena iš pagrindinių vėlyvojo Wittgenstein'o filosofijos kertinių pamatų, kaip ir pagrindinis kalbos supratimo akcentas, kuris įtakojo Rorty jo filosofijos supratime.

Rorty, kaip ir Wittgenstein'as kalbą supranta kaip tam tikrą žaidimą, kuris laikui bėgant vis keičia savo taisykles. Kaip išsireiškia I. Danka „Rorty Wittgenstein'as gali būti lengvai rekonstruotas be jokių rimtų apmąstymų apie Wittgenstein'ą ar su juo susijusią literatūrą. Svarbiau yra suprasti kaip Rorty Wittgenstein'as susijęs su Rorty interpretacija apie kitus filosofus ir bendrai su filosofija.“⁹⁵. Wittgenstein'as Rorty yra mokytojas ir instruktorius, padedantis suprasti filosofijos istoriją ir save.

⁹¹ Ten pat, p. 175

⁹² Ten pat, p. 172

⁹³ Ten pat, p. 173-174

⁹⁴ Ten pat, p. 122

⁹⁵ Danka, I. A case study on the limits of ironic redescription: Rorty on Wittgenstein. *Pragmatism Today*. VOLUME 2, ISSUE 1, SUMMER 2011, p. 69-70

Rorty nesigriebia analizuoti Wittgenstein'ą kaip gero ar blogo filosofo. Bet jis jį naudoja savo filosofijoje kaip tam tikrą įrankį, norėdamas kovoti prieš tradicinės filosofijos įbruktą supratimą apie kalbą ir tiesą: „Atsisakyti supratimo apie kalbą kaip reprezentacijos, ir būti visiškai mūsų Wittgenstein'iniu priėjimu prie kalbos, reikštų atsisakyti sudievinėti [de-divinize] pasaulį. Tik atlikus tai mes galime priimti ankčiau pasiūlytą argumentą – argumentą, kad tiesa yra sakinių savybė, kadangi sakiniai yra priklausomi nuo žodžių, ir kadangi žodynai yra sukurti žmonių, tai ir tiesos“⁹⁶.

Rorty kaip ir Wittgenstein'ui kalba pereina į tiesos lygmenį. Wittgenstein'as nori parodyti, kad atsisakydami metafizinio ir loginio kalbos supratimo, kasdienėje kalboje galėsime išreikšti tai, kas taps mums aktualu atsisakius metafizinio siekio. Wittgenstein'ą kalbos supratimą Rorty peradresuoja ir pateikia kaip tam tikrą žmonių žodžių vartojimą. Jei tartume, kad Wittgenstein'ui kalba reiškė tiesos turėjimą, nes tik sakiniams galima išsakyti tiesą, tai Rorty turėti savo žodyną, reikštų turėti savo tiesą.

Iš Wittgenstein'ą Rorty pasiima kalbos supratimą ne tik kaip kalbos žaidimą, bet ir supratimą kaip kalba funkcionuoja tiek istoriniu, tiek socialiniu aspektu. Wittgenstein'ui kalba primena besivystantį miestą: „Į mūsų kalbą galima žiūrėti kaip į seną miestą: sąraizgą gatvelių ir aikščių, senų ir naujų namų, namų su įvairių laikų priestatais; ir visa tai supa gausybė naujų priemiesčių su tiesiomis ir taisyklingai išdėstytomis gatvėmis ir vienodais namais“⁹⁷. Kalba vystosi kaip miestas. Stosi naujus namus ir gatves. Laikui bėgant miestas plečiasi, randasi nauji rajonai. Bet seni pastatai ir senos gatvės būna išlikusios. Žiūrėti į kalbą kaip į besivystantį miestą, tai suprasti, kad vartojamos kalbos pasilieka ir jomis galima pasinaudoti, nepaisant to, kad iš kitos pusės, kalba ir toliau rutuliojasi, plečiasi it miestas.

Kalba nėra vienkartinis įvykis. Tai nuolat besikeičiantis miesto pavidas, kuris kartais gali apleisti savo kai kuriuos „rajonus“ ir padaryti nefunkcionuojančiais. Logikai – metafizikai kalbos kaip miesto architektui, kalbą reikštų statyti tik su vienu rajonu, su viena gatve ir vienu pastatu. Jis į kalbą žiūrės tik iš vienos perspektyvos ir jos sudedamasis dalis pateiks tik iš vienos metafizinės pozicijos. Jis bandys kalbą ir jos dalis sukategoruoti į numatytą skaičių kategorijų nepalikdamas vietos vaizduotei. Ko klausia Wittgenstein'as kaip ir Rorty, tai ar iš tikro yra numatytas skaičius paaiškinimų: „Tačiau kiek yra sakinių rūšių? Tvirtinimas, klausimas ir paliepimas? – Tokių rūšių yra nesuskaičiuojama aibė: nesuskaičiuojama įvairovė vartojimo būdų to, ką vadiname „ženklais“, „žodžiais“, „sakiniais“. Ir ši įvairovė nėra kažkas tvirta, amžina; atsiranda nauji kalbos tipai, galima sakyti, nauji kalbos žaidimai, o kiti pasensta ir yra pamirštami. [...] Terminas „kalbos žaidimas“ čia turi pabrėžti tai, kad *kalbėjimas* yra tam tikros veiklos arba gyvenimo formos dalis“⁹⁸.

Wittgenstein'as, kaip ir Rorty, kalbėjimu kaip tam tikrą gyvenimo formos dalimis nori

⁹⁶ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*, p. 21

⁹⁷ Wittgensteinas, L. *Rinkiniai raštai*, p.125

⁹⁸ Ten pat, p. 129-130

pabrėžti kalbą kaip epistemologinę priemonę. Kalbai būnant istoriniu momentu, ji taip pat pasireiškia kaip galimybė suprasti skirtingus dalykus. Wittgenstein'as, o ypač Rorty, kad ir kritikuodami tradicinę filosofiją, analitinę filosofiją, metafiziką, logiškumą ir panašiai, jie atideda į šoną jų problematikas, bet pripažįsta jų įnašą į pačią kalbą. Jie nori atidėti tas problemas, kurios neprisideda visiškai ar netgi kenkia filosofijai ir jos vystymuisi, taip kaip tos problemos kenktų kalbai kaip miestui.

Tai reikštų, kad kritikuojamos filosofijos nėra visiškai neteisios, o jos kaip „miesto“ dalies „gatvės“ yra važiuotinos, o „pastatai“ gali būti iš naujo apgyvendinami. Prikelti restauracijai. Rorty su savo pragmatizmu, kaip tik tai ir nori parodyti, kaip galima į apleistus rajonus vėl pažiūrėti iš naujo ir taip prisidėti prie miesto vystomosi. Kalbėti nauja kalba, kurti naujus žodynus. Wittgenstein'as į skirtingas filosofijas žiūri kaip į skirtingas kalbas ir supranta, kad negali būti vienos dominuojančios filosofinės krypties. Kaip jis išsireiškia: „Nėra kokio nors filosofijos metodo, bet išties esama metodų, tarsi įvairių terapijų.“⁹⁹ Filosofija jam yra terapija suprasti įvairias problemas. Filosofuoti, tai pasirinkti kas tau reikalinga būtent tuo momentu, o ne bandyti privesti vieną filosofiją paversti viso ko matu.

Rorty irgi prisiima tokį terapinį kalbos supratimą: „pakeisti Kantišką kalbėjimą apie patirtį, mintį, ir sąmonę su Wittgenstein'iniu kalbėjimu apie lingvistinių išsireiškimų naudojimą padeda mums pakeisti prastesnes filosofines teorijas geresnėmis“¹⁰⁰. Jis suinteresuotas vystyti filosofiją, ją tobulinti, kurti naujus žodynus, o praeities žodynais naudojasi kaip įrankiais užsiimti filosofijos terapija nuo tradicinės filosofijos iškeltų problemų. Kaip akcentuoja Danka, ypač nuo tų problemų, kurios suinteresuotos į amžiniškumą: „Iš Rorty bendro priėjimo prie filosofijos, būtų keista sakyti, kad jam labiau rūpi (tariamai amžinos) filosofinės problemos nei filosofijos istorija. Greičiau jam rūpi istorija tik tokiu laipsniu, kuriame istoriniai tyrinėjimai yra naudingi geresniai ateičiai. Jam taip pat rūpi istorinės problemos tokiu laipsniu, kuriame tiesos tyrinėjimai naudingi kaip įrankiai geresniai ateičiai. Nepaisant to, jis tvirtina, kad ten kur filosofijos istorijos tyrinėjimai *naudingi* kaip įrankiai (nes konkrečiai mes galime pritaikyti praeities filosofų pažiūras dabartinėms mūsų problemoms), tyrimai kurie susitelkę ties amžinomis problemomis nenaudingi kaip įrankiai“¹⁰¹.

2.5.Link sociumo. Kalbos holizmas. Quine ir Sellars.

Dar viena Rorty kalbos bendra sampranta ateina iš holistinės perspektyvos. Kalba, tai tarsi didelis tinklas surištas įvairiausiai santykiais. Tokią holistinę kalbos sampratą Rorty perima pagrinde iš Quine, bet taip pat naudojasi ir Sellars holistinėmis interpretacijomis. Savo veikale *Logikos*

⁹⁹ Ten pat, p.179

¹⁰⁰ Rorty, R., Wittgenstein and the Linguistic Turn. In his *Philosophy as Cultural Politics. Philosophical Papers Vol.4*. 2007. p. 163

¹⁰¹ Danka, I. A case study on the limits of ironic redescription: Rorty on Wittgenstein, p. 69

požiūriu Quine'as pristato dvi empirinės dogmas, kurias vėliau kritikuoja: „Viena [dogma] yra tikėjimas fundamentaliu suskilimu tarp tiesų, kurios yra *analitinės*, arba pagrįstos nepriklausomai nuo faktų turinių („matters of fact“), ir tiesų, kurios yra *sintetinės*, arba pagrįstos faktuose. Kita dogma yra *redukcionizmas*: tikėjimas, kad kiekvienas prasmingas pasisakymas yra lygus kai kuriems loginių konstrukto terminams, kurie remiasi patirtimi.“¹⁰²

Pirma dogma pasisako už atskirtį tarp tiesų, kurios yra priklausomos nuo vartojamų terminų ir tiesų, kurios priklausomos nuo susijusių faktų. O antra dogma parodo empirinį nusistatymą, kad tiesa turi būti pagrįsta tiesiogine patirtimi. Quine'o manymu neturėtų būti atskirties tarp pirmoje dogmoje skirtingų tiesos tipų, todėl pirmą dogmą visai nepagrįsta, o kadangi jis pateikia savo holistinį supratimą, tad ir antrą atmeta, nes: „Mūsų pasisakymai apie išorinį pasaulį susiduria su patirties išmėginimu [tribunal of experience] ne individualiai, bet kaip bendrumas [corporate body]¹⁰³.

Quine'o manymu, kalbos dariniai – sakiniai, žodžiai – individualiai negali būti suprasti, nes, kad suprastum, žodis ar sakinytis turi būti dalis didesnės prasmės – pačios kalbos. Žodis, be konteksto, bus nesuprastas, kaip ir kalbos dalis, be pačios kalbos supratimo. Pavienis žodis turi turėti ryšį su kitais žodžiais kaip ir su pačia kalba, kurioje jie yra vartojami. Panaši argumentacija vystoma ir Sellars'o Minties filosofijoje [Philosophy of Mind]: kad mentalinės proto būsenos gali būti nusakytos tik ryšiumi su kitomis būsenomis.

Rorty nori pastūmėti šiek tiek toliau holistinį požiūrį, ir savaip pritaikyti kalbai. Rorty suprasti holistiškai kalbą, tai negalvoti, kad tiesa kalboje pasireiškis santykiu su kitomis tiesomis kalboje, bet tiesa kalboje yra nustatoma socialiniu aspektu: „Kad apginčiau Sellars ir Quine, aš sakysiu, kad jų holizmas yra jų įsipareigojimo produktas tezei, kad pagrįstumas [justification] nėra specialaus ryšio tarp idėjų (ar žodžių) ir objektų reikalas, o pokalbio ir socialinės praktikos“¹⁰⁴.

Suprasti kalbą holistiškai, tai suprasti, kad kalbai nereikia jokio išorinio pagrindo, kuris galėtų įprasminti jos vartojimą. Kalba pati savaime save pagrindžia. Kaip ir žodyno vartojimui nebūtinai joks išorinis pagrindas, jis savaime ateina iš kitų žodynų, kaip kalboje ateina žodžio supratimas iš kitų žodžių. Bet, kad vartojamas žodynas būtų natūraliai sau pagrįstas jis turi rutuliotis per pokalbius ir įvairias socialines praktikas. Kalbėti apie žodyną, kaip tuo metu vyraujančią tiesą, tai suprasti, kad tas žodynas praėjo ilgą pokalbio kelią, kol galiausiai buvo patvirtintas įvairiausių socialinių praktikų. Sakyti, kad jam reikalingas kažkoks metafizinis pagrindas, tai būti pasmerktam tokio pagrindo neradimui.

Rorty bando pasakyti, ar išvis reikalinga tokia problema, kur bandomas aiškintis kažkoks pagrindas, kai tereikia suprasti, kad tiesa yra savaime pagrindžiama santykiuose su įvairiais kitais žodynais: „Problema yra ne tikslaus fakto paaiškinimo, bet labiau ar pagrįstumo praktikai išvis galimas

¹⁰² Quine, W.V. O. *From a logical point of view*. New York:Harvard University press.1963, p.20

¹⁰³ Ten pat, p. 41

¹⁰⁴ Rorty R, *Philosophy and the Mirror of Nature*, p. 170

duoti „pagrindas“ [grounding]. Nereikia klausti, ar žmogaus pažinimas iš tikro turi „pamatus“ [foundations], bet reikia klausti, ar yra prasminga siūlyti, kad [pažinimas] turi [pamatus] – ar aiški mintis, kad epistemologija ar moralinis autoritetas turi pagrindą“¹⁰⁵?

Kitaip sakant, atidėti į šalį pagrindo paieškos klausimą kalbos supratimui. Kalba yra natūrali ir jai nereikia jokio išorinio pagrindo. Tai, ko reikia kalbai, suprasti, kad jos vartojami žodynai yra susiję su kitais žodynais. Tai išašmoninus ir atsisakius ieškoti kalbos pagrindo, paprasčiausiai bus galima prieiti prie tokių klausimų, kurie kažkiek galėtų palengvinti žmogaus socialinį aspektą. Iš kasdienės perspektyvos, metafizinis pagrįstumas nei kiek nepadaeda žmogui spręsti jo socialinių problemų, o metafizinio pagrindo ieškojimas, tik atima laiką, kurį būtų galima išnaudoti tikrai svarbiems ir aktualiems klausimams spręsti.

Holizmas, kurį Rorty randa tiek Quine, tiek Sellars darbuose ne tik padeda dar kartą akcentuoti Rorty antifoundationalistišką poziciją, bet ir parodyti filosofijai, kaip ji gali pasinaudoti kalba geresniam tiek tiesos, tiek pažinimo supratimui. Kaip pabrėžia Tartaglia apie Rorty, Quine ir Sellars holizmą: „lingvistinis holizmas parodo mums bandymo paremti pažinimą su metafizika nenaudingumą. [...] tai tiesiog neveikia: pažinimas atsisako būti atitrauktas iš socialinės srities. Bandymai rasti kažką stabilesnio ir labiau autoritingesnio nei sutarimas su visuomene, pasirodė kaip nereikšmingi ir todėl numesti į šoną, o pamoka, kurią mes turėtume išmokti, yra ta, kad tikėjimai negali būti primesti iš anapus“¹⁰⁶.

Pamoką, kurią Rorty nori pateikti yra iš ties paprasta. Pažinimo reikia siekti iš to, kas ranka pasiekama. Iš pačios kalbos. Iš jau esančių žodžių. Kalba yra čia pat. Rorty kalbos supratimui nereikia nieko daugiau kaip tik pačios kalbos ryšių tarpusavyje: „Quine-Sellars prieieiga prie epistemologijos, sakanti, kad tiesa ir pažinimas gali būti įteisinti mūsų kasdieniškais tyrimų standartais, tai nesakyti, kad žmogaus pažinimas yra mažiau kilnus ar mažiau svarbus, ar labiau „atrėžtas nuo pasaulio“, nei mes manėme. Tai tik paprasčiausiai sakyti, kad niekas nesiskaito kaip pagrįstumas, tik nebent tai, kas yra jau priklausomas tam, ką mes jau esame priėmę, ir, kad jau nėra jokio būdo išeiti iš mūsų tikėjimų ir mūsų kalbos kaip ir nėra kaip surasti kokių patikrinimų kaip tiktai ryšį [coherence]“¹⁰⁷.

Quine'ą ir Sellars'ą Rorty vadina biheivioristais, o jų filosofiją epistemologiniu biheiviorizmu. Nors abu filosofai dažniausiai priskiriami analitinei filosofijai, Rorty juose nori parodyti pragmatizmo apsirėškimą. Biheiviorizmas Rorty, tai tik kitas pragmatizmo pavadinimas¹⁰⁸. Arba tiksliau sakant, tai tik tam tikras pragmatizmo bruožas, kurį jis aptinka Quine ir Sellars'o filosofijose. Epistemologinis biheiviorizmas, jam yra tik: „tvirtinimas, kad filosofija apie pažinimą ir tiesą neturi ką daugiau

¹⁰⁵ Ten pat, p. 178

¹⁰⁶ Tartaglia, J., *Rorty and the Mirror of Nature*, p. 125

¹⁰⁷ Rorty R, *Philosophy and the Mirror of Nature*, p 178

¹⁰⁸ Ten pat, p. 176

pasiūlyti, nei bendras supratimas [common sense] (papildytas biologija, istorija ir t.t.)¹⁰⁹. O pagrindinis epistemologinio biheiviorizmo bruožas: „aiškinti racionalumą ir epistemologinį autoritetą remiantis tuo, ką visuomenė leidžia pasakyti, nei pastarąjį ankstesniu“¹¹⁰.

Iš tikrųjų, tai yra vienas iš kertinių Rorty filosofijos bruožų – leisti visuomenei nuspręsti, ką pasakyti. Visuomenei, o ne metafizikai. Rorty atsigežią į visuomenę kaip į gebenčią pasakyti, kas yra teisinga, o kas ne. Visuomenė bendrauja, užsiminėja įvairiausiomis socialinėmis praktikomis ir taip kuria savo aktualijas ir problemas, kurias filosofija turėtų perimti. Visuomenė kuria žodynus ir sprendžia, kurie žodynai yra svarbūs, o kurie jau nebereikalingi. Tai nemetafizinis sprendimas, o sprendimas ateinantis iš kasdieniško gyvenimo.

Būti visuomenišku, tai spręsti, kokį žodyną vartoti. Tai yra normalus žmogiškas dalykas, kuris nuolat vyksta žmonių sociume. Ne veltui Rorty, prisiima holistinę kalbos sampratą, nes ji paprasčiausiai jau yra save paaiškinanti: „Mes prisiimsime holizmą ne todėl, kad mums patinka bendrumai, ar esame biheivioristai, ne vien dėl atsistumimo nuo „vaiduokliškų esimybių“, bet paprasčiausiai pagrįstumas visad buvo biheivioristinis ir holistinis“¹¹¹.

Rorty ne kartą akcentuoja norą atsisakyti metafizinio pagrįstumo, nes jis jį mato kaip kliūtį žmonijai tobulėti. Metafiziniai išvedžiojimai tik priveda visuomenę prie nesusikalbėjimo ir negalėjimo išsakyti svarbiausių dalykų. Metafizika sukuria iliuziją, kad gali išspręsti pagrindines žmogaus problemas, kai iš tikrųjų, tos problemos nėra nei pagrindinės, nei iš vis problemos. Išsilaisvinti iš tradicinės filosofijos gniaužtų – tai pradėti iš naujo kalbėtis ir skirti dėmesį visuomenės pagerinimui.

Būtent žmogiškas gebėjimas kalbėti Rorty yra tas veiksnys, kuris žmonijai padeda tobulėti ir judėti toliau. Ne brutali jėga pastatė didžiausius pasaulio stebuklus, bet gebėjimas susikalbėti ir išreikšti savo mintis. Gebėjimas susitarti, kad būtų galima kažką padaryt. Metafiziniam mąstymui visuomenės tobulėjimas visai nesvabus. Ką jis bandė padaryti, tai tik vis patobulinti supratimą apie protą, racionalumą ir filosofinį moksliskumą. Pagal Rorty, jų reikia atsikratyti: „Kad atsikratyti šito blogų idėjų telkinio mums reikia galvoti apie protą ne kaip apie tiesos – ieškojimo gebėjimą, bet kaip apie socialinę praktiką – praktiką verčiančią socialines normas naudotis ženklais ir garsais, todėl galinčia naudotis žodžiais ne smūgiais ir sugebančia padaryti dalykus“¹¹². Metafizika manė daranti progresą, bet iš tikrųjų stovėjo vietoje ir nuolat kartojo tą patį. Todėl ir yra svarbu pereiti iš metafizinio epistemologinio supratimo į lingvistinę epistemologiją, kad būtų įmanomas socialinis tobulėjimas.

Rorty pateikia įdomų palyginimą. Kalba, būdama natūraliu žmogaus sugebėjimu, sugeba pateikti naujoves kaip atlikti tam tikrus dalykus. Šis gebėjimas kalba perduoti naujoves Rorty yra sulyginams su bebrų gebėjimu pastatyti užtvanką. Kalbėjimas ir bendravimas kalba yra socialinė

¹⁰⁹ Ten pat, p. 176

¹¹⁰ Ten pat, p. 174

¹¹¹ Ten pat, p. 181

¹¹² Rorty, poety 4 psp

praktika, kuri žmones priverčia tobulėti, taip kaip bebrai sugebėjo panaudoti aplinkos įrankius pasistatyti sau užtvankas. Bebrai bendradarbiaudami pasistato užtvanką. Žmogui yra įgimta kalba ir per ją jis gali išreikšti norą bendradarbiauti. Kalbėti, tai užsiimti socialumu ir tobulėjimu: „Racionalumas, mintis ir žinojimas prasidėjo su kalba. Kalba pakyla virš pagrindų („off the ground“) ne tada, kai žmonės duoda pavadinimus daiktams, apie kuriuos jau iš anksto galvojo, bet kai proto-žmonės¹¹³ („proto-humans“) naudojo garsus naujoviškais būdais, kaip ir proto – bebrai įgavo praktikos statyti užtvankas virš pagrindų, naudodami purvą ir lazdas naujoviškais būdais“¹¹⁴. Kalba nėra mediumas, nes jei taip būtų, ji būtų tik techninis dalykas, tokį kokį bando pateikti reprezentacinė kalbos filosofija. Kalba leidžia susikalbėti ir išreikšti būdus ir savimones, kaip galima vystitis.

¹¹³ Archainis žmonių būvis, proto-sapiens

¹¹⁴ Rorty, R. *Philosophy as poetry*, p. 4-5

3. Nuo kūrybiškumo link kūrybiškos epistemologijos

3.1. Filosofija kaip poezija

Peržvelgus kol kas nagrinėtus Rorty filosofijos aspektus, išryškėja dvi tendencijos. Pirmą, tai jo gilus pasipriešinimas metafizikai per antifundamentalizmą, antimetodiškumą, antimoksliskumą, antiesybiškumą. Antra, tai stiprus potraukis kalbai, kaip filosofiniam objektui. Iš šių abiejų tendencijų, galime išvengti Rorty siekį pakeisti filosofiją. Ne tik kokią vieną filosofinę kryptį, bet filosofiją apskritai. Jis tai daro ragindamas atidėti į šalį metafiką, ir pereiti prie kalbos, kaip inovacinės terpės, per kurią apskritai įmanomas bet koks tobulėjimas ir judėjimas į priekį.

Kalba jam yra atsitiktinumas istorijoje. Kalba yra sudaryta iš atsitiktinumų, šitie atsitiktinimai pasireiškia kaip žodynai. Skirtingų žodžių vartojimas veda prie galimybės tobulėti visuomenei. Bet reikia suprasti, kad žodynai nėra vien tik visuomeniški ar pritaikyti kažkokiai sričiai ar disciplinai. Žodynas yra ir asmeninis individui. Jis iš istorijos perimtų žodžių susiformuluoja savo asmeninį žodyną, kurį laisvai keičia arba kuria naują per įvairiausias naujoves.

Ir šiame darbe, nagrinėjant įvairius Rorty rašus, nors ir gali susidaryti įspūdis, kad jis dažnai kalba apie panašius dalykus, tačiau vartoja skirtingus terminus, aprašymus, žodžius, konceptus. Per ilgus savo karjeros metus Rorty iš ties prirašė daug darbų ir straipsnių įvairiausiomis temomis, bet tam tikra koncepcija ir filosofinė kryptis nuolat išliko. Kalbėti apie Rorty, tai kalbėti apie jo vartojamą žodyną. Jo asmeninį žodyną, kurį jis perėmė iš savo laikmečio, bet kurį po truputį bando keisti, pateikdamas savo filosofijos žodžius.

Rorty tai daro atsigręždamas į romantizmą, įdiegdamas romantizmo idėjas į filosofiją. Bet kas tada atsitinka su filosofija po tokio susiliejiimo? Ar ji praranda savo objektyvumą taip stipriai puoselėtą nuo antikos laikų? Kaip pasikeičia filosofijos statusas? Jei ji nemokslas, tai kas tada? Ar filosofija tampa tik menininkų judėjimu, atsitiktiniu istorijoje? Ar jos bet koks projektas nepasmerktas iš karto žlugti?

Į visus šiuos klausimus Rorty atsakytų pasitelkęs poeziją. Jam filosofija, tai poezija. Filosofuoti, tai reiškia kurti poezijos eiles istorijos eilėraščiuose. Filosofijos praplėtimą iki poezijos, Rorty pasiima iš poeto H. Bloom: „Aš manau, kad Bloom noriai praplėstų „poeto“ saitą anapus tų, kurie rašo eiles, ir naudotų platesne, bendresne prasme, tokia, kokia aš naudoju – kad Proust‘as ir Nabokov‘as, Newton‘as ir Darwin‘as, Hegel‘is ir Heidegger‘is papultų po šituo terminu“¹¹⁵. Ne tik filosofija jam tampa poezija, bet ir filosofai – poetais.

¹¹⁵ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity* 24, išnašos

Rorty prisimena ginčą tarp poezijos ir filosofijos, suformuotą jau nuo Platono laikų: „ginčą tarp poezijos ir filosofijos, įtampą tarp bandymo pasiekti savęs – kūrimą, atrandant atsitiktinumus ir bandymą pasiekti universalumą, anapus atsitiktinumo“¹¹⁶. Rorty atsispiria nuo Platono, kuriam filosofija buvo viršesnė už poeziją. Platonas apibūdino poeziją kaip negebančią tikrai reprezentuoti pasaulio, o poezijos naudojami išsireiškimai tik dar labiau nutolina nuo tikro pažinimo. Rorty prisiima poeziją kaip lygiavertę filosofijai. Jis atstato jungtį, kuri nuo antikos laikų buvo visiškai ištrinta. Jis nori parodyti, kad ne vien mokslinis filosofijos supratimas yra pats geriausias variantas, kurį gali turėti filosofija. Priskirti filosofijai poezijos bruožus, tai parodyti jai užmirštas galimybes ir praplėti jos akiratį su mažai pažintais supratimo plotais – atrasti laisvės galimybę: „atsiskirti nuo Platono ir matyti laisvę kaip atsitiktinumo pripažinimą“¹¹⁷.

Poezija siekia suprasti atsitiktinumus, kuria padeda kurti save. Būti poetu, tai būti romantiku revoliucionieriumi. Tokiu, kuris sugeba sukurti naujus žodynus, kad pakeistų senus, nereikalingus. Poetas kuria naujas metaforas, kad formuluotų savo žodyną. Formuluoja žodyną, kad pirmiausia sukurtų pats save. Priskirdamas filosofijai poezijos gebėjimus, Rorty iš H. Bloomo pasiima ir *stipraus poeto* įvaizdį. Pastarajam stiprus poetas yra tas, kuris mėtomas mirties baimės, kuris supranta save kaip tam tikrą kopiją kažko, kuo pats nenori būti. Būti kopija, tai atrasti save kaip nukopijuotas dalis, nebūti vientisu, o sudarytą iš ivairiausių nukopijuotų vaizdų, formų, žodžių, sakinių. Kopiją kažko, kas reiškia, nebūti pačiu savimi, tik dalimi kito. Žmogus: „neįspaudė savo žymės kalboje, bet greičiau praleido savo gyvenimą rodydamas jau iškaltas dalis. Taigi žmogus išvis tikrai neturėjo Aš. Jo kūryba, ir jo pats, bus tik geresni ar blogesni panašaus tipo atvejai. Tai yra, ką Harold Bloom'as vadina „stipraus poeto įtakos rūpesčiu“, jo „siaubą atrasti save kaip tik kopiją ar repliką“^{118,119}.

Rorty stiprus poetas siekia ištrūkti iš netrūkstamo kopijavimo verpeto. Tokio verpeto, kur savęs atradimas yra supratimas, kad vartojamas žodynas yra tik, kažkieno kitko sukurtas dalykas. Rorty nori parodyti, kad filosofas prisiimdamas poeto įvaizdį, gali tapti romantiku ir gebėti kurti naujus dalykus. Tik poetas sugeba pajusti atsitiktinumą – įsijausti į laikmetį, pajusti jo dvasią, jo žodyną, jo paradigmą. Ir išsilaisvinti iš nuoseklumo, suprasti, kad jį reikia uždaryti ir pradėti kurti naujoves, naujus žodynus.

Tokiai Rorty poeto sampratai, ypač įtakos turėjo Nyčės supratimas apie poeziją¹²⁰: „Tik poetai, įtarė Nyčė, gali iš tikrųjų pripažinti atsitiktinumą. Kiti yra pasmerkti likti filosofais, primigtynai reikalauti, kad yra tik vienas tikras pakrovimo – sąrašas [lading-list], vienas tikras žmogaus situacijos

¹¹⁶ Ten pat, p. 25

¹¹⁷ Ten pat, p. 26

¹¹⁸ H. Bloom, *The Anxiety of Influence* (Oxford University Press, 1973), p. 80

¹¹⁹ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*, p. 24

¹²⁰ Nors kaip sako pats Rorty, jo Nyčės supratimas perrimtas iš A. Nehamas knygos *Nietzsche: life as Literature* (Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1985).

apibūdinimas, vienas universalus mūsų gyvenimo kontekstas. Mes esame pasmerkti leisti savo sąmoningus gyvenimus bandydami pabėgti nuo atsitiktinumų, kitaip nei stiprūs poetai, kurie pripažįsta ir vertina atsitiktinumus.“¹²¹.

Šis neįprastas filosofijoje Nyčės poetų supratimas, Rorty padeda sustiprinti poezijos viršumą filosofijos atžvilgiu. Būtent po Nyčės Rorty išvelgia filosofijoje perėjimą į visai kitokį periferinį mąstymą. Poezija tampa viršesnė nei filosofija. Jau ne filosofija nustatinėja poezijos ribas, o poezija nusako kaip filosofijai elgtis. Poezija nusako, kaip pačiam save formuoti. Poezija padeda filosofijai pasiekti kažką didingesnio, ji padeda žmogui atrasti būdus kaip save gali pakeisti ir keistis. Poezija leidžia pademonstruoti, atpažinti tai, kas leidžia savęs kūrimą, savęs, tobulėjimą: „mes pamatysime sąmoningą poreikį stipriam poetui *pademonstruoti*, kad jis nėra kopija ar replika kaip neįprasta sąmoningumo poreikio forma, kurią visi turi: poreikį priimti aklą išpūdį, kurį sėkmė jam davė, padaryti save pačiam sau, apibūdinant šitą išpūdį sąvokomis, kurios, nors ir nežymiai, yra jo pačio“¹²².

Poetiškumas nėra vien tik filosofijos ypatybė, tai prigimtinė žmogaus savybė, kurią jis turi vystyti ir lavinti. Puoselėti. Užsiimti *bildung*. Nesugebėti atrasti savo poetiško, tai nesugebėti savęs kurti: „nepasisekti kaip poetui – vadinasi, Nyčei, nepasisekti kaip žmogui – tai priimti kažkieno kito apibūdinimą apie save, įvykdyti prieš tai paruoštą programą, rašyti elegantiškiausius variantus jau parašytoms poemoms. Taigi vienintelis būdas atsekti priežastis kaip žmogaus būtis gali būti, tai papasakoti istoriją apie žmogaus priežastis naujoje kalboje“¹²³.

Žmogus tampa žmogumi, kai supranta savo atsitiktinumą, kai supranta kaip jis gali pakeisti jį ir tobulinti. Nedaryti to, tai likti jau nukalto žodyno rėmuose ir būti ne savo likimo kalviu, o kažkieno kito. Paklusti kažkieno valiai. Nebūti savimi. Tik per kūrybą žmogus pasirodo sau kaip žmogus. Tik per savo susikurtą žodyną, jis pats sau tampa tokiu, koku gali potencialiai sau būti. Kurti atsitiktinumus yra žmogiškoji priedermė, kurią Rorty supranta kaip privalomą ir siektiną. Gebėti save apibūdinti savo žodynu, tai būti tikru poetu, tikru žmogumi. Rorty manymu, būtent Nyčė tą sugebėjo atlikti: „apibūdindamas save, jo paties terminais, jis sukūrė save. Būnant tikslesniu, jis būtų sukūręs svarbią dalį savęs tik konstruojant jo paties mintis. Sukurti savo mintis tai sukurti savo kalbą, o ne leisti savo minčių apimčiai būti nustatytai kitų žmonių kalbomis, kurios buvo paliktos“¹²⁴.

Būti nusakytam kito žodynu, tai palikti grėsmę savo būčiai. Tai grėsmė, kurią reikia įveikti. Kaip akcentuoja J. Baranova: „Rorty etikoje santykis su kitais konstruojamas esant nors ir ne atvirai eksplikuojamų, bet numanomų galios santykių įtampai. Metafora yra kovos įrankis. Tai galimybė kitiems neleisti aprašyti savęs pagal jų skonio kriterijus. Nauja metafora – tai santykio su kitais

¹²¹ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*, p. 28

¹²² Ten pat, p. 43

¹²³ Ten pat, p. 28

¹²⁴ Ten pat, p. 27

įveika.¹²⁵ Poezijoje metafora iš tikrųjų yra kovos įrankis santykiui su kitu. Bet tai gynybinis įrankis. Poezija nesiekia užsipulti pasaulio, bet priešingai, ji su metaforomis ginasi nuo jo. Ginasi nuo jame esančių kitų žodynų. Gintis, tai kurti savo metaforas, savo žodynus.

Rorty Nyčė yra tas poezijos filosofijos generolas, kuris pradėjo ginti filosofiją nuo mąstymo, orientuoto į amžinumą, į vienamatiškumą, į metodiškumą, taip giliai išsisknijusio tradicinėje filosofijoje. Nyčė atpažino metaforų galią, jėgą, kurią galėjo sutelkti metaforos: „Tai buvo Nyčė, kuris pabrėžtinai pasiūlė, kad mes atsisakytume visos „tiesos pažinimo“ idėjos. Jo tiesos apibrėžimas kaip „mobilių metaforų armijos“ prilygo pasakymui, kad visa „realybės atpažinimo“ idėja, naudojantis kalba, taigi ir idėja rasti vienišiniams kontekstams žmonių gyvenimams, turi būti atsisakyta.“¹²⁶

Tas nyčiškas mąstymas, kad poezija yra sudaryta iš metaforų armijos, leidžia galvoti apie filosofiją kaip gynybą prieš vienašališkumą. Metaforų paskirtis, tai mažinti žalą, jau padarytą įsisenėjusio privilegijuoto mąstymo. Metaforos poezijai leidžia būti tiesos instancija. Su metaforomis filosofijoje įmanoma sukurti tiesas, jos leidžia tiesai atsiskleisti kaip naujovei, naujovei, kuri padeda sukurti savo žodyną ir leisti kurti save patį. Metafora tai savęs kūrimo tiesa. Poezija tai atsitiktinumų paieška. Suprasti atsitiktinumą, tai leisti atrasti progą save pakeisti, sukuriant savo metaforas, sukuriant savo žodyną.

Suprasti metaforą kaip atsitiktinumą, tai suprasti, kad ji yra žodis, kuris jau yra panaudotas, bet pasirodo kaip naujovė. „Kai metafora yra sukurta, ji *neišreiškia* to, kas jau anksčiau egzistavo, nors aišku, ji atsirado ryšium su tuo, kas jau anksčiau egzistavo.“¹²⁷. Bet metafora turi išsiskirti kaip metafora, kitaip visa kalba atrodytų kaip sudaryta iš metaforų, tad jai reikalinga įprasta kalba, kurioje ji galėtų pasireikšti kaip naujovė, jai reikalingas fonas, paradigminis fonas, iš kurio ji galėtų atsispirti ir atsiskleisti kaip metafora: „Metaforos yra neįprasti senų žodžių vartojimai, bet tokie vartojimai yra galimi tik kitų senų žodžių fone, naudojami senais įprastais būdais. Kalba, kuri būtų „vien tik iš metaforų“ būtų kalba, kuri neturėtų panaudojimo, taigi visai ne kalba, o tik vapėjimas.“¹²⁸.

3.2. Metaforos tai mano tiesos

Gali iškilti klausimas, ar protas ir racionalumas dar turi vietos poetinėje filosofijoje? Ar Rorty taip akcentuojamas kūrybiškumas visiškai išstumia protą, kaip negebantį užtikrinti žmogaus tobulėjimo galimybių? Kokia yra proto funkcija kūrybinėje veikloje? Čia Rorty pasitelkia Froidą ir jo psichologiją. Tai daroma iš kelių paskatų. Pirmiausia, parodyti kaip Froidas supranta racionalumą, jo

¹²⁵ Baranova, J. *Filosofija ir literatūra*. Vilnius: Tyto alba. 2006, p. 217

¹²⁶ Rorty, R., *Contingency, irony, and solidarity*, p.27

¹²⁷ Ten pat, p. 36

¹²⁸ Ten pat, p. 41

įtaką asmeniniam tobulėjimui. Antra, tai Froidas Rorty turi padėti dar labiau priimti bookišką-nyčišką poezijos kaip filosofijos sampratą.

Pagal Rorty: „Froidas su racionalumu elgiasi kaip su mechanizmu, kuris atsitiktinumus priderina prie kitų atsitiktinumų. Bet jo proto mechanizacija nėra tik abstrakti filosofinė redukcija“¹²⁹. Iš vienos pusės galima galvoti, kad protui priskiriamas techninis uždavinys: ieškoti atsitiktinumų ir juos derinti tarpusavyje. Bet Rorty išvelgia Froide dar vieną racionalumo aspektą: „Mes galime pradėti suprasti Froido rolę mūsų kultūroje, matydami jį kaip moralistą, kuris padėjo atsisakyti sudievinti [de-devinize] savę patį, atsekant sąmonės namus į jos kilmę mūsų auklėjimo atsitiktinume“¹³⁰.

Froidas jam yra tiesioginis atsakas į Kantą. Tai Kanto sąmonės supratimas sudievinio save patį. Nors Kantas atliko savo kopernišką posūkį nuo išorinio pasaulio į vidinį save, bet to pasekoje žmogaus pats tapo savo išauškintu konceptu. Kantui vidinis pats tapo moralės sąmonė, o jo imperatyvas – elkis tik pagal tokią maksimą, kuria vadovaudamasis galėtum norėti, kad ji taptų visuotiniu dėsniu – liepė ieškoti teisingumo, bet ne tiesos. Kantui protas tapo moraliniu dėsniu. Vidinis žmogaus pats, tapo tas, kuris kuria išorinį moralinį pasaulį.

Bet šioje vietoje Rorty pasiima Froidą, kaip tą, kuris sugebėjo pasipriešinti Kanto moralinio proto universalizavimui. Froidas „de-universalizavo moralinį pojautį, padarydamas jį išskirtinai poeto išradimu. Taip jis leidžia mums manyti moralinę sąmonę kaip istoriškai sąlygotą, produktą laiko ir sekmės, kaip politinę ar estetinę sąmonę.“¹³¹ Rorty akcentuoja, kad ir moralinė sąmonė yra tik atsitiktinumas laike. Kad tik poetas gali suprasti šitą atsitiktinumą. Poetas sugeba atskirti moralinias normas kaip istorinius atsitiktinumus ir tik poetas gali juos bandyti pakeisti.

Čia pasirodo priežastis, kodėl Froidas padeda priimti filosofo kaip poeto įvaizdį: „Froidas padeda mums rimtai pažiūrėti į galimybę, kad nėra jokio centrinio gebėjimo, nėra centrinio pačio, pavadinto „protu“ – ir todėl rimtai priimti Nyčišką pragmatizmą ir perspektializmą“¹³². Froidas Rorty leidžia pažiūrėti į žmogaus sąmonę, kurioje protas nėra išaukštintas ir sudievintas. Froidas išskaidė sąmonę iš vienvaldžio proto į dalinius sąmonės atsitiktinumus. Po Froido sąmonė tampa srautu, nuolat vykstančia kaita, Rorty, tai atsitiktinumų pasikeitimai, metaforų, kurios yra sukurtos paties žmogaus. Sujungus Froidą ir Nyčę, į žmogaus patį galima žiūrėti kaip nuolat besirašanti eilėraščių.

Žmogaus savęs užduotis tampa nuolat atrasti save vis kitoki, vis kitaip užrašytą paties savęs, kaip eilėraščių, sudarytą iš asmeninių praeities metaforų: „Froido sąšmoningos fantazijos supratimas parodo mums kaip matyti kiekvieno žmogaus gyvenimą kaip poemą – ar, tiksliau, kiekvieno žmogaus gyvenimas nėra taip iškankintas skausmo, kad negalėtų išmokti kalbos, nei nėra toks paniręs į darbą, kad neturėtų laisvalaikio, kuriame galėtų sukurti savęs – apibūdinimą. Jis mato kiekvieną tokį

¹²⁹ Ten pat, p. 33

¹³⁰ Ten pat, p. 30

¹³¹ Ten pat, p. 30

¹³² Ten pat, p. 33

gyvenimą, kaip bandymą apvilkti save savo paties metaforomis“¹³³

Metaforos tai audinys, kuris audžiamas poezijos. Metaforos leidžia žmogui atsiskleisti. Leidžia suprasti jo praeities atsitiktinumus ir suprasti kaip jos jį privedė prie jo dabarties. Paties praeitis, tai nuaustas audinys, kuris laikomas priemone pačiam sau tobulėti. Kaip replikuoja B. T. Ramberg, žmogaus pats Rorty yra: „atsitiktinis naratyvinis audinys, o savęs – kūrimo užduotis yra stengtis priiimti atsokomybę už nenustojamą audimą, austi medžiagas į savo paties naratyvą.“¹³⁴. Kurti metaforas savo paties pasakojimui. Kurti pasakojimą, kaip savo paties tiesą.

Froidas leido Rorty suprasti, kad žmogaus pats neturi būti nukaltas visuomenės standartų, kad jis yra pats savo likimo šeimininkas, kad jis pats gali susikurti savo paties tiesas, kurios kaip metaforos parašo paties gyvenimo poemą. Froidas leido manyti: „kad tik jeigu mes pagausime lemiamą išskirtinį atsitiktinumą mūsų praeityje, mes galime išgauti kažką vertingo iš mūsų pačių, sukurti dabartinius pačius, kuriuos galėtume gerbti. Jis išmokė mus interpretuoti tai, ką mes darome, ar manome darantys, terminais, kaip pavyzdžiui, mūsų praeities reakcija konkrečioms autoritetinėms figūroms, ar elgesenos ypatumų terminais, kurie buvo primesti mums vaikystėje. Jis pasiūlė, kas mes gerbtume save ausdami išskirtinius naratyvus – lyg tai būtų istoriniai atsitikimai – mūsų savęs – kūrimo sėkmės atvejai, mūsų gebėjimas ištrūkti iš išskirtinės praeities. Jis pasiūlė, kad mes pasmerktume savo nesėkmę pabėgti iš tos praeities, nei nesėkmę gyventi universaliais standartais.“¹³⁵

Vienintelis bendrumas, vienintelis universalumas, kuris aptinkamas pas Froidą, tai tiesiog žmogaus natūralus polinkis kurti savo paties metaforas: „Pagal Freudą, tai, kas vienija visus mus, palyginus laisvus kalbos vartotojus, arba visus, kurie turi įrangą ir laiko fantazavimui, yra gebėjimas kurti metaforas.“¹³⁶ Metaforos, tai ne tik natūralus žmogaus gebėjimas keisti save ir formuoti, bet ir epistemologinė prielaida, kad žmogaus savęs kūryba yra jo paties reikalas, o ne visuomenės standartų ar amžinos tiesos. Čia ir išryškėja mūsų darbo pagrindinė mintis, kad Rorty epistemologija įgauna visai kitokį atvaizdą nei tradicinėje filosofijoje.

Epistemologija Rorty tampa ne priemonė atpažinti išorinę pasaulio tikrovę, bet suprasti save kaip nuolat besivystantį individą, kuriantį savo asmenines tiesas. Būti epistemologu, tai būti poetu. Tai perimti savo paties patirtis kaip metaforas, suprasti jas ir nuolat vystyti, tobulinti. Galiausiai sukuriant savo metaforų armiją, kuri pasirodys kaip asmeninis paties žodynas. Perimti metaforas ne tik iš savo asmeninės patirties, bet ir metaforas duotas istorinių atsitiktinumų. Kurti save, tai ne tik vartoti savo asmeninį žodyną, bet ir jį plėsti istorinių atsitiktinumų jau duotomis metaforomis, kurios lygiai pat gali būti pakeistos, vardant to, kad būtų galima save geriau lavinti.

¹³³ Ten pat, p. 35-36

¹³⁴ B. T. Ramberg. Irony's commitment: Rorty's contingency, Irony, and Solidarity. *The European Legacy*. 10 Mar. 2014, p. 154

¹³⁵ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*, p. 33

¹³⁶ Ten pat, p. 36

Šis metaforų arsenalas, Rorty pavadintas galutiniu žodynu: „visi žmonės laikosi žodžių rinkinio, kuriuo naudojasi pateisinti savo veiksmus, savo tikėjimus ir savo gyvenimus. Šie žodžiai yra tie, kuriais mes formuluojuome pagyras savo draugams ir paniekimus savo priešams, savo ilgalaikiams projektams, savo giliausioms abejonėms ir dižiausioms viltims. Tai yra žodžiai, kuriais mes pasakojame, kartais prospektyviai, o kartais retrospektyviai, savo gyvenimo istoriją. Aš šituos žodžius vadinsiu asmens „galutiniu žodynu“. Galutinis ta prasme, kad jei abejojama šitais žodžiais, jų vartotojai neturi nežiedinio argumento šaltinio. Šitie žodžiai yra jo, už jų slypi tik bejėgis pasyvumas ar jėgos išėjimas”¹³⁷.

Sukurti save, tai sukurti savo galutinį žodyną, savo galutines tiesas, už kurių nėra nieko kitko. Turėti savo galutinį žodyną, tai turėti savo žemėlapių legendą, kuri padeda susiorientuoti savo gyvenime. Galutinis žodynas, tai žmogaus supratimo šerdis, jo kelrodė žvaigždė kaip gyventi. Jo visos vidinės tiesos. Galutinis žodynas, pats save pagrindžia. Jam nereikia jokių papildomų ar išorinių aiškinių. Jis pats sau tiesa. Jam nereikia daugiau nieko kitko. Jam nereikia metafizinio pagrindo. Jis yra suprantamas kaip nuolat save keičiantis ir formuojamas, vis papildomas naujomis tiesomis. Galutinis žodynas, tai asmeninė epistemologija. Tiesų supratimas ir jų žinojimas. Kuris save pateikia ne kaip mokslą, bet kaip pasakojimą, kurio autorius yra pats žmogus. Jis kuria save kaip pasakojimą, kaip gyvenimo eilėraščių, kurio pagrindiniai akcentai yra jo paties sukurtos metaforos, jo tiesos.

Bet čia iškyla problema su Kitu: ar mano tiesos yra ir tavo tiesos? Ar mano vartojamos metaforos gali netrukdyti Kito vartojamiems žodynams? Kur yra riba, kad susitikus skirtingiems žodynams neišsiplėstų ginčas? Ar mano turimos tiesos, mano žodynas, neprieštarauja kažkieno kito susikurtam žodynui? Ar aš iš viso galiu naudotis kito žodynu?

3.3. Privatūs interesai ar vieši? Liberalus Ironikas ir liberali utopia

Spręsti iškeltą problemą su Kitu Rorty vėl padeda Froidas. Jam Froidas padėjo įsisąmoninti skirtumą tarp viešo ir privataus: „Froidas atsisakė Platono bandymo sujungti viešą ir privatą, valstybę ir sielos dalis, socialinio teisingumo ieškojimą ir individo tobulumą“¹³⁸. Rorty atsisako platoniško sujungimo tarp privataus ir viešo sektorių. Jis panaudoja Froidą, kaip iliustruojantį šią perskyrą: „Jis padeda mums suprasti kaip mes galime priimti nesibaigiančius skausmus padedant vienam draugui ir išskirtinai ignoruoti kito draugo didesnę skausmą, kuri laikome esantį vertą mūsų meilės. Jis padeda mums paaiškinti kaip galima būti vienu metu ir mylinčia motina ir žiauria koncentracijos stovyklos sargybine, ar būti teisingu ir nuosaikiu teisėju ir šaltu, atstumiančiu tėvu. Asocijuojant sąmoningumą su švarumu, ir asocijuojant abu ne tik su obsesine neuroze bet ir (kaip jis

¹³⁷ Ten pat, p. 73

¹³⁸ Ten pat, p. 33

dar visur) su religiniu impulsu ir su potraukiu konstruoti filosofines sistemas, jis sulaužo visus tradicinius skirtumus tarp aukštesnio ir žemesnio, tarp esminio ir atsitiktinio, centrinio ir periferinio. Jis palieka mus su pačiu, kuris yra audinys atsitikinimui, nei mažiausiai potenciali, gerai organizuota gebėjimų sistema.“¹³⁹.

Rorty žmogų supranta kaip blaškomą tarp privačių ir viešų interesų. Turimos asmeninės nuostatos nebūtinai turi sutapti su veiksmis, kurie yra atliekami viešumoje. Gali būti mylinčia mama, bet tuo metu vieši poelgiai identifikuos kaip žiaurią koncentracijos stovyklos sargybė. Tad žmogus yra blaškomas dilemų. Iš vienos pusės jis turi atstovauti viešus interesus, iš kitos pusės, jis turi savo asmenines nuostatas. Jis vienu metu turi subalansuoti savo asmenines laisves su išoriniais apribojimais. Kaip ir galutines savo asmenines tiesas su viešomis instancijomis.

Ar galima galvoti, kad vieni interesai turi būti svarbesni už kitus? Ar privatūs interesai turi būti labiau atsakingi už viešus, o gal atvirkščiai? Esminis klausimas, ar gali privatūs interesai būti suderinami su viešais interesais? Rorty primigtynai primena, kad tokios dilemos negali būti sprendžiamos metafiziniais pagrindais: „Tokias dilemas mes visada turėsime su savimi, bet jos niekada nebus išspręstos remiantis tolimesniais, aukštesniais įsipareigojimų rinkiniais, kuriuos filosofinis teismas galėtų atrasti ir pritaikyti. Kaip ir nėra nieko, kas pateisintų asmens ar kultūros galutinį žodyną, nėra nieko numanomo tokiame žodyne, kuris diktuočiau kaip peraušti jį, esant įtampai. Tai ką mes galime daryti, tai dirbi su savo galutiniu žodynu, kurį turime, būdami atviri užuominomis, kaip jam plėstis ir pasitaisyti.“¹⁴⁰.

Darbas, kurį siūlo Rorty, tai abejoti savimi, tai reiškia, abejoti savo galutiniu žodynu, savo susikurtomis tiesomis, ir pasmerkti save nuolat ieškoti naujų tiesų. Tai būti nuolat save kuriančiu ir nesustojančiu kurti. Mūsų susikurtos tiesos yra galutinės ta prasme, kad jos neturi aukštesnio ar žemesnio pagrindo, jos yra sau pačios pasiaiškinančios. Bet tai dar nereiškia, kad jos yra paskutinės. Turėti savo tiesas, tai dar nereiškia, kad susikūrus vienas, toliau jau nebereikia ieškoti. Ką Rorty nori pasakyti, tai, kad reikia būti IRONIKU: „aš apibrėžiu „ironistą“ kaip tą, kuris išpildo tris sąlygas: (1) jis turi radikalių ir nuoseklių abejonių galutiniam žodynui, kurį jis dabar vartoja, todėl, kad jis buvo sužavėtas kitais žodynais, žodynais kuriuos prisiima iš kitų žmonių ar knygų ir jie yra galutiniai; (2) jis supranta, kad jo dabartinio žodyno išreikštas argumentas negali nei patvirtinti nei paneigti šitų abejonių; (3) tol kol jis filosofuoja apie savo situaciją, jis nemano, kad jo žodynas yra arčiau realybės nei kitų, kad nėra paliestas jėgos nei tik jo paties. Ironikai, kurie linkę filosofuoti mato pasirinkimą ne tarp žodyno, padaryto neutraliame ir universaliame metažodyne ir žodyno, padaryto su mintimi pamatyti realią realybę, bet paprasčiausiai naujo ir seno žodynų žaisme“¹⁴¹.

Būti ironiku, tai gebėti keisti savo galutinį žodyną. Ironikas neapsistoja ties savo galutiniu

¹³⁹ Ten pat, p. 32

¹⁴⁰ Ten pat, p. 197

¹⁴¹ Ten pat, p. 73

žodynu kaip vieninteliu ir paskutiniu. Jis yra nuolatinėse abejonėse dėl savęs ir savo vartojamų tiesų. Jis naudojami ironija kaip vieninteliu sugebėjimu, kuris užpildo jo troškimą nuolat keistis. Jam tai yra jo asmeninis privatus reikalas: „Ironija yra įgimtai privatus reikalas. Pagal mano apibrėžimą, ironikas negali išsiversti be kontrasto tarp galutinio žodyno, kurį paveldėjo, ir žodyno, kurį jis bando sukurti sau. Ironija yra, jei ne pagiežinga, tai bent reaktyvi. Ironikai turi turėti kažką, dėl ko galėtų padvejoti, kažką nuo ko galėtų atitolti“¹⁴². Ironikas nori nutolti nuo bendro supratimo. Tai visi standartai, bendros nuomonės, bendri interesai. Tai, kas laikoma norma ir priimtina. Ironikui tai kelią šleikštulį ir jis nori nuo bendro supratimo atitolti, juo abejoti. Jis nenori šio supratimo priimti kaip savo. O jei ir priima, tai tik, kad galėtų jį pakeisti ir pritaikyti sau. Atitolti nuo jo, tai kažkiek patobulėti ir pasikeisti. Kaip pastebi J. Owens: „Pripažindami kraštutinį [ultimate] žodyną atsitiktinumą, Rorty ironikai nori įsteigti ir išlaikyti savarankiškumą“¹⁴³. Savarankiškumą nuo metafizikos ir transcendentalumo. Nuo metafizinių anapusiškų pagrindų, kurie per visą tradicinę filosofiją taip tvirtai įsikibę į žmonių gyvenimus ir jų supratimus.“

Ironija, tai apsaugos mechanizmas. Pagal B. T. Ramberg: „ironija, tai Rorty gilus teorijos filtras, tai anti-autoritarines prietaisas“¹⁴⁴. Tai apsaugos prietaisas apsisaugoti nuo bendro supratimo perėjimo į metafizinį lygmenį, kai metafizinis mąstymas nori bendram supratimui primesti savo taisykles ir neleisti ironijai pasklysti: „Kai bendram supratimui yra metamas iššūkis, jo šalininkai pirmiausiai atsako apibendrinami ir apibrėždami kalbos žaidimo taisykles, kuriose yra įpratę žaisti“¹⁴⁵. Ironija turi neleisti metafizikai perimti bendro supratimo, padaryti save autoritetu ir iškelti save kaip geriausią ir tinkamiausią teoriją spręsti žmonių gyvenimo klausimus.

Būti ironiku, tai suprasti, kad mano vertybės yra mano asmeninis reikalas, ir kad nebūtina remtis universalizuotomis teorijomis. Ironija tai prietaisas prieš universalizavimą ir jos taisyklių primetimą kiekvieno asmeniniams reikalams ir interesams. Būti ironiku tai visiškai atsisakyti metafizinio pagrindimo. Tai kurti savo asmeninę tiesų armiją, kuria pats laisvai abejoji. Ironikas nebijo suabejoti savo galutiniu žodynu, nes turėti nusistovėjusį žodyną, tai palaipsniui pereiti prie bendro supratimo normų ir atsidurti grėsmėje tapti metafiziniu supratimu. Stovėti vietoje, tai turėti taisykles.

Ironikas suinteresuotas rašyti savo gyvenimo eilėraščių, nes tik taip jis užtikrins nenustojamą savęs lavinimą ir savęs kūrimą. Jis nepaklūsta universaliems kriterijams, nes jo tiesos, yra jo asmeninis reikalas: „Universali etika atrodo kaip nesuderinama su ironija, paprasčiausiai dėl to, kad sunku įsivaizduoti tokios etikos steigimą be kažkokios doktrinos apie žmogaus prigimtį. Toks kreipimasis į tikrą esybę yra ironijos antitezė“¹⁴⁶. Priimti metafizinį pagrindą ironikui, tai tas pats, kaip

¹⁴² Ten pat, p. 87

¹⁴³ Owens, J. The obligations of Irony: Rorty on Irony, Autonomy, And Contingency. *The review of metaphysics*, Vol. 54, No. 1, sep., 2000, p. 33

¹⁴⁴ B. T. Ramberg. Irony's commitment: Rorty's contingency, Irony, and Solidarity, p. 152

¹⁴⁵ Rorty, R., *Contingency, irony, and solidarity*, p. 74

¹⁴⁶ Ten pat, p. 88

pasišaipyti iš savo privataus gyvenimo. Ironikas nori būti apibūdintas savo paties žodžiais, o ne primestais kažkieno kito. Ironikas gali priimti kažkieno kito žodynus, bet tik tam, kad galiausiai juos pakeistų ir pritaikytų savo supratimui, savo interesui. Tai jo privatus privalumas, kad pačio – kūrimas yra jo paties reikalas ir niekieno daugiau. Jis su savim elgiasi taip, kaip nori pats, o ne kaip kiti norėtų, kad jis kurtų apie save. Būti ironiku, tai kurti savo privatumą.

Bet Owens žodžiais, kolkas „ironija yra negatyvi programa“¹⁴⁷. Būti ironiku, tai galvoti tik apie save, būti savo pasaulio kūrėju ir niekieno kito. Ironikui nerūpi aplinkinis pasaulis, jis susidomėjęs tik savimi ir savo paties kūrimu. Jam kitas svarbus tik tiek, kiek jis gali pasiūlyti naujų galimybių, kurias ironikas galėtų perimti. Jam kitas svarbus tik tiek, kiek jis gali praturtinti ironiko žodyną. Ironikas nepriima viešų interesų, nes jis suinteresuotas jų visiškai atsisakyti, steigdamas savo privatų pasaulį. Viešuose ir privačiuose interesuose ironikas visapusiškai pasisako už privatumą. Tai jo orumas ir prigimtinė teisė. Būti ironiku, tai teikti privatiems interesams svarbą, atsisakant viešų interesų.

Ką tokiu atveju daro Rorty, suprasdamas, kad ironikas nėra tas filosofinis asmuo, į kurį reikėtų kreiptis tikrai rimtoms tiek filosofinėms, tiek gyvenimiškoms problemoms spręsti? Nors ironikas ir atlieka savo užduotį – atsispirti metafizniam autoritetui, bet jis neišpildo žmogiškų kriterijų būti socialiu. Ironikas antisocialus. Rorty praplėčia ironiko vaizdinį iki liberalaus ironiko. Jis pasiima Judith Shklar liberalaus apibrėžimą ir apjungia su savo ironiko apibūdinimu: „Aš pasiskolinau „liberalaus“ apibrėžimą iš Judith Shklar, kuri sako, kad liberalai yra tokie žmonės, kurie galvoja, kad žiaurumas yra blogiausias dalykas, kurį mes darome. Aš naudoju „ironiką“ įvardinti žmogaus sūnų, kuris susiduria su savo paties centriniais tikėjimais ir troškimų atsitiktinumais. [...] Liberalūs ironikai yra tokie žmonės, kurie įtraukia į šituos nepagrindžiamus troškimus savo pačių viltis, kad kančia bus panaikinta, kad žmonių pažeminimai galėtų sustoti.“¹⁴⁸

Liberalus yra tas, kuris pirmiausia galvoja apie žiaurumą ir kaip jį įveikti. Būti liberaliu, tai būti viešų interesų atstovu. Liberalas yra atviras visiems pasiūlymams ir galintis priimti viešą interesą. Jis vadovaujasi laisve, kaip pagrindiniu savo principu, kuri leidžia jam būti nenuosekliu ir galinčiu atstovauti viešus interesus. Bet liberalus yra suinteresuotas gerinti ne savo privačius interesus, o viešus. Jei ironikas kuria savo asmeninį žodyną, tai liberalus turi kurti viešą žodyną. Tad žiaurumas liberalui yra savo žodyno galutinis žodis, kurį jis turi įveikti.

Liberalumas atstovauja vilčiai, kad yra galimybė keistis ir būti pakeistam. Liberalumas yra šviesios ateities viltis. Ši viltis turi būti pagrįsta romantišu atspalviu, nes jis užtikrina progas keistis: „Mums reikia liberalizmo apibūdinimo kaip vilties, kad bendra kultūra gali būti „poetizuota“ nei kaip kad Apšvieta [Enlightenment] tikisi, kad ji gali būti „racionalizuota“ ar „pamokslinta“. Taip yra, kad mums reikia pakeisti viltį, kad tikimybės įgyvendinti išskirtines fantazijas bus sulygintos, viltimi, kad

¹⁴⁷ Owens, J. The obligations of Irony: Rorty on Irony, Autonomy, And Contingency, p. 29

¹⁴⁸ Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*, p. xv

kiekvienas pakeis protą su „aistra“ ar fantazija“¹⁴⁹. Liberalas į visuomenę žiūrį iš ateities perspektyvų. Jam nėra dabartinės visuomenės, bet yra visuomenė, kuri ateis. Todėl jis yra atviras galimybėms, nes jis nori jas išbandyti ir pažiūrėti, kas geriausiai atitiks jo lūkesčius. Liberalas viliasi, kad ateityje bus geriau, tai dabartį jis turi paskirtį ateities gerinimui.

Prie liberalaus pridėjus ironiko įvaizdį, gaunasi liberalus ironikas. Kaip pats Rorty nurodo; „Liberaliam ironikui, nėra atsakymo į klausimą „kodėl nebūti žiauriu?“ – nei nežiedinio teorinio užnagurio įsitikinimui, kad žiaurumas yra baisus. Nei nėra atsakymo į klausimą „kaip tu nusprendi kada dėti pastangas įveikti neteisingumui ir kada atsiduoti save privatiems savęs-kūrimo projektams? Šitie klausimai liberalų ironiką kerta taip pat beviltiškai kaip ir klausimai: „ar teisinga priduoti n skaičių nekaltų žmonių kankinimui, kad išgelbėti $m \times n$ skaičiaus kitų nekaltų žmonių? O jei taip, tai kokios teisingos n ir m vertės?“¹⁵⁰.

Bandyti atsakyti į tokius klausimas, tai reikštų būti liberaliu metafiziku. Ieškoti teorinio pagrindo, kad būtų atrastas atsakymas. Ieškoti metafizinės anapusiškumo su mintim, kad ten bus universali tiesa, kuri tiktų spręsti žmonijos žiaurumo problemą. Rorty toks buvo Kantas ir daugelis kitų metafizikų. Bet liberalus ironikas net nebando atsakinėti į tokius klausimus, nes jis supranta, kad atsakant į juos, bus prieita tik prie begalinės klausimų kaitos, bet ne prie reikšmingo atsakymo. Liberalus ironikas neieško atsakymo, nes jam rūpi surasti savo žodyną, kaip apibūdinti save, kad tuo pat metu galėtų apibūdinti ir visuomenę, kad ji surastų progą išėiti iš galvojimo, kad žiaurumas blogiausias dalykas, kurį mes darome.

Liberalus ironikas, tai tas, kuris galiausiai turi įveikti žiaurumą kaip savo žodyno galutinį žodį. Tai bepagrindis žodis, kuris liberaliam ironikui tampa viso gyvenimo tikslu. Žiaurumas nėra vienintelis žodyno galutinis žodis, bet tai toks galutinumas, kuriam liberalus ironikas turi atsiduoti, nes jis supranta, kad žmogaus žiaurumas nėra taip paprastai išsprendžiamas pasitelkus tik ironiją. Tai darbas, kuriam liberalus ironikas turi atiduoti visą savo kūrybą, kad galiausia kažkada sugebėtų jį įveikti. Tai jo viso gyvenimo projektas, kuriam gali pilnai neužtekti tik jo vieno pastangų. Tai jo jungtis su pasauliu, su kitais liberaliais ironikais, su kurių pagalba būtų galima įveikti šią kliūtį. Įveikti žiaurumą, tai galutinis savo paties, kaip privataus ir visų kitų, kaip viešų, siekis, kad būtų sukurta ne tik asmens pats, bet ir visuomenės pats. Žiaurumo įveikimas, tai žmonių projektas. Žiaurumo įveikimas, įmanomas tik supratęs skirti tarp privataus ir viešo: „Kaip aš jau pasiūliau, liberalus ironikas pasiekia šitą tikslą [kad žmonės nori būti apibūdinti savo paties terminais], sakydamas, kad mums reikia atskirti perapibūdinimą tarp privačių ir viešų tikslų. Mano privatiems tikslams, aš galiu perapibūdinti jus ir visus kitus tokiomis terminais, kurie neturi nieko bendro tarp mano nusistatymo ir tarp jūsų tikros ar galimos kančios. Mano privatūs tikslai, ir dalis mano galutinio žodyno, kuris nėra tiesiogiai susijęs su

¹⁴⁹ Ten pat, p. 53

¹⁵⁰ Ten pat, p. xv

mano viešais veiksmais, nėra jūsų reikalas. Bet būdamas liberalus, dalis mano galutinio žodyno, kuris yra tiesiogiai susijęs su mano viešais veiksmais, reikalauja domėtis visais įvairiais būdais, kuriais kiti žmonės galėtų būti paveikiami mano veiksmy ir būti pažeminti. Taigi liberaliam ironikui reikia kuo daugiau vaizduotės, kad galėtų susipažinti su alternatyviais galutiniais žodynais, ne tik savo paties edifikacijos, bet ir kad suprastų tikrą ir galimą pažeminimą žmonėms, kurie naudoja šiuos alternatyvius žodynus“¹⁵¹.

Būti liberaliu ironiku, tai gebėti atskirti privačius interesus nuo viešų. Būti vienu, sudarytų iš dviejų. Tai dvejoti savo galutiniu žodynu, kaip ir dvejoti visuomenės žodynu. Tai turėti gebėjimą „atskirti klausimus, ar tu ir aš dalinames tuo pačiu galutiniu žodynu nuo klausimų, ar tu esi skausme. Šitų klausimų atskirimas padaro galimu atskirti viešus klausimus nuo privačių, klausimus apie skausmą nuo klausimų apie prasmę žmonių gyvenime, liberalią sritį nuo ironijos. Tokiu būdu vienam asmeniui galima turėti abu [interesus]“¹⁵². Būti liberaliu ironiku, tai suderinti savo privačius interesus su savo viešais interesais. Tai gebėti lavinti save, lavinant visuomenę. Ieškoti būdų kaip lavintis ir ieškoti būdų kaip lavinti visuomenę. Gebėti atskirti, kur interesai susikirs ir stengtis kažko išmokti iš to susikirtimo, su mintimi, kad ateityje tokių susikirtimų tik mažės, nes jau bus pasiektas užtikrintas savęs sukūrimo lygis, kuriame žiaurumas nebebus pačiu blogiausiu mūsų daromu dalyku.

Liberalus ironikas gyvena svajonėse, kad jo privatūs ir vieši interesai kažkada nebebus dilema jam pačiam. Jis gyvena su viltimi, kad pasieks, tai ką Rorty vadina Liberia utopija: „Mano utopijoje, žmogaus solidarumas būtų matomas ne kaip faktas, kuris būtų atpažintas pašalinant „išankstinį nusistatymą“ ar įsirausiant į ankščiau paslėptus gylius, bet, kaip tikslas, kurį reikia pasiekti. Jis bus pasiektas ne tyrinėjimu, bet vaizduote, vaizduotės gebėjimu matyti nepažįstamą žmogų kaip artimą kankinį. Solidarumas atrandamas ne refleksija, bet kuriant. Jis yra sukurtas didinant mūsų jautrumą kitų, nepažįstamų žmonių pažeminimo ir skausmo konkrečioms detalėms. Toks padidintas jautrumas padaro sunkiau atstumti žmones, atskirti nuo savęs, galvojant „jie nejaučia taip kaip mes jaustume“ ar „kančia visada turi būti, tai kodėl neleisti **jiems** kentėti?“¹⁵³.

Liberali utopija tai poetų namai, kur svajonės ir kūryba nesmerkami kaip nereikšmingi žmonijos šalutiniai produktai, bet kaip visuomenės varomoji jėga. Liberali utopija yra ateities vizija, pagal kurią liberalus ironikas turi gyventi. Tai jo ateities įsitikinimai ir dabarties tiesos, susijungusios viename. Tai atsitiktinumų rojus, kur kiekvienas momentas suprantamas kaip galimybė kurti save ir visuomę: „Mano liberalios visuomenės piliečiai būtų žmonės, kurie turi atsitiktinumo jausmą savo moralinių apgalvojimų kalbai, todėl ir savo sąmonei, todėl ir savo visuomenei. Jie būtų liberalūs ironikai [...], žmonės, kurie sujungia įsipareigojimą su savo įsipareigojimų atsitiktinumo jausmu.“¹⁵⁴

¹⁵¹ Ten pat, p. 91-92

¹⁵² Ten pat, p. 198

¹⁵³ Ten pat, p. xvi

¹⁵⁴ Ten pat, p. 61

Būti liberaliu ironiku tokioje visuomenėje, tai būti herojumi. Tai būti kūrybišku epistemologu. Tai kurti savo asmenines tiesas, kurios yra priimtinos ir visuomenei. Tai turėti tokias tiesas, kurios nežeidžia kitų orumo. Tai kurti visuomenės tiesas, kurios nesipriešina privatiems interesams. Būti liberaliu ironiku, tai turėti visas epistemologines galimybes skleisti savo gyvenimo poeziją. Metaforas, kurios visų suprantamos kaip tik atsitiktinumų tąsa ir galimybės kurti naujus ir naujus žodynus. Tai turėti tiesų armiją, kuri niekada nenustos ginti to, kuo esi ir tuo, kuo dar gali būti.

Išvados

1. Nagrinėjama problema pirmiausia Rorty atskleidžia kaip antiesentialistą. Rorty nesutinka su mintimi, kad reikia ieškoti esybių, kaip galinčių reprezentuoti tikrai reprezentuoti pasaulį. Iš Rorty perspektyvos, jos yra tai filosofų laikmečio atsitiktinumas.
2. Rorty nesutinka, kad filosofija turi vadovautis tradiciniu epistemologiniu supratimu. Kur tradicinė epistemologija suprantama, kaip filosofijos disciplina, kuri skiria regiamą ir metafizinį pasaulį.
3. Rorty yra in antifundamentalizmas, nes nesutinka su mintimi, kad filosofijai reikia metafizinio pagrindo, kad galėtų reprezentuoti tikrovę.
4. Rorty atsisako filosofijos pateikimo kaip mokslinės disciplinos, kur ji turi vadovautis moksliniais metodais, kad suteiktų sau privilegiją pažintį amžiną tiesą.
5. Rorty agituoja už metafizinių problemų atidėjimą į šoną. Suprasdamas, kad metafizinė problematika visiškai neprisidėjo prie žmogaus raidos, jis siūlo atsisakyti spręsti metafizinius klausimus, suprantant juos kaip nebeaktualius žmogaus raidai.
6. Kritikuodamas metafizinę mąstyseną, Rorty siūlo periferinius mąstymo būdus. Jis skirsto filosofus į dvi stovyklas ir pasisako už tuos, kurie agituoja už kitokią mąstyseną.
7. Rorty filosofijoje atkreipiamas dėmesys į bildung sąvoką, kaip vieną iš pamatinių filosofų bruožų. Bildung įsilieja į Rorty filosofiją, kaip konceptas, nusakantis siekį į asmeninį lavinimąsi.
8. Rorty ieško nemetodinių filosofavimo pakraipų. Pragmatizmas jam atrodo kaip geriausia filosofinė pakraipa, nes ji sugeba aprėpti geriausius dalykus, atidedant į šalį nereikalingus neigiamus efektus.
9. Hermeneutika atsiskleidžia kaip sudedamoji pragmatizmo priemonė, kuri leidžia nesinaudoti mokslinio pobūdžio metodais, įsisąmoninant patirtį, kuri įgaunama lavinimosi metu. Hermeneutika leidžia pragmatizmui į dalykus žiūrėti kontekstualiai ir kaip į nenutrūkstantį procesą geresniam ir nuolatiniam dalykų supratimui.
10. Pragmatizmui pristatomas romantizmas. Rorty akcentuoja romantizmo svarbą, kur vaizduotė pateikiama kaip teikianti naujoves. Kūryba supriešinama racionalumui. Tiesa pasirodo, kaip vis besikeičiantis pavidalas. Suprantama, kad amžinos tiesos nebūtina siekti, o reikia koncentruotis ties tiesomis, kurios yra kūriamos, o ne atrandamos.
11. Kalba yra žodynų visuma, kurioje tiesos atsiskleidžia per vis besikeičiančius kalbos žaidimus, kai vienas žodynas keičia kitą, kai viena tiesa, yra keičiama naujos. Kalbos žaidimų samprata

perrimta iš Wittgensteino. Kalbos žaidimų sampratai artimas ir Khuno mokslinis paradigminis mąstymas.

12. Rorty pragmatizmas supriešinamas tradiciniam pragmatizmui. Rorty neopragmatizmas nepasiduoda priimti metodiškumą. Bet pragmatizmo tiesos apibūdinimas priimamas kaip kertinė neopragmatizmo ašis.
13. Žmogaus savęs-kūrimas suprantamas, kaip nuolatinis savo galutinio žodyno keitimas.
14. Filosofija pateikiama kaip pakeitusi statusą. Rorty filosofijoje svarbu filosofijos poetiškumas, nes per ją galima kūrybinė epistemologija.
15. Išriškėja konceptualiausias savęs-kūrimo procesas, kuris pateikiamas kaip tam tikras liberaliai ironiškas žvilgsnis į privačius ir viešus interesus. Rorty kalba, kad norint suderinti viešas ir privačias tiesas, reikia atskirti ironiškus klausimus ironiškus nuo liberalių, nes tik taip galimas abejų interesų būvis viename.
16. Pateikiama liberalios utopijos vizijos, kur kūrybinė epistemologija yra pagrindinis siekis, norint tobulėti tiek privačiame lygmenyje, tiek viešame.

Literatūra

1. Abrams J. Jorold. Philosophy after the mirror of nature: Rorty, Dewey, and Peirce on pragmatism and metaphor. *Metaphor and Symbol*. 17 Nov 2009
2. Agwuele A. O. Rorty's deconstruction of philosophy. *Intellectual news*. 04 Mar 2016
3. B. T. Ramberg. Irony's commitment: Rorty's contingency, Irony, and Solidarity. *The European Legacy*. 10 Mar. 2014
4. Blackburn, S. *Spreading the Word*. Oxford: Oxford University Press. 1984
5. Bouma-Prediger, S. Rorty's pragmatism and gadamer's hermeneutics. *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 57, No 2. Summer, 1989
6. Danka, I. A case study on the limits of ironic redescription: Rorty on Wittgenstein. *Pragmatism Today*. VOLUME 2, ISSUE 1, SUMMER 2011
7. Derrida, J. *Of Grammatology*, tr. by Gayatri Chakravorty Spivak. Johns Hopkins University Press. Baltimore, 1976
8. Dombrowski, D.A., Rorty versus Hartshore, or, poetry versus metaphysics. *Metaphilosophy*. Vol. 38, No. 1. January 2007
9. Edel, A. .A Missing Dimension in Rorty's Use of Pragmatism. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 21, no. 1 .Winter 1985
10. Gadamer, H., G.. *Truth and Method* 1960
11. Gadamer, H.G. *Truth and method*. London: Continuum. 2004
12. Ginev D. Textualising beyond Rorty s textualism. *South African journal of Philosophy*. 24 Jul 2014.
13. Goodman, R. B., Rorty and Romanticism. *Philosophical Topics*, Vol. 36, No 1, Pragmatism, Spring 2008.
14. H. Bloom, *The Anxiety of Influence* (Oxford University Press, 1973)
15. Hildebrand, D.L. *Beyond Realism and Antirealism*. John Dewey and the Neopragmatists. Nashville: The Vanderbilt University press. 2003
16. Lynch, S. Romantic Longings, Moral Ideals, and democratic priorities: On Richard Rorty's use of the distinction between the private and the public. *International Journal of Philosophical studies*. 23 May 2008
17. Malachowski, A. *Richard Rorty*. Chesham: Acumen. 2002

18. Milkevičiūtė, L. *Richardas Rorty: filosofija kaip edukacijos projektas*, magistrinis darbas, Kaunas VDU 2010, p.
19. Nagel, T. „Go With the Flow“, *Times Literary Supplement*, 1998. 28 August, p. 3
20. Nehamas, A. *Nietzsche: life as Literature*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985
21. Owens, J. The obligations of Irony: Rorty on Irony, Autonomy, And Contingency. *The review of metaphysics*, Vol. 54, No. 1, sep., 2000
22. Peirce, C., S. The Fixation of Belief. *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings, 1893–1913*. Bloomington: Indiana University Press, 1998
23. Picardi, E. Rorty, Sorge and Truth. *International journal of philosophical studies*. 08 Dec 2010
24. Pometko A. *Naratyvioji asmenybės tapatybė: Alexanderis Nehamas, Richardas Rorty*, magistro darbas 2005, leu Vilnius
25. Quine, W.V. O. *From a logical point of view*. New York: Harvard University press. 1963
26. Rorty R, *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 1979
27. Rorty, R. Comments on Sleeper and Edel. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 21, no. 1. Winter 1985
28. Rorty, R. Comments on Sleeper and Edel. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 21, no. 1. Winter 1985.
29. Rorty, R. *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1982
30. Rorty, R. *Philosophy as poetry*. Charlottesville & London: University of Virginia press. 2004
31. Rorty, R., *Objectivity, Relativism and Truth*. Philosophical Papers, vol. I . Cambridge: Cambridge University Press, 1991
32. Rorty, R., *Philosophy and Social Hope*. Harmondsworth: Penguin, 2000
33. Rorty, R., Wittgenstein and the Linguistic Turn. In his *Philosophy as Cultural Politics. Philosophical Papers Vol. 4*. 2007
34. Rorty. R., *Contingency, irony, and solidarity*, Cambridge: University Press, 1989
35. Sverdiolas A. *Būti ir klausti*. Vilnius, 2002. p 166
36. Targalia, J. Did Rorty's pragmatism have foundations?. *International journal of philosophical studies*. 10 dec 2010
37. Tartaglia, J., *Rorty and the Mirror of Nature*. New York: Routledge. 2007,
38. Vitgenšteinai, L. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1995,
39. Vrublevskytė, S., *Asmens tapatumo samprata šiuolaikinėje filosofinėje antropologijoje*, magistrinis darbas, LEU 2012, Vilnius.

Santrauka

Darbo pavadinimas yra *R.Rorty kūrybinė epistemologija*. Pagrindinis tikslas – parodyti, kad Rorty kritikuodamas tradicinę epistemologiją nori pereiti nuo teorijų darymo epistemologijoje prie epistemologijos kaip savęs kūrimo; pažvelgti iš Rorty epistemologinės pusės į filosofiją ir suprasti, kad jo epistemologija gali būti skirta ne aiškinti pasaulio anapusiškumą, o lavinti žmogaus asmenybę ir skatinti savęs kūrimą.

Darbas skaidomas į tris pagrindines dalis. Pirmojoje dalyje aptarinėjama Rorty kritika tradiciniai filosofijai. Pagrindiniai Rorty kritikos kriterijai: antifundamentalizmas, antiesybiškumas, antimetafiziškumas. Pasitelkiamas atidėjimo į šalį argumentas - filosofijai nebenaudinga tyrinėti tradicinės epistemologijos problemas, jas reikia tiesiog numesti į šalį ir koncentruotis ties svarbesniais gyvenimo klausimais. Analizuojama filosofija kaip bemetodė disciplina. Supažindinama su hermeneutika, kaip vienu iš pragmatizmo įrankiu.

Antroje dalyje toliau plečiama pragmatizmo samprata. Pragmatizmas apjungiamas su romantinėmis idėjomis. Pagrindinė romantizmo mintis - tiesos yra sukūrimos, o ne atrandamos. Pristatoma vaizduotė kaip priešprieša racionaliam protui. Argumentuojama už vaizduotės įnašą žmonių gerovės kūrimo. Kalba tampa pagrindine priemone, kur gali pasireikšti vaizduotė ir suteikti impulsą naujovių kūrimui. Kalba nagrinėjama iš istorijos perspektyvų. Pereinama prie kalbos kaip kalbos žaidimų supratimo. Kalba suprantama kaip žodynų kaita, o šito darbe fone, tai yra lygu tiesų kaitai.

Trečia dalis toliau nagrinėja kalbos svarbą pragmatistiniai epistemologijai. Supažindinama su mintimi, kad filosofija gali būti pateikta kaip poezija. Aptarinėjamas filosofijos statuso pasikeitimas. Prieinama prie metaforų, kaip priemonių padėti sau keisti savo galutinį žodyną, tuo pačiu ir padėti kūrėti-savę. Savęs-kūrimas suprantamas kaip vienas iš pagrindinių Rorty filosofijos tikslų. Lavininimas suprantamas kaip savo tiesų kūrimas. Išskiriama privatus ir vieši interesai, kaip atsovaujantys skirtingus žmogaus supratimo būdus. Prieinama prie liberalaus ironiko įvaizdžio, kuris gali atstovauti tiek privačias tiesas, ties viešas.

Raktiniai žodžiai: Rorty, tiesa, galutinis žodynas, epistemologija, kūryba, metafora, privatus, viešas, poezija, filosofija, kalba, antiesybiškumas, antimedotiškumas, antimetafiziškumas, hermeneutika, romantizmas, ironija, liberalizmas

Summary

The name of the thesis is „R.Rorty creative epistemology“. The main objective is to show that by criticizing traditional epistemology Rorty wants to make a transition from theory making in epistemology to epistemology of creating a self; to see philosophy from Rorty epistemological point of view and try to understand, that his epistemology may be designated not to explain what is out there, but to educate personality and promote self-creation and self-education.

This thesis is divided into three parts. In the first one, it is disgusted Rorty's critique for traditional philosophy. The main criterions are : anti-fundamentalism, anti-essentialism, anti-metaphysicsm. An argument for Setting a side is in work- it is not justified for philosophy to make inquiry about epistemological problems, cause the more usable way it would be just to put them away and focus on more meaningful problems. Also in this chapter, the philosophy is shown as a discipline without method and Hermeneutics are introduced as one of pragmatism tool.

In the second part, understanding of pragmatism is expended. It is merged with romantic ideas. The main idea of romanticism- truths are created, not made- is represented. Further, imagination is contrasted with the reason. Imagination is seen as the main contributor for creating novel. The language is analyzed from historical point of view. Then it is shown as language-games. The language is understood as movement of vocabularies, and as a movement between truths.

The third part is focused on further undstanding of language as part of pragmatial epistemology. Idea, that philosophy can be poetical is introduced. Philosophical status is changed. Metaphors are represented as means to change your final vocabulary and at same to create yourself. Self-creation is understood as the main objectives of Rorty's philosophy. Edification is understood as creating your own truths. Private and public are separated as differan human domains. Liberal ironic is represented as capable of being private and public at the same time.

Keywords: Rorty, truth, final vocabulary, epistemology, creativity, metaphor, private, public, poetry, philosophy, language, anti-essentialism, anti-methodical, anti-metaphysical, hermeneutics, romaticism, irony, liberalism